

THEMIS **THEMIS** **THEM**

***Az ELTE Állam- és
Jogtudományi Kar doktori
iskoláinak elektronikus
folyóirata***

2021. május

**Kiadó: ELTE ÁLLAM- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1-3.**

Szerkesztőbizottság: dr. Kukorelli István, dr. Szabó Máté, dr. Nagy Marianna, dr. Fazekas Marianna

Felelős szerkesztő: dr. Kukorelli István

Szerkesztő: dr. Fazekas Marianna, dr. Antal Attila

Technikai szerkesztő: Bencze Andrea, Sturm Henrietta

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem-tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

HU ISSN 2064-0900

Szerkesztői előszó

Az Állam- és Jogtudományi, Politikatudományi Tudományági Doktori Tanács a 15/2021. (III.2.) TDT határozatával az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola „Themis” c. folyóiratát a Kar két doktori iskolájának közös folyóiratává alakította át. A folyóirat szerkesztő bizottsága kiegészült dr. Szabó Máté egyetemi tanárral, a Politikatudományi Doktori Iskola vezetőjével. A politikatudományi tanulmányok szerkesztője dr. Antal Attila egyetemi adjunktus, a Politikatudományi Intézet oktatója.

Ezért a 2021. évi májusi számtól kezdve a folyóirat első részében a jogtudományi írások kapnak helyet, majd a második rész politikatudományi tanulmányokat közöl.

Budapest, 2021. május

dr. Kukorelli István
felelős szerkesztő

Tartalom

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ	3
I. RÉSZ: JOGI TANULMÁNYOK	6
BOROS ANITA: Jogos érdek mint az adatkezelés jogalapja az elméletben és a gyakorlatban	7
Rosta Márton: A közhitelesség szerepe az ingatlan-nyilvántartásban	34
SCHILLER-DOBROVITZ ALEXANDRA: A földforgalmi szabályozás útja a XX. század első felében	56
TURI PETRA: A koronavírus-járvány hatása a magyar pénzügyi fogyasztóvédelemre	71
II. RÉSZ: POLITIKATUDOMÁNYI TANULMÁNYOK	
FARKAS ATTILA: A last-place aversion elmélet alkalmazási lehetőségei társadalomtudományos kutatásokban	92
SEBESTYÉN ANNAMÁRIA: A pártokba vezető politikai szocializációs scenáriók a magyar hallgatók körében	103

Contents

I Part	6
BOROS, ANITA: Legitimate Interest in Theory and Practice	7
ROSTA, MÁRTON: The role of authenticity in real estate registration	34
SCHILLER-DOBROVITZ, ALEXANDRA: The process of land trade codification in the first half of the 20th century	56
TURI, PETRA: Impact of the coronavirus pandemic on the Hungarian financial consumer protection	71
II PART	
FARKAS, ATTILA: Possible applications of last-place aversion theory in social science research	92
SEBESTYÉN, ANNAMÁRIA: Pathways into Political Party Membership among Hungarian Students	103

I. RÉSZ
JOGI TANULMÁNYOK

Boros Anita

ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék

Témavezető: Balogh Zsolt György egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar, Infokommunikációs Tanszék

Jogos érdek mint az adatkezelés jogalapja az elméletben és a gyakorlatban

1. Bevezetés

A személyes adatok védelmét szabályozó új uniós jogszabályt végül hosszú, közel négy évig tartó jogalkotási folyamat után fogadták el. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. Rendelete (továbbiakban: Rendelet vagy GDPR) egy 99 cikkből és 173 preambulum bekezdésből álló jogi eszköz, amely közvetlenül alkalmazandó az Európai Unió valamennyi tagállamában.¹

A személyes adatok jogszerű kezelésének szabályairól a GDPR 6. cikke rendelkezik, mely kimondja, hogy a személyes adatok jogszerű kezelése kizárólag akkor valósulhat meg, amennyiben legalább az alábbiak egyike teljesül:

- a) az érintett hozzájárulását adta személyes adatainak egy vagy több konkrét célból történő kezeléséhez;*
- b) az adatkezelés olyan szerződés teljesítéséhez szükséges, amelyben az érintett az egyik fél, vagy az a szerződés megkötését megelőzően az érintett kérésére történő lépések megtételéhez szükséges;*
- c) az adatkezelés az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez szükséges;*
- d) az adatkezelés az érintett vagy egy másik természetes személy létfontosságú érdekeinek védelme miatt szükséges;*

¹ Kuner 2020. 3.

- e) az adatkezelés közérdekű vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlásának keretében végzett feladat végrehajtásához szükséges;
- f) az adatkezelés az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges, kivéve, ha ezen érdekekkel szemben elsőbbséget élveznek az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek személyes adatok védelmét teszik szükségessé, különösen, ha az érintett gyermek.²

Fontos megjegyezni, hogy ezek a jogalapok bármelyik adatvédelmi elvvel és követelménnyel csak együttesen alkalmazhatók.

E hat jogalap közül vállalati szempontból a legnagyobb kihívást az érintettek kifejezett és önkéntes hozzájárulásának megszerzése, illetve az f) pontban meghatározott jogos érdek érvényesítése céljából történő adatkezelések helyes felismerése és e jogalap használata jelenti.

Míg az érvényes hozzájárulás megszerzéséről számos tanulmány és iránymutatás született, amelyek szigorú és egyértelmű szabályokat állítanak fel³, az adatkezelő jogos érdeke kevésbé népszerű témának bizonyul, annak ellenére is, hogy a gyakorlatban ezzel kapcsolatban számos kérdés merül fel, a pontos hatályát és alkalmazási körét illetően.

Ez nem jelenti viszont szükségszerűen azt, hogy erre a jogalapra úgy kell tekinteni, mint amelyet a ritka és nem várt helyzetekben utolsó lehetőségként lehet használni akkor, amikor más jogalap nem alkalmazható. Ezt a jogalapot azonban nem lehet előnyben sem részesíteni, és az alkalmazását nem lehet indokolatlanul kiterjeszteni, mert ezt a többi jogalaphoz képest kevésbé szigorúnak tekintenék. Sőt a 6. cikk f) pontjának helyes alkalmazása megfelelő körülmények között és a kellő biztosítékok mellett segíthet megelőzni a más jogalapokkal való visszaélést, vagy az azokra való túlzott hivatkozást.⁴

Bár már az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve⁵ (továbbiakban: Irányelv) is lehetőséget biztosított az adatkezelő jogos

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

³ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 15/2011. számú véleménye a hozzájárulás fogalom meghatározásáról

⁴ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény az adatkezelő 95/46/EK irányelv 7. cikke szerinti jogos érdek fogalmáról, 3.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/ek irányelve a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, 7. cikk, f) pont

érdekéből történő jogszerű adatkezelésre, a Rendelet alkalmazandóvá válásáig a hazai és néhány külföldi nemzeti jogszabály ezt nem ismerte el, sőt kifejezetten megszabta, hogy személyes adat csak akkor kezelhető, ha ahhoz az érintett hozzájárult vagy az adatkezelést törvény rendelte el.⁶

Így, noha már az Irányelv is elismerte az adatkezelő jogos érdekét az adatkezelés lehetséges jogalapjaként, az f) pontban meghatározott jogos érdek a magyar jogban sokáig nem volt önálló adatkezelési jogalap.⁷ Talán ezzel is magyarázható, hogy nagyon sok adatkezelő a Rendelet hatálybalépését követően még mindig az érintett hozzájárulását tekinti a legerősebb és a legtöbb esetben használható jogalapnak.

Valójában viszont, a fent meghatározott jogalapok között nincs alá-fölérendeltségi viszony, és ezek nem kizáró jellegűek. Mint ahogy az Irányelv sem tette, a Rendelet szövege sem tesz jogilag különbséget a hat jogalap között, és nem kelti azt a látszatot, hogy ezek között hierarchia van. Nincs arra utalás, hogy a 7. cikk f) pontját kizárólag kivételes esetekben lehet alkalmazni, és a szöveg egyebekben sem sugallja azt, hogy a hat jogalap meghatározott sorrendje jogilag bármilyen hatással járna. Mivel nem mindig egyszerű határozott választó vonalat húzni a jogalapok között, sokkal fontosabbá válik, hogy bevonjuk a 6. cikk f) pontja szerinti jogos érdek jogalapkénti használatát.

Ezért egyértelműen téves azt feltételezni, hogy a vállalat jogos érdekeire csak akkor kell és lehet támaszkodni, ha az érintettől nem tudjuk a hozzájárulást megszerezni. A 6. cikk f) pontjának pontos jelentése és a törvényesség más jogalapjai közötti kapcsolat azonban régóta meglehetősen homályos.

A gyakorlatban a jogos érdek használata két szélsőséges pólus között mozog. Azt tapasztaljuk, hogy vannak olyan adatkezelők, akik "kiskapuként", jogos érdekeire támaszkodva folytatnak minden olyan adatkezelést, melyet más jogalappal nem tudnának alátámasztani. Ezzel szemben mások – annak látszólagos bonyolultsága és szubjektivitása miatt – értelmezhetetlen és túl tág fogalomnak ítélik, és helyette a legtöbb adatkezeléshez görcsösen próbálják begyűjteni az érintettek hozzájárulását.

Mindemellett felmerül az a kockázati tényező is, hogy az adatkezelő tévesen ítéli meg jogszerű érdekének felsőbbrendűségét, és emiatt egy

⁶ 2011. évi CXII. törvény 5 cikk 1. bekezdés

⁷ Jóri 2018. 167.

esetleges hatósági kivizsgálás során a felügyeleti hatóság büntetést szabhat ki.

E szempontokat figyelembe véve akár jogbizonytalanság is kialakulhat, hiszen ugyanaz a tevékenység eltérő értelmezési szempontok alapján bizonyulhat jogszerűnek és jogszerűtlennek is, többnyire attól függően, hogy a meglévő körülményeket éppen ki vizsgálja.

Jelen tanulmány célja, hogy gyakorlati példákon keresztül feltárja és bemutassa, mely esetekben lehet egy kis- és középvállalkozás mindennapos adatkezeléshez megfelelő jogalap a Rendelet 6. cikk f) pontjában meghatározott jogos érdek. A tanulmány során olyan adatkezeléseket vizsgálunk, amelyek legtöbb esetben kérdéseket vetnek fel a megfelelő jogalap kiválasztása során. Ugyanis a gyakorlatban tapasztalt eltérő értelmezések kiküszöbölése érdekében vállalati szempontból fontos pontosan és helyesen elhatárolni, hogy a jelenlegi szabályozások és iránymutatások tükrében, mikor és milyen feltételek mellett alapítható az adatkezelés az adatkezelő jogos érdekeire.

A tanulmányban a leíró-kritikai elemzés módszerét használva vizsgálni fogom a jogos érdek használatának feltételeit, figyelembe véve a 29. cikk alapján létrehozott munkacsoport 6/2014. számú véleményét a jogos érdek fogalmáról. Továbbá bemutatom a vállalati szférában leginkább elterjedt olyan adatkezeléseket, amelyek során kérdés merülhet fel a f) pontban meghatározott jogalap használatával kapcsolatban. Ilyen például a munkavállalók megfigyelése, a kamerázás, a sütik (cookie-k) használata a weboldalon, a marketing célú hírlevelek küldése/hideghívások stb. A tanulmány célja hogy segítséget nyújtson az adatkezelők számára a helyes jogalap kiválasztásához, hiszen a tisztességes adatkezelés elve értelmében kizárólag az adatkezelő felel azért, hogy azonosítani és bizonyítani tudja minden adatkezelése megfelelő jogalapját.

2. Fogalommeghatározás

A jogos érdek fogalma nem csak az adatvédelem területén bír kiemelkedő fontossággal, hanem számos más területen is megjelenik, mint például a

közigazgatási vagy a polgári jogban.⁸ A magyar bírói gyakorlat a következőképpen határozza meg a jogos érdek fogalmát: *"jogszályon alapuló, jog által védett érdek."*⁹ E meghatározás értelmében a 6. cikk f) pontja szerinti jogalap alkalmazása mindenekelőtt egy *méltányolható, jog által elismert vagy védett érdek* kell, legyen, ami az adatkezelő *jogszerű* tevékenysége körébe tartozik.¹⁰

Ehhez képest a 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport az érdek fogalmát sokkal tágabban értelmezi, és úgy jellemzi, mint: *„az az érdek, amellyel az adatkezelő rendelkezik az adatfeldolgozásban, illetve az az előny, amelyet az adatkezelő származtat – vagy a társadalom származtathat – az adatfeldolgozásból.”*¹¹ Így a munkacsoport nem csak a jogszályon alapuló érdeket tekinti jogos érdeknek, hanem véleménye szerint az adatkezelő üzleti vagy gazdasági érdeke is alátámaszthat bizonyos adatkezeléseket. Példaként említi a munkáltató érdekét üzemi és üzleti titkainak védelmére, továbbá munkaügyi kötelezettségszegések feltárására és üldözésére; a belső visszaélés-jelentési rendszer üzemeltetése keretében a vállalati transzparencia biztosításának követelményét; keresőmotorok üzemeltetésénél a rendszer biztonságának fenntartását és a csalások megelőzését is.¹² A munkacsoport továbbá úgy gondolja, hogy az „érdek” fogalma szorosan kapcsolódik a „cél” fogalmához, mégsem egyenlő azzal. Míg a „cél” az ok, amely miatt az adatot kezelik, az érdek tágabb fogalom, amellyel az adatkezelő rendelkezik az adatkezelés nyomán, illetve olyan előny, amelyet az adatkezelő származtat az adatkezelésből.¹³

A jogszerűség fogalmával kapcsolatban a munkacsoport a következőt állapította meg: *"a jogszerű érdek fogalma érdekek széles körét foglalhatja magában, legyenek azok jelentéktelenek vagy lényegesek, egyértelműek vagy ellentmondásosak. Ennek megfelelően az érdek addig jogszerűnek tekinthető, amíg az adatkezelő az adatvédelmi és más jogszályokkal összhangban érvényesíti ezt az érdeket. Más szóval a jogszerű érdeknek a jog szerint elfogadhatónak kell lennie."*¹⁴

⁸ Jóri 2018. 168.

⁹ Legfelsőbb Bíróság 19.K.34.147/2007/1.szám

¹⁰ Pók 2018.

¹¹ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény az adatkezelő 95/46/EK irányelv 7. cikke szerinti jogos érdek fogalmáról, 25.

¹² Liber 2012. 79-88.

¹³ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény..., 25.

¹⁴ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény..., 26.

Következtetésképp, a munkacsoport véleményében a jogszerű érdekek kapcsolatban három követelmény fogalmazódik meg:

- törvényes érdekeknek kell lennie, megfelelően az uniós és nemzeti jognak;
- kellően egyértelműnek kell lennie, valamint
- valós és fennálló érdekeknek kell lennie, ami nem lehet túl elméleti, elvont.

Ezek a követelmények többnyire érdekmérlegelési tesztként, az érdekek súlyát megállapító mérlegeléssel kapcsolatban válnak kulcsfontosságúvá, hiszen az adatkezelő és az érintett érdekeinek összehasonlítása csak egyértelműen megfogalmazott érdekek fennállása esetén lehetséges.

Érdemes továbbá megemlíteni, hogy az európai parlamenti bizottság munkájának keretében kísérletet tettek a javasolt rendeletben a jogszerű érdek fogalmának tisztázására. Egy listát állítottak össze az olyan esetekről, amelyekben az adatkezelő jogszerű érdekei főszabályként előbbre valók lennének az érintett jogszerű érdekeinél, továbbá alapvető jogainál és szabadságainál. Ezen túl olyan esetekről is állítottak össze listát, ahol fordított lenne a helyzet.¹⁵ Bár a lista egésze nem került be a Rendelet szövegébe, ennek alapján a preambulum-bekezdésekben találunk néhány olyan konkrét esetet, amelyekben jogos érdek megléte feltételezhető. Ilyen például az az eset, amikor releváns és megfelelő kapcsolat áll fenn az érintett és az adatkezelő között, azaz amikor az érintett az adatkezelő ügyfele vagy annak alkalmazásában áll. Ide sorolható a csalásmegelőzés érdekében végzett adatkezelés, a közvetlen üzletszerzési adatkezelés, illetve a hálózati és információs szabadság védelméhez fűződő érdek is.¹⁶

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a Rendeletben megfogalmazott példák nem kimerítő jellegűek, számos más olyan eset létezhet, amikor az adatkezelés jogszerűségét az adatkezelő jogos érdekével lehet alátámasztani, illetve ezek a példák nem tekinthetők általánosan elfogadott eseteknek, hiszen a jogos érdek felsőbbrendűségét az érintetti érdekekkel szemben esetről esetre, a konkrét körülményeket figyelembe véve, az érdekmérlegelési teszt elvégzésével lehet csak meghatározni.

¹⁵ European Parliament, *Draft Report on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on the protection of individual with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*,

https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/pr/922/922387/922387en.pdf?fbclid=IwAR2cOglrzkXH3qgNk3du4L27wRz4vrPdcD_7pSHaz2yqzoH_L7BtD-HDPk4#page=72, (2021.04.24.)

¹⁶ A Rendelet (47), (48), (49) preambulum-bekezdései

3. A jogos érdek használatának feltételei

A modern információs társadalomban a jogos érdek alapvető jogalap, ami biztosítja, hogy a GDPR megfelelően alkalmazandó legyen akár a ma még nem létező jövőbeli technológiák alkalmazása során is.¹⁷

A 6. cikk f) pontja szerinti jogos érdek fontos része az adatkezelő érdekei és az érintett jogai és szabadság közötti egyensúly mérlegelése. A Rendelet fogalmazásában a személyes adatok kezelése jogszerűnek minősülhet ha: *„az adatkezelés az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges, kivéve, ha ezen érdekekkel szemben elsőbbséget élveznek az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek személyes adatok védelmét teszik szükségessé, különösen, ha az érintett gyermek.”*¹⁸ Jól látszik tehát, hogy a jogszabályban említett feltételek teljesítéséhez kötik az adatkezelő jogos érdekének jogalapkénti használatát.

A munkacsoport iránymutatását figyelembe véve, a Rendeletben megfogalmazott feltételek teljesülésének vizsgálata során a következő lépéseket szükséges megtenni:

1. Az alkalmazható jogalap kiválasztása

Szükséges meghatározni, melyik jogalap alkalmazható a felmerülő adatkezelésre.

2. Az érdek jogszerűségének vagy jogszerűtlenségének megállapítása

Amennyiben az adatkezelő meglátása szerint az f) pontban meghatározott jogos érdek lehet a megfelelő jogalap, mérlegelnie kell, hogy a meghatározott érdek valóban jogszerű-e. Ahogy azt a fogalom meghatározása során is említettük, ahhoz, hogy az érdek jogszerű legyen a következő három feltételnek kell teljesülnie:

→ törvényesnek kell lennie (vagyis meg kell felelnie az uniós és nemzeti jognak);

¹⁷ Center of Information Policy Leadership, *CIPL Examples of Legitimate Interest Grounds for Processing of Personal Data*, https://iapp.org/media/pdf/resource_center/cipl_recommendations_on_transparency_consent_and_legitimate_interest_under_the_gdpr_-_19_may_2017-c.pdf (2021.04.25.)

¹⁸ Rendelet 6. cikk f) pontja

- kellően egyértelműnek (vagyis kellően konkrétan) kell lennie annak érdekében, hogy a mérlegelési tesztet el lehessen végezni az érintettek érdekeire és alapvető jogaira vonatkozóan;
- valós és fennálló érdeket kell képviselnie (vagyis nem lehet elméleti érdek).¹⁹

3. Az adatkezelés szükségességének megállapítása

A következő lépés annak vizsgálata, hogy valóban szükséges-e az adatkezelés, vagy esetleg más módon is elérhető az adatkezelő által megfogalmazott cél. Fontos kiemelni, hogy amennyiben a cél elérését, kevésbé intruzív módszerrel is lehetséges biztosítani, úgy elméletben hiába létezik az adatkezelő jogos érdeke, amennyiben az nem feltétlenül szükséges a meghatározott cél eléréséhez. Ez alapján tehát jogszerű lehet egy nagy értékű raktárkészlettel vagy gépparkkal működő cég által bevezetett biometrikus adatkezelés, mindaddig amíg ez egy elzárt területhez (pl. raktár, széf, galéria, kórház fertőző osztálya stb.) történő jogosulatlan hozzáférés megakadályozását célozza. Viszont egy irodaházba történő belépés esetén nem lehet indokolt a munkavállalók pontos belépési és kilépési idejének, a belépések gyakoriságának folyamatos megfigyelése biometrikus adatok gyűjtésével.²⁰

4. Az érdekmérlegelési teszt végrehajtása

A fent említett lépéseket követi annak mérlegelése és dokumentálása, hogy az adatkezelő saját érdeke és az érintett érdeke között hogyan teremthető meg vagy állítható vissza az egyensúly. Különösen hangsúlyozandó itt a dokumentálás, ugyanis GDPR-nak való megfelelés fontos eleme az átláthatóság és a bizonyíthatóság. Ehhez az érdekmérlegelési teszt elvégzése szükséges, ami fontos és elengedhetetlen része az adatkezelés jogszerűségének alátámasztásának.²¹

Az iránymutatásban a munkacsoport számos olyan hasznos tényezőt fogalmaz meg, amelyek az érdekmérlegelési teszt elvégzése során megfontolandók. Ezek a következők:

- a) az adatkezelő jogszerű érdekének értékelése;
- b) az érintettekre gyakorolt hatás vizsgálata; ebből a szempontból érdemes figyelembe venni az adatok jellegét, az adatkezelés módját,

¹⁹ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény..., 60.

²⁰ Párkányi 2019.

²¹ Jóri 2018. 169.

az érintett észszerű elvárásaitm illetve az adatkezelő és az érintett státuszát is;

- c) ideiglenes egyensúly megteremtésének módja; és
- d) az adatkezelő által alkalmazott további biztosítékok az érintettre gyakorolt aránytalan hatások kiküszöbölésére.²²

Mivel az érdekek kiegyensúlyozása a rendelet értelmében kötelező, esetről esetre kell döntést hozni, figyelembe véve az adott körülményeket. Nem elég elvont helyzetekre hivatkozni vagy hasonló eseteket összehasonlítani. Az adatkezelőnek értékelnie kell az érintettet megillető jogok megsértésének kockázatait. Az Európai Adatvédelmi Testület szerint a súlyosság egyebek mellett a gyűjtött információk jellege (információtartalom), terjedelme (információsűrűség, térbeli és földrajzi kiterjedés), az érintettek száma (konkrét számadatként vagy a releváns sokaság hányadában), a szóban forgó helyzet, az érintettek csoportjának tényleges érdekei, az alternatív eszközök, valamint az adatértékelés jellege és terjedelme alapján határozható meg.²³

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: NAIH) álláspontja szerint *“Az érdekmérlegelési teszt voltaképp egy három lépcsős folyamat, melynek során azonosítani kell az adatkezelő jogos érdekét, valamint a súlyozás ellenpontját képező adatalanyi érdeket és az érintett alapjogot, végül a súlyozás elvégzése alapján meg kell állapítani, hogy kezelhető-e a személyes adat.”*²⁴

5. Végleges egyensúly elérése a kiegészítő biztosítékok figyelembevételével

Az érdekmérlegelési teszt fontos részeként érdemes mérlegelni és feltüntetni, hogy melyek azon a kiegészítő biztosítékok, amelyek biztosítják az érintettek érdekeinek magas szintű védelmét. A munkacsoport a következő biztosítékok megfontolását javasolja:

- adatminimalizálás (pl. az adatgyűjtés szigorú korlátozása vagy az adatok azonnali törlése felhasználásuk után);
- technikai és szervezeti intézkedések annak biztosítására, hogy az adatokat nem lehet az egyénekre vonatkozó döntések meghozatalára

²² A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény az adatkezelő 95/46/EK irányelv 7. cikke szerinti jogos érdek fogalmáról, 61.

²³ Európai Adatvédelmi Testület 3/2019. számú iránymutatás a személyes adatok videó eszközökkel történő kezeléséről (kamerarendszerek üzemeltetéséről)

²⁴ NAIH/2016/1684/2/V

vagy más lépések megtételére felhasználni („funkcionális szétválasztás”);

- anonimizálási technikák széles körű használata, adatok összesítése, a magánélet védelmét erősítő technológiák, beépített adatvédelem, a magánélet védelmére és az adatvédelemre vonatkozó hatástanulmányok;
- megerősített átláthatóság, a tiltakozás (letiltás) általános és feltétel nélküli joga, az adatok hordozhatósága és ehhez kapcsolódó intézkedések az érintettek feljogosítására.²⁵

Végül, de nem utolsó sorban érdemes kiemelni, hogy szükséges az érdekmérlegelési teszt rendszeres felülvizsgálata, hiszen az adatkezelés során megváltozhatnak olyan körülmények, amelyek döntő szerepet játszottak a végső eredmény kialakulásában.

4. Jogos érdek használata a gyakorlatban

4.1. A marketing célú hírlevelek

Kétségtelenül napjainkban minden vállalat alapvető érdeke, hogy célzott hirdetésekkel olyan felhasználókhoz juttassák el termékeiket vagy szolgáltatásaikat, akik ezek iránt nagymértékben érdeklődnek, így potenciális vásárlók lehetnek. Nem vitás, hogy a célzott marketing eszközök használatával lehet a leghatékonyabban elérni a vásárlókat, így egy vállalat átlagos marketingköltségvetése a bevételek 13%-át is kiteheti.²⁶

A GDPR kötelező alkalmazása előtt a vállalatok két fő forrásból jutottak hozzá a felhasználók elérhetőségi adataihoz. Elsősorban nagyon népszerű volt az adatbázis vásárlás, amit az akkori szabályozás nem tiltott. Másodsorban bevett gyakorlat volt a fiók létrehozása alkalmával automatikusan előre bepipált checkbox használata, mellyel az adatkezelők a felhasználók passzív hozzájárulását szerezték meg a marketing tartalmú hírlevelek kiküldéséhez. Ugyanakkor a szolgáltatások piacán főként a hírközlési szektorban gyakran előfordult, hogy a szerződés megkötésekor megadott e-mail címet vagy telefonszámot marketing célú megkeresésekre

²⁵ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény..., 61.

²⁶ Strong 2021.

is használták anélkül, hogy az érintett hozzájárulását kérték volna vagy erről előzetes tájékoztatták volna a felhasználót.

A GDPR viszont alapjaiban változtatta meg a játékszabályokat e területen. A május 25-i dátum közeledtével elárasztották az elektronikus postaládákat a hozzájárulás-megújító levelek. Hiszen a rendelet szerint az adatok kezelése csak és kizárólag a megfelelő jogalap szerint történhet. Így a hozzájárulás alapján kezelt adatok esetében a vállalkozásoknak szükség esetén bizonyítható módon igazolniuk kell, hogy az érintett mikor és hogyan adott hozzájárulást a személyes adatainak kezelésére. Ez a követelmény a legtöbb ország számára új szigorítást hozott a GDPR előtti adatvédelmi törvényekhez képest. Ezért amennyiben nem tudták egyértelműen bizonyítani az adatkezelés jogszerűségét, több-kevesebb sikerrel úgynevezett megerősítő kampányba kezdtek annak érdekében, hogy az új szabályozás szerint is kezelhessék a felhasználói adatokat.²⁷ Az új szabályozás kihívás elé állította azokat a vállalatokat, amelyek bevételének fontos százalékát épp az ilyen marketing tartalmú hírlevelek generálták, hiszen a Rendelet előtt megszerzett hozzájárulás megerősítésének konverziója rendkívül alacsony, illetve meglehetősen nehéz az új ügyfelek kifejezett és önkéntes hozzájárulásának a megszerzése.

Meglátásunk szerint viszont – a jelenlegi szabályozást figyelembe véve – nem a hozzájárulás lehet az egyetlen jogszerű jogalap marketing tartalmú hírlevelek küldése vagy telefonos marketingkampány folytatása esetén.

Annak ellenére, hogy az adatkezelők többsége a marketing célú hírleveleihez az adatkezelését még mindig az érintettek hozzájárulásának megszerzéséhez köti, valójában mind az elektronikus hírközlési irányelv, mind a Rendelet konkrétan kitér az ilyen típusú adatkezelések jogos érdekre való hivatkozásának lehetőségeire.

Az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv 13. cikke értelmében egyes – a magánéletet jobban sértő – közvetlen üzletszerzési tevékenységek végzéséhez (például üzletszerzési célú elektronikus levelek és automatikus hívóberendezések alkalmazásához) hozzájárulás szükséges. Ez alól kivétel, ha az adatkezelő fennálló ügyféli–szolgáltatói viszony keretében hirdeti a saját „hasonló” termékeit vagy szolgáltatásait, mert itt elegendő az indoklás nélküli „letiltás” (feltétel nélküli) lehetőségének biztosítása.

²⁷ Kovács 2018.

Ehhez hasonlóan a Rendelet (47) preambulumbekzdése is kiemeli: „*jogos érdekről lehet szó például olyankor, amikor releváns és megfelelő kapcsolat áll fenn az érintett és az adatkezelő között, például olyan esetekben, amikor az érintett az adatkezelő ügyfele vagy annak alkalmazásában áll. A jogos érdek fennállásának megállapításához mindenképpen körültekintően meg kell vizsgálni többek között azt, hogy az érintett a személyes adatok gyűjtésének időpontjában és azzal összefüggésben számíthat-e észszerűen arra, hogy adatkezelésre az adott célból kerülhet sor.*”²⁸

Láthatjuk tehát, hogy a jelenlegi szabályozás nem tiltja a jogos érdek használatát direkt marketing esetén. Mégis, nem lehet a jogszabályt úgy értelmezni, hogy az a jogos érdek használatát minden olyan esetben jogszerűnek tekinti, *amikor releváns és megfelelő kapcsolat áll fenn az érintett és az adatkezelő között, például olyan esetekben, amikor az érintett az adatkezelő ügyfele vagy annak alkalmazásában áll.*²⁹ Fontos kiemelni, hogy még ha létezik is a jogszabályban említett kapcsolat, az adatkezelő és érintett között minden esetben a konkrét körülményektől függ, hogy a jogos érdeken alapuló adatkezelés jogszerűnek minősül-e, amit esetről esetre a jól meghatározott lépések nyomán kell megvizsgálni.

A jogos érdek feltételeinél meghatározott lépéseken áthaladva elsősorban az a fontos, hogy önmagában a marketingtevékenységek megfeleljenek a jogi vagy etikai normáknak és szabályozásoknak. Így például egy illegálisan megszerzett adatbázisban szereplő e-mail címek vagy telefonszámok használata az adatkezelő jogos érdekére támaszkodva nem lehet jogszerű. Mindazonáltal mindaddig, amíg a marketingtevékenység megfelel az elektronikus hírközlési irányelv szabályainak, valamint más jogi szabályok betartásával végzik, a legtöbb esetben valószínű, hogy a közvetlen marketing esetén bátran lehet jogos érdekre hivatkozni.

Ez azonban nem jelenti automatikusan azt, hogy minden marketing célú feldolgozás jogszerű ezen az alapon. Még mindig bizonyítani kell ugyanis, hogy az adatkezelés megfelel a szükségességi és mérlegelési teszteknek.³⁰

Véleményünk szerint a marketingtartalmú hírlevelek küldése bizonyíthatóan szükséges az adatkezelő üzleti érdekeinek biztosítása érdekében, mert ezek a termék vagy szolgáltatásértékesítés hasznos

²⁸ Rendelet (47) preambulumbekzdése

²⁹ Jóri 2018. 163.

³⁰ Information Commissioner's Office, *When can we rely on legitimate interests?*, <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/legitimate-interests/when-can-we-rely-on-legitimate-interests/>, (2021.04.28.)

eszközei. Ennek ellenére az érdekmérlegelési teszt elvégzése kihagyhatatlan lépés az adatok jogszerű kezelése érdekében.

Az érdekmérlegelési teszt elvégzésekor a harmadik fejezetben említett tényezők mellett, az ICO ajánlása alapján érdemes figyelembe venni a következő szempontokat is: a felhasználók elvárhatják-e, hogy adataikat ilyen módon használják fel; ügyelni kell továbbá a nem kívánt marketingüzenetek lehetséges zavaró tényezőjére; és végül fontos megvizsgálni azt a kérdést is, hogy a választott módszer és a kommunikáció gyakorisága milyen hatással lehet a kiszolgáltatottabb személyekre.³¹

Amennyiben az adatkezelő az érdekmérlegelési teszt elvégzése eredményeként azt a választ kapja, hogy saját érdekei erősebbek a magánszemélyek ily módon érintett jogainál és szabadságainál, jogszerűen küldhet marketing tartalmú üzeneteket a már meglévő ügyfelei számára „hasonló” termékeiről vagy szolgáltatásairól azok kifejezett és önkéntes hozzájárulása nélkül.

Következtetésünket a munkacsoport iránymutatásában fellelhető példa elemzése is alátámasztja. A tényállásban az érintett okostelefonja egyik alkalmazásával pizzát rendel, miközben a weboldalon a marketing célú megkereséseket nem tiltja le. Néhány nappal később kedvezményre jogosító kuponokat kap a postaládájába a pizzérialánc hasonló termékeire vonatkozóan. A munkacsoport meglátása szerint a pizzérialáncnak jogszerű, ám nem kifejezetten lényeges érdeke, hogy megpróbálja többet eladni a termékéből a vásárlók részére. Másrészt ez nem tűnik az érintett magánéletébe való jelentős beavatkozásnak, és látszólag nincs aránytalan hatással az érdekeire és jogaira. Az adatok és a kontextus viszonylag ártatlanok (pizza elfogyasztása). A pizzérialánc biztosítékokat hozott létre: csak viszonylag korlátozott információt használ fel (elérhetőségek), és a kuponokat hagyományos postaszolgálattal küldi meg. Ezen kívül egyszerűen használható lehetőséget biztosít arra, hogy a vásárló letiltsa a marketing célú megkereséseket. Mindent összevetve, valamint figyelembe véve az alkalmazott biztosítékokat és intézkedéseket (ideértve a megkeresések letiltásának egyszerűen használható lehetőségét) a munkacsoport meglátása szerint nem tűnik úgy, hogy az érintett érdekei és jogai elsőbbséget élveznének a pizzérialánc minimális adatfeldolgozásra irányuló, jogszerű érdekénél.³²

³¹ Uo.

³² A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény ..., 33.

A példából is jól látszik, hogy az érdekmérlegelési teszt elvégzése mellett nem szabad elfelejteni azonban azt sem, hogy a 21. cikk (2) bekezdése alapján az érintetteknek abszolút joguk van tiltakozni a közvetlen marketing ellen, így az adatkezelőnek minden esetben biztosítania kell a tiltakozás lehetőségét.

4.2. Cookie használata weboldalon

A technológia fejlődésével szükségessé vált az új üzletszerzési technikák használata. A postafiókba küldött egyszerű elektronikus üzenetek helyett most célzott, viselkedésalapú hirdetések is felugranak az okostelefonokon és a számítógép képernyőjén. Ezek a hirdetések egyre inkább célzottá válnak: ahelyett, hogy átlagos vevőprofilokra építenének, mindinkább nyomon követik és tárolják a fogyasztók tevékenységeit online és offline módon is, továbbá kifinomult automatizált módszerekkel elemzik őket. Ma már általánosnak mondható, hogy szinte minden webhely sütiket használ a látogatók online tevékenységének nyomon követésére, statisztikák készítésére és általában a webhely működtetése céljából.

Funkcionalitásukat tekintve többféle sütit különböztetünk meg, melynek legelterjedtebb osztályozása az angol Nemzetközi Kereskedelmi Kamara³³ által kiadott útmutatóban található, és ez az alkalmazandó jogszabályok szempontjából lényeges. Ezen útmutató szerint a következő csoportok vannak:

- a) Feltétlenül szükséges sütik, amelyek lehetővé teszik a weboldalon történő böngészést. E cookie-k nélkül a weboldalon felkeresett tartalmak kiszolgálása (beleértve a biztonságos protokollok használatát) lehetetlenné válik. E kategóriába tartoznak például az úgynevezett:
 - munkamenet sütik, amelyeket arra használnak, hogy nyomon kövessék a felhasználó adatbevitelét a szolgáltatóval történő üzenetváltások során. Rendszerint a weboldalak olyan saját sütiket alkalmaznak, amelyek munkamenet-azonosítóra (egy

³³ Information Commissioner's Office, *Guidance on the use of cookies and similar technologies*, <https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-pecr/guidance-on-the-use-of-cookies-and-similar-technologies-1-0.pdf>, (2021.04.20.)

véletlenszerű ideiglenes azonosítószámra) épülnek, és legkésőbb a munkamenet végén lejárnak;³⁴

- hitelesítési sütik, melyek arra szolgálnak, hogy bejelentkezéskor azonosítsák a felhasználót (például saját fiókba való bejelentkezés). Ezek a sütik lehetővé teszik, hogy a felhasználók azonosíthatóak magukat a weboldalon tett sorozatos látogatásaik során, és hozzáférést kaphassanak az engedélyezett tartalomhoz;
 - biztonsági sütik, amelyeket a weboldalra történő ismételt sikertelen bejelentkezési kísérletek felderítésére használnak, vagy egyéb, a bejelentkezési rendszer visszaélésekkel szembeni védelme érdekében alakítottak ki. E sütik lejáratási ideje hosszabb, hogy elérhessék biztonsági céljukat.
- b) Teljesítményt javító sütik, amelyek információt gyűjtenek arról, hogy a látogatók milyen módon használnak egy weboldalt. Például mely oldalait látogatják a leggyakrabban, hol ütköznek a látogatók hibaüzenetbe.
- c) Egyéni beállításokat tároló sütik: ezek a cookie-k teszik lehetővé a weboldalon használt felhasználónév, a kiválasztott nyelvi preferencia tárolását. Például egy weboldal képes lokális hírek kiszolgálására a látogató cookie-ban tárolt földrajzi elhelyezkedése alapján. Ezek a cookie-k szintén alkalmasak a megváltoztatott betűméret, illetve további hasonló beállítások eltárolására.
- d) Webanalitikai és hirdetések célzását szolgáló sütik, amelyek használatával lehetővé válik a webhelyek számára, hogy a felhasználókról viselkedési profilokat alkossanak és közvetlenül a látogató által látott webhelyhez kapcsolódó hirdetéseket jelenítsenek meg egyéni érdeklődésük alapján. A viselkedés megfigyelése céljából összegyűjtött információk számos online tevékenységet érinthetnek, mint például mit olvasnak, mit néznek, vagy mit keresnek a felhasználók, vagy akár azok pontos tartózkodási helyének meghatározása.³⁵

Bár a gyűjtött információkat a látogató nevének ismerete nélkül hasznosítják, hiszen a cookie-ban szereplő anonim, egyedi azonosítók többnyire elegendőek a cél teljesítése érdekében (kényelmi funkciók

³⁴ A 29. cikk alapján létrehozott adatvédelmi munkacsoport 4/2012 számú véleményében részletezi a sütik kategóriáit és a sütikhez való hozzájárulás alóli mentesség feltételeit bővebben is tárgyalja.

³⁵ Borgesius 2016.

megjegyzése és automatikus beállítása, statisztikai adatok gyűjtése vagy akár célzott hirdetések megjelenítése), ez mégsem jelenti azt, hogy a sütik használata ne lenne a személyes nyomon követés hatékony mechanizmusa.

E tekintetben hasznos visszaemlékezni a munkacsoport célhoz kötöttségről szóló véleményére, ahol kifejezetten kijelenti, hogy *„amikor egy szervezet kifejezetten szeretné elemezni vagy megjósolni az egyes ügyfelek személyes preferenciáit, viselkedését és attitűdjeit, amelyek később az említett ügyfelek tekintetében hozott intézkedések vagy döntések meghozatalában segítenek, úgy ezek vonatkozásában szinte minden esetben... szabad, konkrét, tájékoztatáson alapuló és egyértelmű engedélyezéshez való hozzájárulás szükséges, vagy a további felhasználás nem tekinthető összeegyeztethetőnek. Fontos kiemelni, hogy ilyen hozzájárulás szükséges például a közvetlen üzletszerzési, viselkedésalapú hirdetési, adatkereskedelmi, hely alapú hirdetési vagy nyomon követésre alapuló digitális piackutatási célú nyomon követéshez és profilalkotáshoz is.”³⁶*

Ennek ellenére felhasználóként, egy weboldal meglátogatása során sokszor találkozunk olyan esettel, amelyben az adatkezelő jogos érdekeire támaszkodva nem csak a weboldal működtetéséhez feltétlenül szükséges sütiket aktiválja automatikusan, hanem akár már a felhasználó egyéni beállításait tároló (kényelmi) sütiket vagy akár webanalitikai és hirdetéscélzást szolgáló sütiket is. Ilyen esetekben az adatkezelő jogos érdekeire támaszkodik az adatkezelés jogszerűségének alátámasztása végett, melynek lehetősége vitatott, figyelembe véve a 2009/136/EK irányelv 5 cikk (3) bekezdését. Ennek alapján *„előfizető vagy felhasználó végberendezésében történő adattárolás, illetve az ott tárolt adatokhoz való hozzáférés csak azzal a feltétellel megengedett, ha az érintett előfizető vagy felhasználó a 95/46/EK irányelvvel összhangban történő – többek között az adatkezelés céljairól szóló – egyértelmű és teljes körű tájékoztatás alapján ehhez előzetes hozzájárulását adta. Ez a rendelkezés nem akadályozza az olyan műszaki tárolást, illetve műszaki hozzáférést, amelynek kizárólagos célja az elektronikus hírközlő hálózaton keresztül történő közléstovábbítás vagy annak megkönnyítése, vagy amely az előfizető vagy felhasználó által kifejezetten kért, információs társadalommal összefüggő szolgáltatás nyújtásához feltétlenül szükséges.”*

Az irányelvben megfogalmazott szabályok alapján a weboldalon használt sütik esetén az alábbi két kategóriát szükséges tárgyalni.

³⁶ A 29 cikk alapján létrehozott adatvédelmi munkacsoport célhoz kötöttségről szóló 3/2013. számú véleménye

4.2.1. A sütik által gyűjtött adatok nem feltétlenül szükségesek az előfizető vagy felhasználó által kifejezetten kért, információs társadalommal összefüggő szolgáltatás nyújtásához

Mint bármely más adatkezelés kapcsán az adatkezelőnek megfelelő jogalappal kell rendelkeznie, ami a rendelet szerint – nem kizárólag – hozzájárulás lehet. Felmerül a kérdés tehát ,hogya a nem feltétlenül szükséges sütik használatakor az adatkezelő támaszkodhat-e jogos érdekeire vagy a szerződés megkötéséhez szükséges adatkezelésre is, vagy minden esetben a felhasználó egyértelmű hozzájárulása szükséges?

Az Európai Adatvédelmi Testület 5/2019. számú véleménye alapján amennyiben léteznek különös rendelkezések valamely konkrét adatkezelési műveletre vonatkozóan, akkor a különös rendelkezéseket kell alkalmazni (lex specialis), minden egyéb esetben (vagyis amikor nem vonatkoznak különös rendelkezések az adott adatkezelési műveletre) pedig az általános szabály alkalmazandó (lex generalis). E tekintetben az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelvet lex specialis-nak kell tekinteni a GDPR szabályaihoz képest.³⁷

Ezt a GDPR (173) preambulumbekzdése is megerősíti. Eszerint, amikor a személyes adatok kezelésére nem vonatkoznak az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelvben meghatározott különös kötelezettségek, akkor az általános adatvédelmi rendelet alkalmazandó: *„a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelme vonatkozásában az alapvető jogok és szabadságok védelmét érintő minden olyan esetben, amelyekre nem vonatkoznak azonos célú, a 2002/58/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvben meghatározott különös kötelezettségek, ideértve az adatkezelő kötelezettségeit és a természetes személyek jogait is.”*³⁸

Ez esetben tehát az alkalmazandó jogszabály a GDPR lesz, viszont a sütik által gyűjtött információk mint személyes adatok kezelésének jogalapja egyedül a hozzájárulás lehet, figyelembe véve az e-Privacy irányelv lex specialis jellegét.

³⁷ Európai Adatvédelmi Testület 5/2019. számú véleménye az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról

³⁸ A (173) preambulumbekzdés azt is kimondja, hogy „az e rendelet és a 2002/58/EK irányelv közötti kapcsolat egyértelművé tétele érdekében ez utóbbi irányelvet ennek megfelelően módosítani kell. E rendelet elfogadását követően a 2002/58/EK irányelvet elsősorban az e rendelettel való összhang biztosítása érdekében felül kell vizsgálni.”

4.2.2. A sütik által gyűjtött információ személyes adatnak minősül és az irányelvben meghatározott kivétel feltételeit teljesíti

Gyakorlati szempontból a legtöbb kérdést és bizonytalanságot ez a kategória jelenti.

A feltétlenül szükséges sütiknek az Irányelv 5. cikk (3) bekezdése alapján az alábbi kritériumoknak kell megfelelniük:

- a) a sütik használatának kizárólagos célja az elektronikus hírközlő hálózaton keresztül történő közléstovábbítás, vagy
- b) a sütire az előfizető vagy felhasználó által kifejezetten kért, az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás nyújtásához a szolgáltatónak feltétlenül szüksége van.

Mivel e megfogalmazás elég tág, az értelmezési viták mindegy lezárásaként bocsátotta ki a 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport a 4/2012. számú véleményét. Ebben kifejti, hogy e kritériumokat mely sütinél, hogyan kell figyelembe venni. E vélemény alapján – bizonyos feltételek között – az alábbi sütik mentesülhetnek a tájékozott hozzájárulás alól, ha nem használják fel azokat további célokra:

- felhasználói beviteli sütik (munkamenet-azonosító) a munkamenet időtartamára, vagy némely esetben, néhány órára korlátozott tartós sütik;
- hitelesítési sütik, amelyeket hitelesített szolgáltatások használnak, a munkamenet időtartamára;
- felhasználóközpontú biztonsági sütik, amelyeket hitelesítési felderítésére használnak, korlátozott fennmaradási időtartamra;
- multimédiatartalom-lejátszó munkamenet-sütik, így például flash-lejátszó sütik, a munkamenet időtartamára;
- terheléskiegyenlítő munkamenet-sütik, a munkamenet időtartamára;
- a felhasználói felület testreszabását segítő sütik, a munkamenet időtartamára (vagy kissé hosszabb időre).

Fontos azonban megjegyezni, hogy ma már a sütik felhasználási módja oly szerteágazó, hogy nagyon sok esetben lehetetlen ezeknek az egyértelmű kategorizálása.

Mivel ez az eset az *e-Privacy* irányelv kivétele alá esik, az irányelv szerinti hozzájárulás nem szükséges, a GDPR pedig összesen hét jogalapot említ melyek közül az adatkezelő szabadon választhat. Természetesen a hozzájárulás ez esetben is megfelelő jogalap lehet, de semmi sem akadályozza az adatkezelőt, hogy akár jogos érdekeire hivatkozzon. A 29. cikk által létrehozott adatvédelmi munkacsoport által kibocsátott 06/2014.

számú véleményében megemlíti, hogy *"az adatkezelőnek lehet jogszerű érdeke az ügyfelei igényeinek megismerése, így lehetővé téve az adatkezelő számára, hogy még jobban személyre szabja az ajánlatait, és végső soron olyan termékeket és szolgáltatásokat kínáljon, amelyek jobban igazodnak az ügyfelek igényeihez és kívánságaihoz. Ennek értelmében a 7. cikk f) pontja megfelelő jogalapot biztosíthat az – online vagy offline – üzletszerzési tevékenységek egyes fajtáira vonatkozóan, feltéve, hogy a megfelelő biztosítékok érvényben vannak."*

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az adatkezelők a 7. cikk f) pontjára hivatkozva aránytalan mértékben ellenőrizhetik az ügyfelek online és offline tevékenységeit, különböző forrásokból nagy mennyiségű, eredetileg más kontextusban és más célra gyűjtött adatokat gyűjthetnek róluk, illetve az ügyfelek személyiségére és igényeire vonatkozó, összetett profilokat hozhatnak létre az ügyfelek tudta, a tiltakozást lehetővé tévő működőképes mechanizmus, vagy akár előzetes tájékoztatáson alapuló hozzájárulásuk nélkül. Az ilyen profilalkotási tevékenység erősen beleavatkozhat az ügyfél magánéletébe, és ebben az esetben az érintett érdekei és jogai magasabb rendűnek bizonyulnak az adatkezelő érdekénél.³⁹

4.3. Munkahelyi megfigyelés

A munkahelyi megfigyelési technológiák számos formája elterjedt, amelyek nagymértékű személyes adatkezelést feltételeznek. A munkáltató és munkavállaló közötti alá-fölérendeltségi viszonyból eredően az önkéntes hozzájárulás megadása nagyon sok helyzetben nem lehetséges, így a megfigyelési rendszerek használatára a 6. cikk a) pontja csak ritka esetben lehet megfelelő jogalap.⁴⁰ Jogalapként esetenként hivatkozni lehet a munkáltató jogos érdekére, de csak akkor, ha az adatkezelés törvényes célból feltétlenül szükséges, és megfelel az arányosság és a szubszidiaritás elvének.

A kis- és középvállalkozások leggyakoribb munkahelyi megfigyelésre irányuló tevékenységei a következők: a munkavállalók viselkedésének és

³⁹ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény..., 27.

⁴⁰ Európai Adatvédelmi Testület 5/2020 számú Iránymutatása az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról, 10-11.

teljesítményének software-vel történő mérése, tartózkodási hely meghatározására szolgáló rendszer használata (például wifi- vagy bluetooth alapú nyomon követő rendszer), munkahelyi elektronikus kommunikáció megfigyelése (pl. telefon, internetes böngészés, elektronikus levelezés, azonnali üzenetküldés, VOPI hangkapcsolat) stb.. Nem ritka továbbá az sem, hogy a munkáltatók olyan technológiákat használnak, amelynek segítségével folyamatosan figyelhetik a munkavállalók közösségi média profilját, információkat gyűjtve azok barátairól, véleményéről, meggyőződéséről, érdeklődési köréről, szokásairól, tartózkodási helyéről, hozzáállásáról és viselkedéséről, ezáltal adatokat rögzítve a munkavállaló magánéletéről és családi életéről.

A munkacsoport 2/2017. számú munkahelyi adatkezelésről szóló véleményében hangsúlyozza azonban, hogy a munkavállalók közösségi médiabeli profiljának a munkaviszony során történő, általános célú figyelése nem megengedhető.⁴¹ Figyelembe véve, hogy ez esetben a megfigyelési módszer túl intruzív és nagymértékben sérti a munkavállalók magánéletéhez való jogát, a munkáltató bármilyen nemű érdeke nem lehet erősebb ezen alapvető jog tiszteletben tartásánál.

Kérdéseket vet fel továbbá a – különösen a szállítással foglalkozó, illetve jelentős méretű járműflottával rendelkező szervezetek körében elterjedt – GPS-nyomkövető megfigyelési módszer. Ezek a rendszerek lehetővé teszik nem csak a jármű tartózkodási helyét megadó adatokat gyűjtését, hanem – a technológia függvényében – számos más, például a járművezetési szokásokra vonatkozó információkat is.

E tekintetben fontos figyelembe venni a 29. cikk szerinti munkacsoport mobil okoseszközökön alkalmazott helymeghatározási szolgáltatásokról szóló 13/2011. számú véleményét. Ennek alapján: *„A járműkövető eszközök nem a munkatársak követésére szolgálnak. Arra való, hogy nyomon kövessék vagy megfigyeljék annak a járműnek a tartózkodási helyét, amelybe beszerelték őket. A munkáltatók nem tekinthetik őket olyan eszköznek, amely a járművezető vagy más munkatársak viselkedése vagy holléte nyomon követésére vagy megfigyelésére szolgál, például azzal, hogy a jármű sebességére vonatkozó figyelmeztetéseket küld.”*

Továbbá, amint azt a 29. cikk szerinti munkacsoport helymeghatározási adatok értéknövelt szolgáltatások céljára történő felhasználásáról szóló 5/2005. számú véleménye kimondja: *„A tartózkodási helyre vonatkozó*

⁴¹ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 2/2017. számú vélemény a munkahelyi adatkezelésről, 12-13.

adatok kezelése indokolt lehet, amikor az a személy- vagy áruszállítás megfigyelésének keretében vagy az erőforrások szétszórt helyszíneken nyújtott szolgáltatások között végzett szétosztásának tökéletesítése céljából történik (pl. valós idejű tervezés), vagy amikor a cél a munkavállaló vagy a rábízott áruk vagy járművek biztonságával kapcsolatos. A munkacsoport ezzel szemben túlzott mértékűnek ítéli az adatkezelést, ha a munkavállalók szabadon szervezhetik meg az utazásaikat, vagy ha annak kizárólagos célja a munkavállaló munkavégzésének megfigyelése, amennyiben a megfigyelés más módon is megvalósítható.”

Jól látszik tehát, hogy még ha a munkáltatónak jogos érdeke fűződik is az ilyen rendszerek használatához, elsőként azt kell megvizsgálni, hogy az adatkezelésre szükség van-e azok eléréséhez. Ahol a munkavégzéshez használt jármű magáncélú használata is megengedett, a legfontosabb intézkedés, amit a munkáltató tehet, ha lehetőséget nyújt a megfigyelés szüneteltetésére vagy kikapcsolására a jármű magáncélra történő felhasználása esetén. Így a munkavállaló saját döntése alapján védetté tehet bizonyos tartózkodási helyre vonatkozó, magánjellegű adatokat. A munkáltatónak gondoskodnia kell arról is, hogy az összegyűjtött adatokat ne használják jogszerűtlenül további adatkezeléshez, például a munkavállalók nyomon követéséhez vagy értékeléséhez.

A járműkövetéssel kapcsolatban a Spanyol Legfelsőbb Bíróság 2020. szeptember 15-én meghozott ítéletében megállapította, hogy a munkavállalók munkahelyi járművei GPS adatainak kezelése következtében megvalósuló nyomkövetés jogszerű abban az esetben, ha az alkalmazott tud a berendezés működéséről, a jármű csak munkaidőben használható, és a rendszer csak a jármű mozgását és helyzetét rögzíti.⁴² A kérdés azután került a bíróság elé, hogy egy telekommunikációs cég elbocsátotta egy alkalmazottját a munkahelyi autó „túlzott körű használata” miatt, mivel érintett alkalmazott a betegszabadság ideje alatt használta a járművet, miközben tudatában volt, hogy a jármű GPS rendszerrel van ellátva, illetve azzal a céges szabályozással is, hogy a vállalat járművei magáncélra nem használhatók.

Láthatjuk tehát, hogy a munkahelyi megfigyelési rendszerek használata esetén az adatkezelés megkezdése előtt meg kell állapítani, hogy az adatkezelés szükséges-e valamely törvényes cél eléréséhez. Az

⁴² Spanyol Legfelsőbb Bíróság, 766/2020. számú határozata, <https://www.poderjudicial.es/search/openDocument/8adba1406c95ebc3>, (2021.04.28.)

adatkezelésnek emellett arányosnak is kell lennie ahhoz az üzleti igényhez, azaz a célhoz képest, amelynek érdekében alkalmazzák. Végül, de nem utolsó sorban meg kell határozni azokat az intézkedéseket, amelyeket meg kell tenni annak biztosításához, hogy a magánélet tiszteletben tartásához és a közlés titkosságához való jog megsértése a minimális mértékre korlátozódjon.⁴³

Az ilyen intézkedéseknek – a megfigyelés formájától függően – magukban kell foglalniuk a megfigyelés korlátozását, ami garantálja, hogy a munkavállalónak a magánélet tiszteletben tartásához való joga ne sérüljön.⁴⁴

4.4. Kamerás megfigyelés

A kis- és középvállalkozások esetében a videokamerás megfigyelés számos célt szolgálhat, ilyen például ingatlan- és egyéb vagyonvédelem, vagy akár az emberi élet és testi épség védelmének támogatása.

A videokamerás megfigyeléssel történő adatkezelést illetően leggyakrabban használt jogalap a 6. cikk (1) bekezdésének c) pontja, amennyiben a megfigyelési kötelezettséget törvény írja elő, illetve a 6. cikk (1) bekezdésének f) pontja: a jogos érdek.

A korábban már felvázolt esetekhez hasonlóan a 6. cikk (1) bekezdése f) pontjának jogi értékelését az alábbi szempontok alapján kell elvégezni.

Elsősorban fel kell mérni a jogos érdekek fennállását. Ilyen jogos érdekek lehetnek az adatkezelő gazdasági vagy akár nem vagyoni jellegű érdekei. Az adatkezelőnek azonban figyelembe kell vennie, hogy amennyiben az érintett a 21. cikk értelmében tiltakozik a megfigyelés ellen, akkor az adatkezelő csak akkor folytathatja az érintett videokamerás megfigyelését, ha azt kényszerítő erejű jogos érdek indokolja, amely elsőbbséget élvez az érintett érdekeivel, jogaival és szabadságaival szemben, vagy amely jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez vagy védelméhez kapcsolódik.⁴⁵

⁴³ A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 2/2017. számú vélemény a munkahelyi adatkezelésről, 5.

⁴⁴ Európai Adatvédelmi Testület 3/2019. számú iránymutatás a személyes adatok videó eszközökkel történő kezeléséről, 5.

⁴⁵ Uo. 10.

Másodsorban a jogos érdekek valóban fenn kell állnia és ténylegesen léteznie kell (vagyis nem lehet kitalált vagy feltételezett). Ez bizonyítható akár egy korábban megtörtént káreseménnyel vagy súlyos incidenssel, ami indokolhatja az adatkezelés szükségességét.

Videokamerás megfigyelő rendszer telepítése előtt az adatkezelőnek mindig érdemes alaposan megvizsgálnia, hogy ez az intézkedés elsősorban alkalmas-e a kitűzött cél elérésére, másodsorban pedig megfelelő-e és szükséges-e a céljaihoz. Csak abban az esetben érdemes videokamerás megfigyelési intézkedések mellett dönteni, ha az adatkezelés célját egyéb, az érintett alapvető jogait és szabadságait kevésbé sértő eszközzel, észszerű módon nem lehetséges elérni. Amennyiben például az adatkezelő vagyon elleni bűncselekményeket kíván megelőzni, videokamerás megfigyelőrendszer telepítése helyett más jellegű biztonsági intézkedéseket is tehet, melyek kevésbé intruzívak az érintettek jogaival és szabadságaival szemben. Ilyen például őrzőjárat megbízása, biztonsági zárok, betörésbiztos zárok használata, stb. Sok esetben ezek az intézkedések ugyanolyan hatékony védelmet nyújthatnak a betörés, a lopás és a rongálás ellen, mint a videokamerás megfigyelőrendszerek. Így az adatkezelőnek eseti alapon kell értékelnie, hogy az ilyen intézkedések észszerű megoldást jelenthetnek-e.⁴⁶

Másik nagyon fontos tényező a pontosan megfigyelt terület nagyságának behatárolása. Általában legfeljebb az ingatlan határáig vagy közvetlenül a bejáratot szükséges megfigyelni. Amennyiben a videokamera a szükségesnél nagyobb terület fog be, az Adatvédelmi Testület álláspontja szerint az adatkezelőnek érdemes kitakarásához vagy kikockázásához folyamodnia.⁴⁷ Véleményünk szerint az adatkezelőnek az adattakarékosság elvét (az 5. cikk (1) bekezdésének c) pontja) figyelembe véve már a kezdetektől eleve úgy szükséges beállítani a videókamerát látószögét, hogy az csak a meghatározott cél elérése érdekében feltétlenül szükséges adatgyűjtést folytassa.

Nem utolsó sorban az érdekek kiegyensúlyozása érdekében az adatkezelőnek meg kell vizsgálnia a következőket: 1) milyen mértékben érinti a megfigyelés egyének alapvető jogait és szabadságait, és 2) az érintett jogainak sérelmével vagy e jogokra nézve hátrányos következményekkel jár-e.⁴⁸

⁴⁶ Uo.12.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

A videokamerás megfigyelés során elvégzett érdekmérlegelési tesztben fontos egyensúlyozó tényező lehet a megfigyelt terület mérete és a megfigyelt érintettek száma is. Továbbá figyelembe kell venni az esetben érintett észszerű elvárásait a személyes adatai kezelésének időpontjáról és azzal összefüggésben. Például: egy parkolási társaságnak jogos érdeke – az ügyfelek gépkocsijából történő lopások megelőzése – fűződhet ahhoz, hogy a területet megfigyelje abban a napszakban, amikor korábban autólopások vagy rongálások történtek. Az érintetteket korlátozott ideig figyelik meg, nem kikapcsolódás céljából tartózkodnak a területen, és nekik is érdekükben áll a lopások megelőzése. Ebben az esetben az adatkezelő jogos érdeke elsőbbséget élvez az érintettek megfigyelés mellőzéséhez fűződő érdekével szemben.⁴⁹ Ugyanakkor amennyiben olyan területekről beszélünk, ahol a magánszemélyek szabadidjüket töltik, az érintettek azt is elvárhatják, hogy ne figyeljék meg őket olyan nyilvános helyeken, mint éttermi asztaloknál, parkokban, mozikban vagy fitneszlétesítményekben.⁵⁰

Fontos kiemelni, hogy minden esetben ezeket a megfigyelési célokat írásban kell rögzíteni (az 5. cikk (2) bekezdése), és mindegyik használatban lévő kamerára vonatkozóan meg kell határozni.

5. Következtetések

Ahogy a fenti elemzésből jól látszik, míg bármely más jogalap használata esetén a jogalap meglétének bizonyítása egyszerűen és egyértelműen bizonyítható, a jogos érdek az egyetlen, ahol a szubjektivitás jelen van. Hiszen itt esetről esetre, helyzetről helyzetre kénytelen eldönteni maga az adatkezelő, hogy ezt a jogalapot használni tudja-e vagy nem.

Bár a munkacsoport véleménye a jogos érdek fogalmáról ad némi iránymutatást ahhoz, hogy melyek azok a tényezők, amelyeket érdemes figyelembe venni az érdekmérlegelési teszt elvégzése során. Ezek azonban még mindig olyan általános helyzeteket vizsgálnak, amelyek nem szabályozzák egyértelműen a gyakorlatban felmerülő helyzeteket.

A XXI. század rohamos technológiai fejlődése még hangsúlyosabbá teszi a jogos érdek használatának fontosságát. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy bár a jogos érdek a GDPR szerint elérhető legrugalmasabb jogalap,

⁴⁹ Uo. 13.

⁵⁰ Uo. 14.

tartózkodni kell annak túlzott használatától. Egy esetleges hatósági ellenőrzés során ugyanis nem elégséges az érdekmérlegelési teszt felmutatása. A fent említett gyakorlati helyzetekből is jól látszik, hogy a 6 cikk f) pontja komoly hangsúlyt fektet az adatkezelők felelős adatkezelési tevékenységére, ami megköveteli, hogy jogos érdekeik elsőbbségét bármikor bizonyítani tudják.

A korábbi elemzések alapján véleményünk szerint a jogalkotó nem véletlenül nem szabályozta szigorúan és túl leszűkítve a jogos érdek jogalapként történő használatát, meghagyván a lehetőségét annak, hogy a gyakorlatban felmerülő végtelen adatkezelési forma – biztonságos keretek között (amit épp az érdekmérlegelési teszt hivatott biztosítani) – ne váljon lehetetlenné az adatvédelmi szabályozás miatt.

Felhasznált irodalom

A 29. cikk alapján létrehozott adatvédelmi munkacsoport 4/2012 számú véleménye, WP 136, 2012.06.20

A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 06/2014. számú vélemény az adatkezelő 95/46/EK irányelv 7. cikke szerinti jogos érdek fogalmáról, WP 217, 2014.04.09

A 29. cikk szerinti adatvédelmi munkacsoport 2/2017. számú vélemény a munkahelyi adatkezelésről, WP 249, 2017.06.08

A 29. szerinti adatvédelmi munkacsoport 15/2011. számú véleménye a hozzájárulás fogalom meghatározásáról, WP259 rev.01, 2018.04.10

A 29 cikk alapján létrehozott adatvédelmi munkacsoport 3/2013. számú véleménye a célhoz kötöttségről, WP 203, 2013.04.02

Center of Information Policy Leadership, *CIPL Examples of Legitimate Interest Grounds for Processing of Personal Data*, 2017, forrás: https://iapp.org/media/pdf/resource_center/cipl_recommendations_on_transparency_consent_and_legitimate_interest_under_the_gdpr_-19_may_2017-c.pdf, letöltve: 2021.04.28

Center of Information Policy Leadership, *CIPL Examples of Legitimate Interest Grounds for Processing of Personal Data*, 2017, https://iapp.org/media/pdf/resource_center/cipl_recommendations_on_transparency_consent_and_legitimate_interest_under_the_gdpr_-19_may_2017-c.pdf

[parency consent and legitimate interest under the gdpr -19 may 2017-c.pdf](#), letöltve: 2021.04.24

Christopher KUNER [et al.] : *The EU General Data Protection Regulation (GDPR), A commentary* (United Kingdom: Oxford University Press 2020)

Frederik Zuiderveen BORGESIOUS, '*Singling out people without knowing their names –Behavioural targeting, pseudonymous data, and the new Data Protection Regulation,*' Computer Law & Security Review, 2016.

Európai Adatvédelmi Testület 3/2019. számú iránymutatás a személyes adatok videó eszközökkel történő kezeléséről, 2020. 01.29

Európai Adatvédelmi Testület 5/2020 számú Iránymutatása az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról, 2020.05.04

European Parliament, *Draft Report on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on the protection of individual with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data,* 2012,

https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/pr/922/922387/922387en.pdf?fbclid=IwAR2cOglrzkXH3qgNk3du4L27wRz4vrPdcD_7pSHaz2yqzoH_L7BtD-HDPk4#page=72, letöltve: 2021.04.24

Frank STRONG: '*Marketing Budgets are Growing Again, Say CMOs, and Marketing's Standing as Well,*' 2021, forrás:

<https://www.business2community.com/b2b-marketing/marketing-budgets-are-growing-again-say-cmos-and-marketings-standing-as-well-02397092>,

letöltve: 2021.04.29

Information Commissioner's Office: '*Guidance on the use of cookies and similar technologies, Information Commissioner's Office,*' 2019 forrás:

<https://ico.org.uk/media/for-organisations/guide-to-pecr/guidance-on-the-use-of-cookies-and-similar-technologies-1-0.pdf>, letöltve: 2021.04.20

Information Commissioner's Office: '*When can we rely on legitimate interests?*' forrás:

<https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/legitimate-interests/when-can-we-rely-on-legitimate-interests/>, letöltve: 2021.04.28

JÓRI András [et al.] : *A GDPR magyarázata* (Budapest: HVG-ORAC 2018)

KOVÁCS Marcel, '*2 hónappal a GDPR után - Mi történt eddig?*', 2018

forrás: <https://blog.crossec.com/2-honappal-a-gdpr-utan-mi-tortent-eddig>,

letöltve: 2021.04.28

LIBER Ádám: 'A jogos érdeken alapuló adatkezelésről' 2012/2.
forrás:https://infojog.hu/wp-content/uploads/pdf/201249_LiberAdam.pdf,
letöltve: 2021.04.28

PÁRKÁNYI Rita: 'Lehet-e biometrikus azonosítás a munkahelyen?' 2019
forrás:<https://arsboni.hu/lehet-e-biometrikus-azonositas-a-munkahelyen/>,
letöltve: 2021.04.28

PÓK László: 'Az új jolly joker - Adatkezelés jogos érdekek alapján.'
https://gdpr.blog.hu/2018/09/24/az_uj_jolly_joker_adatkezeles_jogos_erdekek_alapjan, letöltve: 2021.04.28

Legitimate Interest in Theory and Practice Summary

Legitimate interest has long been one of the primary methods relied on by organizations for processing data for many different types of processing. It is the last of six grounds for the lawful processing of personal data. In effect it requires a balancing of the legitimate interests of the controller, or any third parties to whom the data are disclosed, against the interests or fundamental rights of the data subject. The lack of a consistent approach may result in lack of legal certainty and predictability, may weaken the position of data subjects and may also impose unnecessary regulatory burdens on businesses. The purpose of this study is to present, through practical cases, how a small and medium sized company could apply Article 6 (f) from the GDPR under the current legal framework.

Rosta Márton
ELTE ÁJK Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Kurucz Mihály, egyetemi tanár

A közhitelesség szerepe az ingatlan-nyilvántartásban

„Mielőtt bármit mondana kedves Hölgym/Uram, először csak adja meg az ingatlan-helyrajzi számát, és majd hívom!” – Jellemzően ez az első mondata az ügyvédnek, amikor adásvételi, ajándékozási vagy egyéb ingatlan-nyilvántartási bejegyzést keletkeztető szerződést szerkeszt. El kell azt is mondani, hogy a tulajdoni lap előzetes megtekintése olyan kötelezettség ezekben az ügyekben, melyet az ügyfél is ismer. Azaz az állampolgár jogismerete is kiterjed arra, hogy az ingatlanügyeket a tulajdoni lap megtekintésével kell kezdeni. Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének történelmi gyökereit, illetve jelentőségét napjaink joggyakorlatában.

I. Történeti visszatekintő

Vékás Lajos a kétezres évek elején rámutatott¹ arra, hogy az *„1855-ben kiadott Telekkönyvi Rendtartással bevezetett telekkönyv intézménye a XIX. század végén még nem volt szilárd Magyarországon. Sok volt a még nem telekkönyvezett ingatlan, az ország egyes részein a szükséges felmérésekre sem került sor, és – az előbbiektől nem függetlenül – az emberek sem szoktak hozzá ahhoz, hogy ingatlan tulajdonának átruházásához a telekkönyvi bejegyzés (az akkori terminológia szerint: bekebelezés) és nem a birtokba adás szükséges.”*

Vegyük szemügyre, hogy a korszak tárgybeli irodalma miként jegyzi a közhitelesség fogalmát. Ezidőtájt a közhitelesség nem képezte önálló alapelv tárgyát, hanem több egyéb alapelvi gondolatból tevődött össze. 1855. december 15-én került kibocsátásra a később *„Telekkönyvi Rendtartásnak”* nevezett rendelet. Ehhez írt magyarázatot Zlinszky Imre ügyvéd, a pesti kir. ítélő tábla² pótbírája, és a telekkönyvi vizsga bizottságának tagja.

¹ Vékás 2001.134.

² A helyesírást mindig az adott hivatkozás szerinti tartalommal rögzítem, azaz a szövegben nem módosítom a jelenkor szabályainak megfelelően.

Mivel a közhitelesség nem létezhet ingatlan-nyilvántartás (telekkönyv) nélkül, először Zlinszky segítségével magát a telekkönyv fogalmát kell tisztázni, eképpen: *„a telekkönyvek³, magának az ingatlan dolognak szereznek eszményi (ideális) tért; mert ha a telekkönyvek csak jogi tények bebizonyítására szolgáló okmányok, tehát puszta bizonyítékok lennének, e tényeknek – valahol és valamikép – a telekkönyvön kívül is kellene jelentkezniük, s ezen jelentkezésnek, a telek könyvön kívül is, megállapíthatónak kellene lennie. Ez azonban nem így áll, **a telekkönyv maga a tere a jogi tényeknek, magába a telekkönyvbe – és csak is az abba – történt bejegyzés által szereztetik:** az ingatlan vagyona nézve a tulajdon, zálog és szolgálmi jog. A dolog tehát mint phisicai jelenség, és mint telekkönyvi tárgy, különböző minőségű s az ahhoz kötött jog következmények tekintetében ezen minőség szerint bírálendő meg. – A telekkönyvi intézmény folytán történhetnek az ingatlan dolgokon jogilag oly tények, melyek tetteleg kivihetetlenek volnának”*

Halmosy Endre jogtudor, hites köz- és váltóügyvéd, tek. Somogymegye törvényszéki ülnöke és telekkönyvi igazgatója a telekkönyv (az ingatlan-nyilvántartás) alapelveit (Halmosy⁴ szóhasználatával élve: telekkönyvek főkéllékeit) az alábbiak szerint határozza meg: elkülönítés (minden ingatlan külön felveendő), nyilvánosság (szabad betekintés), érthetőség (külön kitérek rá) és a törvényesség („hiteles s jogérvényes” bejegyzések).

Az érthetőség, mint alapelv⁵ Halmosy szerint az iránti igény, hogy a *„telekkönyv oly szabatosan vezettség, hogy mindenki a jogviszonyokat könnyen ki is vehesse, s hogy ne csak avatott emberek, de ezek is csak nehézséggel, – igazodjanak el rajta.”*

Az 1855-ös Telekkönyvi rendtartás máig ható kiváló elemzője, dr. Sárffy Andor kir. kúriai bíró, egyetemi magántanár, az Igazságügyminisztérium magánjogi ügyosztályának vezetője *„Telekkönyvi rendtartás”* című munkájában enciklopédikus alaposággal dolgozta fel a normatívát.⁶ Sárffy az alábbiak szerint fogalmaz: *„Nagyon hasznos tehát, ha van olyan közhitelű nyilvántartás, amelyből mindenki megállapíthatja, hogy kinek a rendelkezése alapján lehet az ingatlant megszerezni, vagy reá jogot*

³ Zlinszky 1871.1.

⁴ Halmosy 1865.4.

⁵ Jogos alapelvi kívánalom, hogy az átlagpolgár is átlássa és értse, mi vonatkozik a saját ingatlanára vagy arra, amit megszerezni kíván. Ügyvédi tapasztalataim azt mutatják, hogy az állampolgárok többé-kevésbé kiigazodnak a tulajdoni lap be- és feljegyzéseiben, ennek ellenére az okirati ellenjegyzés jogintézménye miatt az ügyleti felelősség az ügyvéd, közjegyző, jogtanácsos kollégákon van.

⁶ „Könyvem címe: *Telekkönyvi rendtartás*. A címmel ki akartam fejezni azt, hogy könyvem gerince az 1855. évi telekkönyvi rendtartás szabályainak ismertetése.” Sárffy 1941.0.

szerezni és miféle terjedelmű, esetleg miféle terhekkal együtt járó dolgot szerezhethet.”⁷

A telekkönyv fogalmi körüljárása, mint kitérő után a tanulmány tárgyára visszatérve, rögzíteni kell, hogy az 1855. évi Telekkönyvi rendtartás normatíve nem mondta ki a közhitelesség alapelvét, az – jellemzően – az un. anyagi nyilvánosság követelményét jelenti.

A közhitelesség Sárffynál is az anyagi nyilvánosság elveként jelenik meg⁸. A közhitelesség Sárffy felfogásában azt jelenti, hogy *„mindenki bízhatik abban, hogy a jogállapot, amelyet a telekkönyv feltüntet, megfelel a valódi állapotnak...Ennélfogva, ha a telekkönyvben feltüntetett jogok a valóságban nem állanak is fenn, aki azok felől a telekkönyvben feltüntetett jogosulttal jóhiszemben szerződött, az úgy szerez jogot, mintha a telekkönyvi állapot volna a valódi jogi állapot és jogát nem fogja más jog vagy korlátozás terhelni, mint ami a telekkönyvből kitűnik.”*

A közhitelesség elve a polgári anyagi jogban jelenik meg, és mint tételes alapelv a 1928. évi magánjogi törvényjavaslatban – Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (a továbbiakban: Mtj.) – nyer kodifikálást. A *„telekkönyvi rendtartás nem tartalmaz külön közhitelességi szabályt, mert azt anyagi joghatásként az Mtj. mondja ki.”⁹*

Azonban – szemben a hatályos Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénnyel (a továbbiakban Ptk.) – az Mjt. nem definiálja tételmondatszerűen¹⁰ a közhitelesség lényegét, hanem a 926-935.§-okban – több normában kivételt is megengedően – többretegűen szabályozza annak tartalmát. A közhitelesség már akkor is a jogrendszerben sok helyen „át volt törve”, hogy Sárffy fordulatát¹¹ használjuk. Példaként említi a szerző az úgynevezett levéljelzálogjogok esetét, melyek tanúsító joghatálya a telekkönyvön kívül bonyolódott.

Az 1960. május 1-jén hatályba lépett, a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: rPtk. – mint régi Ptk.) egy mondatot szán a közhitelesség elvének: *„116. § (2) A telekkönyv – ha jogszabály kivételt nem tesz – a tulajdonjog és más jogosultságok fennállását hitelesen tanúsítja.”* A rendelkezés a rPtk. hatályát veszteséig fennmaradt, azzal a szóhasználati módosítással, hogy idővel a „telekkönyv” kifejezést az „ingatlan-nyilvántartás” szóhasználat váltotta fel. A részletszabályok megalkotását a rPtk. utaló normával külön

⁷ Sárffy 1941.1.

⁸ Sárffy 1941.27.

⁹ Kurucz 2009.164.

¹⁰ Ptk. 5:170. §

¹¹ Sárffy 1941.28.

jogszabály feladatául rendelte. A telekkönyvet szabályozó külön jogszabályok kormány-, és igazságügyi miniszteri rendeleti, később az ingatlan-nyilvántartási törvényerejű rendeleti, majd törvényi jogforrásban jelentek meg. A tanulmány történeti részét ezek rövid ismertetésével zárom.

Az rPtk. hatálybalépését követően alkotta meg a Kormány a telekkönyvről szóló 54/1960. (XI. 27.) Korm. rendeletet, melynek általános rendelkezése a rPtk.-val azonos tartalommal szükségtelenül megismétli a közhitelesség tanúsító erőre kiterjedő jogi fogalmát. (1. § (2) *A telekkönyv – ha jogszabály kivételt nem tesz – a bejegyzett jogok, tények és körülmények fennállását hitelesen tanúsítja.*)

Követve a semmitmondó végrehajtási szabályozási gyakorlatot, az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1972. évi 31. törvényerejű rendelet sem ad konkrétabb tartalmat a közhitelességnek, viszont – helyesen – a nyilvánosság elvéhez kapcsolja: „2. § (1) *Az ingatlannyilvántartás – ha jogszabály kivételt nem tesz – nyilvános és hitelesen tanúsítja a feltüntetett adatok, továbbá a bejegyzett jogok és tények fennállását.*”

A közhitelesség elvének normatív szintű alapelvei kiemelése és jogi tartalmának kifejtése a ma is hatályos ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvénnyel (a továbbiakban: Inyvtv.) kezdődött meg. A jogszabály „*az ingatlan-nyilvántartás elvei*” részben fejt ki, mit ért közhitelesség alatt. Csak az első bekezdés kettős joghatást – a tanúsító erőt megdönthető törvényes vélelemként meghatározó és a cognitio megdönthetetlen vélelmét – kimondó szakaszát citálom ide: „5. § (1) *Az ingatlan-nyilvántartás – ha törvény kivételt nem tesz – a bejegyzett jogok és a feljegyzett tények fennállását hitelesen tanúsítja. Ha valamely jogot az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztek, illetve, ha valamely tényt oda feljegyeztek, senki sem hivatkozhat arra, hogy annak fennállásáról nem tudott.*” Vékás meglátása szerint „*sajnálatos, hogy maga ez a törvény is gyengíti az ingatlan-nyilvántartás közhitelességét, amennyiben inkább a mai elfogadhatatlan állapotokat tükrözi a közhitelességgel kapcsolatos egyik rendelkezésében. A törvény 5. § (2) bekezdése ugyanis a közhitelességet 'bizonyos értelemben vélelemmé fokozza le'. Ez a rendelkezés kifejezetten azt mondja, hogy az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogról és feljegyzett tényről 'az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell, hogy az fennáll, és az ingatlan-nyilvántartás szerinti jogosultat illeti meg'; s ugyanígy csupán vélelem szól a törölt jogok és tények fenn nem állása mellett. A közhitelesség ennél többet kell, hogy jelentsen; nevezetesen azt, hogy – törvényben meghatározott kivételektől*

eltekintve – az ingatlan-nyilvántartás hitelesen tanúsítja az oda bejegyzett jogok, illetve az ott feljegyzett tények fennállását.”¹²

Kisfaludi is az aggályainak ad hangot, egyfajta kettőséget, koherenciazavart észlelve. Eszerint „*ha a közhitelesség – úgy, ahogy azt Kurucz Mihály megfogalmazta – valóban "vélelem-rendszer", akkor a fenti szabályoknak egymással összefüggő, koherens, ellentmondásmentes rendszert kellene alkotniuk a főszabályok és kivételek logikus összekapcsolódásán, illetve egymást támogató, kiegészítő szabályokon keresztül. Azt gondolom, hogy ha – remélhetőleg – ez is volt a cél, a megvalósítás bizony kételyeket ébreszt. Mert hogyan egyeztethető össze pl. az a szabály, amely szerint a bejegyzett jogról, feljegyzett tényről az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell, hogy fennáll, azzal a másikkal, amely szerint a jóhiszemű szerző javára – az ellenkező bizonyításáig – helyesnek kell tekinteni a bejegyzett jogot, illetve feljegyzett tényeket. Az elsőként említett szabálynál nincs megszorítva a vélelem kedvezményezettjeinek köre, nem tűnik ki belőle, hogy a vélelem csak a jóhiszemű szerzők javára szólna. Az ellentmondás esetleg feloldható lenne azon az alapon, hogy az egyik vélelmet a jog fennállására, a másikat pedig a bejegyzés helyességére vonatkoztatjuk, de ez eléggé képtelen eredményre vezetne. Milyen jog vagy tény fennállására vonatkozna az első vélelem, ha a bejegyzett jog tartalmára, helyességére nem terjedne ki a vélelem hatása? Másrészt pedig hogyan lehetne vélelmezni egy olyan jog vagy tény helyességét, aminek a fennállása bizonytalan?”¹³*

A jogalkotási Janus-arcúságot Kurucz is észleli, rámutatva, hogy „*a Ptk. alapján szerencsétlenül egybecsúszott a nyilvántartási bizonyító erő pozitív és negatív (helyesség), ill. a jóhiszemű szerzőt védő jogvédelmi hatás pozitív (helyesség) és negatív (teljesség) mozzanatának látszatra nem feltűnően eltérő jelentéstartalma*”.¹⁴ Kurucz szerint a Ptk. közhitelességi rendelkezése megtévesztő, mert a bizonyító erőt vegyíti a jóhiszemű szerzést védő anyagi jogi joghatással.

A közhitelességre, mint jogintézményre az olyan esetekben van szükség, amikor – a forgalom biztonsága érdekében – azt kell megvédeni, aki a nyilvántartási tartalom bizonyító, tanúsító erejében bízva –, ellenérték fejében és jóhiszeműen, az ingatlan-nyilvántartással ellentétes jogállapot ismerete nélkül szerzett jogot. Az ilyen személy felé kell hatnia a közhitelesség joghatásának.

¹² Vékás 2001.3.

¹³ Kisfaludi 2003.5.

¹⁴ Kurucz 2004.324

Jójárt egyenes úgy véli, hogy az ingatlan-nyilvántartás sok esetben absztrakció, mivel: *„az ingatlan-nyilvántartás tartalma számtalan esetben nem egyezik meg a valósággal. Ezért a közhitelességet csak úgy lehet a teljes bizonyító erővel azonosítani, ha elfogadjuk az ellenbizonyítás lehetőségét is. Az ellenbizonyítás persze nem vezethet arra az eredményre, hogy az ingatlan-nyilvántartás visszamenőleg nem tekinthető közhitelesnek, ha utóbb kiderül, hogy eltért a valóságtól. Ilyen alapon ugyanis azt is kijelenthetnénk, hogy az ingatlan-nyilvántartás minél jobban egyezik a valósággal, annál közhitelesebb. Ez a kijelentés fából vaskarika lenne. A vázolt gondolatsor kapcsán kerít hatalmába egyre jobban az a felismerés, hogy a közhitelesség az ingatlan-nyilvántartás sajátját alkotó bizonyító erőnek a konkrét esetektől elvonatkoztatott elméleti általánosítása. Nem más, mint a valósággal egyező többségi esetek olyan absztrakciója, amely hivatalos állami akarat kijelentés által megerősítve állandó jelleggel kapcsolódik az ingatlan-nyilvántartáshoz. Ennél többre – úgy vélem – egyelőre nem juthatunk.”¹⁵*

A fentiekben tárgyaltakon túlmenően az Inyvtv hatálybalépésekor az alábbi további részletszabályokkal töltötte meg a közhitelesség tartalmi kereteit:

„5. § (3) A jóhiszemű szerző javára az ingatlan-nyilvántartást – az ellenkező bizonyításáig – az oda bejegyzett jogok és feljegyzett tények tekintetében akkor is helyesnek és teljesnek kell tekinteni, ha az a valóságos helyzettől eltér. Az ingatlan-nyilvántartási eljárásban jóhiszemű jogszerzőnek minősül az, aki az ingatlan-nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében szerez jogot.

(4) Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy, illetve az ingatlan-nyilvántartásból törölt jog vagy tény jogosultja nem érvényesítheti megszerzett jogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett, illetőleg az őt rangsorban megelőző, jóhiszemű jogszerzővel szemben.

(5) Érvénytelen okiraton alapuló bejegyzés alapján a jóhiszemű harmadik személy javára bejegyzett jog, illetőleg feljegyzett tény a ranghelyére irányadó időponttól számított három év eltelte után az ingatlan-nyilvántartásból nem törölhető.

(6) Az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett adatokkal szemben a bizonyítás azt terheli, aki az adatok helyességét, valósággal egyezőségét vitatja.

(7) Ha az ingatlanoknak a tulajdoni lapon átvezetett és az ingatlan-nyilvántartási térképen ábrázolt határvonala alapján külön jogszabály

¹⁵ Jójárt 2001.514.

szerint meghatározható területnagysága eltér egymástól, akkor ez utóbbi az irányadó.”

A történeti előzmények felvillantását követően a következő fejezetben az Inyvtv. hatályba lépését követően egészen a(z új) Ptk. hatálybalépéséig lefolytatott tudományos vitát elemzem.

II. A jogtudomány vitája a közhitelesség jogintézményéről az Inyvtv. és a Ptk. hatálybalépése közötti majd másfél évtizedben

A jelenleg is hatályos ingatlan-nyilvántartási törvény 2000. január 1. napján lépett hatályba. Közvetlenül a hatálybalépést követően jelentkezett Kurucz¹⁶ egy hosszabb, de mégis a csomópontokra, hangsúlyos részekre fókuszáló elemzéssel. Ebben a szerző nem elégszik meg a közhitelesség rövid definiálásával, hanem az alapelveket „szelvényekre” bontja, kimutatja, hogy a közhitelesség „ernyője” alá mely részjogosultságok tartoznak. Kurucz nyomán ezek a részjogosultságok az alábbiak:

- *teljesség, vagyis mindazt a jogot és tényt tartalmazza, amely bejegyezhető;*
- *helyesség, vagyis megfelel a bejegyzési kérelemnek, illetőleg a bejegyzés alapjául szolgáló okirat tartalmának, továbbá a valóságos jogállapotnak;*
- *jogszerűség (legitas), vagyis a bejegyzett jog, tény jogszerűen került az ingatlan-nyilvántartásba és más jog, tény nem kerülhetett az ingatlan-nyilvántartásba;*
- *ismert (cognito), mindenki által ismert, vagyis senki sem hivatkozhat arra, hogy a bejegyzett jogok, tények, ingatlanok fennállásáról, illetőleg a jogosultak személyéről nem tudott;*
- *bizonyítási eszköz, a bizonyítási terhet és kötelezettséget teljesítő,*
- *közbizalmi erő (publica fides) vagy „dologiasító” hatály,*
- *jóhiszemű szerző védelme.*

Fentieket Kurucz „törvényes vélelemrendszernek” nevezi, melyek – a cognitio elvét kivéve – természetesen megfelelő eljárásjogi keretek között megdönthetőek. Egyes szerzőmódok a közhitelesség falát áttörik, jellemzően a jogügyleti alapításokon kívüliek, mint pl. tulajdonátruházáson kívüli szerzőmódok, másfelől a törvényen alapuló dologi jogváltozások, pl. öröklés, elbirtoklás, házastársi vagyonközösségi szerzés, ráépítés sorolhatóak ide.

¹⁶ Kurucz 2000.23.

Jójárt László a „közhitelesség” alternatív jelentéstartalmára mutat rá, jelesül, hogy „Magyarországon elterjedtebb a "közhitelesség"-nek az a jelentése, amelyik a hitelességet a tartalom valódiságához kapcsolja.”¹⁷ Mi ezzel a probléma? – kérdezné még akár a gyakorló jogász is. Jójárt gondolatmenete szerint a „közhitelesség” azt jelenti, hogy az arra feljogosított hatóságok adatok tartalmát ellenőrizték, azokat valódinak minősítették, így igazolták. Ezen logika szerint a közhiteles ingatlan-nyilvántartás=valóság. E ponton mutat rá az alternatív jelentéstartam tarthatatlanságára Jójárt, hiszen, ha azt állítjuk, hogy közhiteles ingatlan-nyilvántartás=valóság, akkor fel sem tételezhető, hogy az ingatlan-nyilvántartás akár valótlan is lehet. Ezek a valótlan helyzetek a fent már említettek szerint pl. öröklés, elbirtoklás, vagyonközösségi viszonyok.

Jójárt szerint „a "közhitelességet", lévén hogy a kifejezés német (*öffentliche Glaube*) vagy latin (*publica fides*) eredetije is többféle értelmű, akár "közbizalomnak" is lehetne fordítani.”¹⁸ Mi a különbség a „közhitelesség” és a „közbizalom” között? A közbizalom kicsivel kevesebb, csak annyit állít, hogy bízunk abban, hogy a telekkönyvi tartalom helyes, míg a „közhitelesség” ennél több, az jelenti, hogy kétségkívül valós is a telekkönyvi tartalom. A közbizalom pedig megfelel a hatályos Ptk. 5:172. §-ának azaz az ingatlan-nyilvántartásban bízva jogot szerző jóhiszeműségének.

Vékás az Inyvtv. hatálybalépését követően hamar programot hirdetett a közhitelesség megerősítése érdekében, tanulmányában először a problémákat veszi sorba:

- a) „a földreform által kiváltott változások bejegyzésének többletterhei, majd az államosított ingatlanok és a mezőgazdasági termelészövetkezetekbe "tagosított" földek nyilvántartási helyzetének bizonytalanságai és pontatlanságai;
- b) a bíróságnál vezetett telekkönyvek felszámolásának alapvető problémájához járultak később a földhivatalok súlyos személyi gondjai. Nem lehet ezek után csodálkozni azon, hogy az ilyen módon meggyengített ingatlan-nyilvántartás nehezen vagy egyáltalában nem tudta feldolgozni a nagyvárosi lakótelepek lakásait, s még kevésbé képes megbirkózni a rendszerváltozás tulajdoni alapjaiban bekövetkező változásokkal: a privatizáció és a kárpótlási aktusok következményeivel, valamint a – főleg a fővárosban – rendkívül megnövekedett ingatlanforgalommal;

¹⁷ Jójárt 2001.514.

¹⁸ Jójárt 2001.520.

- c) *elsősorban az ingatlan-nyilvántartásnak ez a zilált állapota "kényszerítette" a bírói gyakorlatot arra, hogy a nyilvántartásba még be nem jegyzett tulajdoni várományos elidegenítési jogát a széljegyzet, sőt pusztán a kötelmi jogi jogszerzés (azaz az adásvételi, ajándékozási stb. szerződés) alapján elismerje;*
- d) *nyilvánvaló, hogy – mindennapi gondok mellett – ez a gyakorlat a dologi illetve a kötelmi hatályú jogvédelem határainak elmosódásához vezet. Amennyire nem kifogásolható ez az álláspont dogmatikai szempontból, annyira nem megnyugtatóak a következményei az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége és a forgalom biztonsága szempontjából;*
- e) *az ingatlan-nyilvántartás közhitelességét és általában a vagyoni forgalom biztonságát mégis nagyban beárnyékolja, ha sorozatosan előfordulnak olyan szerződések, amelyekben az ingatlan átruházója még nem nyilvántartott (bejegyzett) tulajdonos.*"¹⁹

Vékás orvoslási programjának lényegi elemei az alábbiak:

- a) *„A közhitelesség erősítése érdekében mindenekelőtt ösztönözni kell a jogalanyokat tulajdonjoguk mielőbbi bejegyeztetésére az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés nélküli tulajdon-szerződések esetében is.”* Az elképzelés kiváló, de a(z új) Ptk.-ban sincs olyan többlet-ösztönző rendelkezés, mely ezt elősegítené. Ilyenkor lehet szerepe azoknak a jogalkalmazóknak (közjegyzők, ügyvédek) akik az első vonalban találkoznak a jogkereső állampolgárral, hogy azokban az esetekben, amikor az ügyfélnek valamilyen oknál fogva ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdona van, akkor erősen javallott, hogy kezdeményezze a szükséges peres vagy peren kívüli eljárásokat, hogy tulajdonjoga telekkönyvi bejegyzést is nyerjen. Vékás ebben a körben nevesíti a házastársi vagyonközösségi szerzéseket is, ahol ugyancsak indokolt az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonos telekkönyvi bejegyzése. A gyakorlatban tipikus eset, hogy a házastársak jellemzően az adásvételkor illeték-optimalizáció érdekében vagy az egyikük vagy a másikuk „névére veszik” az ingatlant, holott a szándék a házastársi közös szerzés lenne. A tényleges állapot megfeleltetését a telekkönyvnek nagymértékben segítheti az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény 26. § (1) bekezdés z) pontja mely 2014. január 1. napjától a házastársak egymás közötti vagyonátruházását mentessé tette a visszerhes vagyonátruházási illeték alól.

¹⁹ Vékás 2001.130.

b) A leghelyesebb lett volna a Ptk.-ban rögzíteni az alábbi szabályt²⁰:
„Ha az ingatlan-nyilvántartáson kívül tulajdonjogot szerző személy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyezteti be, a tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlannyilvántartásban bízva ellenérték fejében jogot szerzett.”

A(z új) Ptk.-ba végül az alábbi normaszöveg került: „5:175. § [Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző jogállása]

(1) *Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy vagy az ingatlan-nyilvántartásban feljegyezhető tény jogosultja a szerzett jogát, illetve a feljegyezhető tény nem érvényesítheti az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett vagy az őt bejegyzési igénnyel rangsorban megelőző, jóhiszemű szerzővel szemben.*

(2) *Az ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyzett jogot és fel nem jegyzett tény a jóhiszemű és ellenérték fejében jogot szerző, valamint bejegyzési igénnyel rangsorban előbb álló, jóhiszemű jogszerzővel szemben nem lehet érvényesíteni. A jóhiszemű szerző jogvédelme az ingatlan-nyilvántartási állapot függő jogi helyzetére utaló tény feljegyzése esetére nem terjed ki.”*

Azaz Vékás javaslata megvalósult: a rPtk. 121. § (5) bekezdése ezt csak az elbirtoklás körében rögzítette, az új Kódex minden ex lege jogszerzőre általánosította.

Az új civil kódexben kiteljesedett jogvédelemig ezt az Inytv és a bírói gyakorlat biztosította az alábbi eseti döntés közzétételével²¹: „EBH2007. 1712. I. *Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy nem érvényesítheti megszerzett jogát olyan személlyel szemben, akinek az ingatlan-nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében szerzett tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték [1997. évi CXLI. törvény 5. § (4) bekezdés].*” A jogvédelmi hatást a Legfelsőbb Bíróság az alábbiak szerint vezette le: „Mind a korábbi Inytvr. [1972. évi 31. tvr. 2. § (1), (2) bekezdése], mind az Inytv. 5. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az ingatlan-nyilvántartás – ha törvény kivételt nem tesz – a bejegyzett jogok és a feljegyzett tények fennállását hitelesen tanúsítja. A (2) bekezdés szerint az ellenkező bizonyításáig az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogról és feljegyzett tényről vélelmezni kell, hogy az fennáll és az ingatlan-nyilvántartás szerinti jogosultat illeti meg. A (3) bekezdés szerint a jóhiszemű szerző javára az ingatlan-nyilvántartást – az ellenkező bizonyításáig – az oda bejegyzett jogok és feljegyzett tények tekintetében akkor is helyesnek és teljesnek kell tekinteni, ha az a valóságos helyzettől eltér. Az ingatlan-nyilvántartási eljárásban jóhiszemű jogszerzőnek

²⁰ Vékás 2001.134.

²¹ Legfelsőbb Bíróság Határozatainak Hivatalos Gyűjteménye 2007/2.

minősül az, aki az ingatlan-nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében szerez jogot. A (4) bekezdés pedig úgy rendelkezik, hogy az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy, illetve az ingatlan-nyilvántartásból törölt jog, vagy tény jogosultja nem érvényesítheti megszerzett jogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett, illetőleg az őt rangsorban megelőző jóhiszemű jogszerzővel szemben.... A jóhiszemű szerzésnek az a feltétele, hogy a szerzés az ingatlan-nyilvántartásban bízva történjen; magában foglalja a jóhiszeműségnek azt a szubjektív elemét is, hogy a szerző az ingatlan-nyilvántartástól eltérő valóságos jogi állapotról nem tud, és nem is kell tudnia. Nem jóhiszeműnek csak az a szerző minősül, aki abban bíz, hogy az ellenkező tudomásával szemben erősebb lesz az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés."

A fent kifejtett Jójárt László által elemzett „közhitelesség” vs. „közbizalom” gondolatisággal száll vitába Petrik Ferenc 2003-ban publikált dolgozatában. Alapvetésként Petrik rögzíti: *„A telekkönyvi alapelvek az 1855. évi Telekkönyvi Rendtartásban már megtalálhatóak, kialakításukhoz a jogtudomány (elsősorban Szladits Károly) is hozzájárult. Ő a következők szerint határozta meg a telekkönyv alapelveit:*

- a bejegyzési elv,
- a nyilvánosság (publicitas) elve,
- a rangelsőbbiség (prioritás) elve,
- a különlegességi elv (specialitas).

A telekkönyvi jog alapelveire különösen jellemző, hogy önmagában egyik alapelv sem értelmezhető, csak a többi alapelvvel összefüggésben, együtt alkotnak egységes rendszert. Így a nyilvánosság elve nélkül nem érvényesül a közhitelesség, s a bejegyzési elv is elválaszthatatlan eleme a rendszernek (a közhitelesség elve elsősorban a bejegyzéssel keletkező jogokra vonatkozik).

A közhitelesség elvének lehet olyan definíciója, amely több más alapelv tartalmát is magába foglalja. Így Szladits Károly, majd nyomában Sárffy Andor a közhitelességet a publicitás (a nyilvánosság) fogalmába tartozónak véli, megkülönböztetve az alaki és anyagi nyilvánosságot, értve az anyagi nyilvánosságon a közhitelesség elvét is. Találkozhatunk olyan fejtegetéssel is, amely e tételeket nem is alapelvszerűen fogalmazza meg.”²²

²² Petrik 2003.258.

Petrik a továbbiakban kritikát gyakorol más, kortárs szerzők felett ekként²³: *[V]annak szerzők, akik a közhitelesség létét is fenntartással kezelik (Jóhart László), arra hivatkozva, hogy a korabeli, klasszikus meghatározást – amely a közhitelességet a valódisággal azonosította – ma már semmilyen tételes szabály nem támasztja alá. A szerző feltehetően az ingatlan-nyilvántartás mai – kétségtelenül katasztrofális – állapota miatt jut arra a következtetésre, hogy ‘nem beszélhetünk a megdönthetőség állapotában lévő vélelmekről sem úgy, mint amelyek állandó jelleggel hozzákapcsolódnak az ingatlan-nyilvántartáshoz’. Más szerzők – hasonlóan pesszimista alapállásból – azt a felfogást vallják, hogy a közhitelesség egy vélelmi rendszert jelez; nem egyetlen, konkrét vélelmet. Találkozhatunk a közhitelesség hatókörét leszűkítő nézetekkel is. Ezek között a leggyakoribb tévedés, hogy a közhitelesség csak a jóhiszemű jogszerzőt védi... Ez a szűkítő értelmezés azonban nem igaz. A jóhiszemű szerzőket megillető védelmet a bizalom elve fejezi ki, amelynek – amint majd bemutatjuk – más a tartalma.”*

Petrik szerint a közhitelesség három fogalmi eleme:

- a) a telekkönyv valósága, mely igaz és teljes valóság (amit a telekkönyv feltüntet, az valóban fennáll, ami a telekkönyvben nincs feltüntetve, vagy abból törlésre került, az nem létezik);
- b) a telekkönyvben szereplő bejegyzések nyilvánosak, nem lehet azzal érvelni, hogy telekkönyvi tényt nem tudtam;
- c) a telekkönyvnek a valóságos állapotnak megfelelően kell tartalmaznia az ingatlanokhoz kapcsolódó jogokat és tényeket.

Petrik is rögzíti azokat a kivételszabályokat, melyet felülírják a közhitelesség elvét, jelesül pl.: az elbirtokló, a ráépítő, az örökös, mint ingatlan-nyilvántartáson kívüli szerző vagy a kiskorúság ténye akkor is fennáll, ha az külön „kk.” jelzéssel nincs a tulajdoni lapra felvezetve. De a közhitelesség elvét írja felül az az esetkör is, amikor adott jelzálogjog bejegyzésekor csak a bejegyzéskori hitelösszeg vezetik rá a tulajdoni lapra, az időbeni törlesztések vagy éppen halmazódások okán történő hitelösszeg csökkenést vagy növekményt a telekkönyvben nem aktualizálják. A szerződéses praxis a problémát úgy hidalja át, hogy amennyiben egy adásvételi szerződés során a vevő a vételár részeként saját maga tehermentesíti a megvásárolandó ingatlant az eladó helyett, úgy az ügyletkötés előtt az eladó beszerzi a jelzálogjogosult (jellemzően pénzügyintézet) nyilatkozatát, hogy az adott teherlapon szereplő jelzálogjog mögött adott napra vetítve mennyi az aktuális tartozás összege.

²³ Petrik 2003.259.

Petrik a közhitelesség elvétől élesen elhatárolja a (köz)bizalom elvét²⁴. *„A közhitelesség elve a telekkönyv valóságát állítja, a könyvet és a benne szereplő adatokat hitelesíti. A bizalom elve a könyvben bízókat preferálja.*

A bizalom elve ugyanis azt jelenti, hogy ha valaki a nyilvántartás tartalmában bízva, ahhoz igazítja magatartását (köt szerződést, tesz jognyilatkozatot), úgy bizodalma elnyeri jutalmát: szerződését (jognyilatkozatát) akkor is érvényesnek fogadják el, ha egyébként attól a jogi hatás megtagadható lenne.

A bizalom jutalma azonban csak azt illeti meg, akinek bizalma nem volt hamis. Aki tudott arról, vagy tudnia kellett, hogy a nyilvántartás nem felel meg a valóságnak – nem méltó erre a bizalomra. Nem illeti meg ez a jutalom azt sem, aki nem visszterhesen szerzi meg a jogot: ez a kivételező szabály csak a forgalom valódi szereplőit – az ellenérték fejében szerzőket – illeti meg.”

Kisfaludi András 2003-as tanulmánya szélesebb értelemben vizsgálja a közhitelesség kérdését. Egyrészt tudományos történeti gyökereit keresi, másfelől nemcsak az ingatlan-nyilvántartás, hanem más közhiteles(nek vélt) nyilvántartásokat is elemez, mint például a cégnyilvántartás vagy az úszó létesítmények nyilvántartása. Kisfaluditól kiemelendő, hogy a közhitelesség elvét lényegében akkor látja hiánytalanul megvalósíthatónak, ha a kivételszabályokat minimálisra szorítják: *„összefoglalva tehát egy nyilvántartás közhitelessége annyit kell jelentsen, hogy a nyilvántartásban szereplő jogokat vagy tényeket a nyilvántartásba bejegyzett adatra alapozva ellenérték fejében jogot szerző jóhiszemű harmadik személy szempontjából létezőnek és helyesnek kell tekinteni, a nyilvántartásban nem szereplő jogokat vagy tényeket pedig nem lehet létezőnek tekinteni. Az e követelmény alóli kivételek véleményem szerint mind a közhitelességet csorbítják. Ez nem jelenti azt, hogy az ilyen – akár időbeli, akár tartalmi – korlátozás elfogadhatatlan lenne, csak számot kell vetni azzal, hogy ilyen korlátozás mellett a nyilvántartás nem lesz közhiteles.”*

Látható, hogy a „közhitelesség” fogalmát és annak tartalmát mindegyik szerző (kissé) másképpen értelmezi, Kurucz 2004-es tanulmányában összegzi az addig elhangzott álláspontokat, és fejti ki saját nézetrendszerét. Kurucz meglátása szerint²⁵ *„a közhitelesség definiálásakor annak célját, a forgalombiztonsági követelményt kell szem előtt tartanunk, következésképpen a jogvédelmi joghatásra kell gondolnunk; ez a joglátszat forrása is. Erre pedig az olyan helyzetekben*

²⁴ Petrik 2003.262.

²⁵ Kurucz 2004.323.

van szükség, amikor – az ingatlanforgalom biztonsága érdekében – azt kell megvédeni, aki a nyilvánkönyvi tartalom bizonyító, tanúsító erejében bízva –, ellenérték fejében és jóhiszeműen, a nyilvánkönyvvel ellentétes jogállapot ismerete nélkül szerzett jogot. Az ilyen személy felé kell hatnia a közhitelesség joghatásának, ez kell, hogy annak tartalmát jelentse. Ez a védelmi hatás szükségszerűen igényli a bizonyító erőt, hogy a szerző bízhatson a nyilvánkönyvi látszatban, mert az erre alapozott szerzése nyer védelmet.”

Az ingatlan-nyilvántartást megtekintő személy a nyilvánkönyv (véltetően) tartalmi hiteles állapotát várja el a közhitelesség jegyében. A betekintés jogával élő személy azt feltételezi (illetve arról győződik meg), hogy a tulajdoni lapon látható állapot azonos a valós ténybeli állapottal. Az esetek nagy többségében ez így is van, de jelentős számban előfordulhat, hogy észlelése jogi úton megdönthető vélelem.

A telekkönyv e sérülékenységét Kurucz az alábbiak szerint fejti ki: „A vélelem nem jelenti viszont egyúttal a telekkönyv teljességét is, azt, hogy ami ott nincs bejegyezve, az nem létezik. Nem jelenheti ezt, mivel a jogok a nyilvánkönyvön kívül is keletkezhetnek, változhatnak, megszűnhetnek. Azok a jogosultságok, amelyek a nyilvánkönyvön kívül keletkeztek, módosultak, szűntek meg, az anyagi jog szerint léteznek, megszűnnek, függetlenül attól, hogy azt a nyilvánkönyv tartalmazza vagy sem. A nyilvánkönyv tartalmilag nem teljes ebben a körben, így módot kell adni az anyagi jog szerinti jogosultságnak arra, hogy az ellenkező bizonyításával összhangba hozza az alaki és anyagi jogi tartalmat. Így a nyilvánkönyv bizonyító ereje – mind pozitív és negatív irányban – csak annyit jelent, hogy az ellenkező bizonyításáig vélelem áll fenn a nyilvánkönyv tartalmának helyessége mellett. Ez a vélelem nem több mint a közokirathoz kapcsolt bizonyító erő, tehát csak az ellenkező bizonyításáig érvényesül.”

Menyhárd Attila 2002-ban már a kodifikáció alatt álló új Ptk.-ra tekintettel fogalmazza meg elvárásait a közhitelesség körében. A szerző a közhitelességet összekapcsolja az ingatlan-nyilvántartás újbóli bírósági jogkörbe helyezésével. Menyhárd álláspontja szerint „az ingatlan-nyilvántartás²⁶ közhitelessége azt kell jelentse, hogy mindenki bízhat abban, hogy azok a jogok, amelyeket a telekkönyv feltüntet, csakugyan megilletik a jogosultként bejegyzett személyt, és az ingatlanon csak azok a korlátozások állnak fenn, amelyek be vannak jegyezve.”

²⁶ Menyhárd 2002.13.

Menyhárd azzal érvel, hogy az ingatlan-nyilvántartási eljárás, ahogy arról korábban már szó volt, csak korlátozottan alkalmas a bejegyzés alapjául szolgáló okirat érvényességének vizsgálatára. Ezt annyiban egészíteném ki, hogy az érvényesség érdemi vizsgálatát Menyhárd cikkének keletkezésekor, de napjainkban sem tudja az ingatlanügyi hatóság elvégezni. Vizsgálatuk kizárólag az Inyvtv. 32. §-ában taxatív felsorolt tartalmi és alaki kellékek meglétére vagy azok hiányára terjed ki, ami ezen a „lyukkártya-szerű sémán” átmegy, ott az ügylet bejegyzése megtörténik, ha a sémába valami szerződéses elem nem illeszthető be, akkor az ügylet bejegyzését elutasítják vagy a hatóság hiánypótlást kér. Természetesen ezt nem rovom fel az ingatlan-nyilvántartásban végző kollégáknak, ők a jogszabályi előírásokat teljesítik. Ebben a rendszerben azonban nem lehet az esetleges szerződéses érvénytelenségi eseteket kiszűrni.

Menyhárd azzal érvel, hogy a bírói kontroll a közhitelesség megszilárdulását is eredményezhetné, ami folyamatos elvárás az ügyleti szereplők, a társadalom részéről. Viszont minél szélesebbre nyitjuk a mérlegelés, az okiratok feletti tartalmi kontroll ollóját, annál jobban sérül a jogbiztonsági elv követelménye, hiszen az erősebb tartalmi kontroll több időráfordítást igényel, a bejegyzési eljárások tovább tartanak. (Miközben a felgyorsult piaci viszonyok között az ügyleti szereplők „már tegnapra” szeretnék, hogy joguk az ingatlan-nyilvántartása bejegyzést nyerjen.)

Az új Ptk. és a kapcsolódó jogszabályok végül megmaradtak a status quo-nál, az új Ptk. miniszteri indokolása rámutat: *„Jogrendszerünkben az ingatlan-nyilvántartás az ingatlanforgalom alapintézménye. Erre is tekintettel a Javaslatot megelőző viták során az ingatlanok magánjogi forgalmának szabályozása kapcsán három, a hatályos jogtól jelentősen eltérő kívánalom fogalmazódott meg, s ezek tükröződnek a Javaslat rendelkezéseiben is... A harmadik törekvés: az ingatlan-nyilvántartás közvetlen bírói felügyelet alá helyezése. Ez olyan kérdés, amely nem érinti a Javaslatban megfogalmazott anyagi jogi szabályokat. Rendezése külön törvényre tartozik.”*²⁷

Mit látunk? Azt, hogy a miniszteri indokolás még mindig nyitva hagyja a kérdést, hogy esetlegesen a jövőben újra előkerül a bírói felügyelet kérdése. Azonban az új Ptk. hatálybalépése óta nem látható ilyen érdemi törekvés a nyilvános térben.

²⁷ T/7971. számú törvényjavaslat indokolással - A Polgári Törvénykönyvről: XXXIV. Fejezet, Negyedik rész bevezető

III. Közhitelesség a(z új) Ptk.-ban, az Inyvtv.-ben. Az új Polgári Törvénykönyvet követő tudományos álláspontok

A hatályos Ptk. tételmondatként rögzíti: „5:170. § [Az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége]

Az ingatlan-nyilvántartás a bejegyzett jogok és a feljegyzett tények fennállását hitelesen tanúsítja.” Ezt követik önálló IX. Címként az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének részletszabályai az 5:171.-177.§-okban. A Ptk. e címében kapott helyett az ingatlan-nyilvántartási közhitelesség tartalmának meghatározása, az ingatlan-nyilvántartásban bízva jogot szerző jóhiszeműségének feltételrendszere, az ingatlan-nyilvántartás teljességének a meghatározása, a jóhiszeműen és ellenérték fejében szerzők védelme, az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző jogállásának a rögzítése, az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés hatályának kiterjesztése, valamint az ingatlan-nyilvántartási adatok irányadó jellege.

Látható, hogy a kodifikációs munka igyekezett a közhitelesség alapelveinek minden olyan részlemét besorolni a cím rendelkezései alá, melyek a kodifikációs időszak alatt a jogfejlődésre is figyelemmel a tudomány irányából jelzésként érkeztek.

Az új Ptk. miniszteri indokolása az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége körében rögzíti: *„Az ingatlan-nyilvántartás (telekkönyv) közhitelessége azt kell jelentse, hogy mindenki bízhat abban, hogy azok a jogok, amelyeket az ingatlan-nyilvántartás feltüntet, csakugyan megilletik a jogosultként bejegyzett személyt, és az ingatlanon csak azok a korlátozások állnak fenn, amelyek be vannak jegyezve. Ennek azonban nem kell feltétlen, kivétel nélküli elvként érvényesülnie. A közhitelesség elve alól kivétel lehet, ha az ingatlan-nyilvántartásban a szerzés idején törlési vagy más per van feljegyezve, ha az ingatlan-nyilvántartás tartalma a bejegyzés eredeti érvénytelensége miatt helytelen, és még nem telt le az a határidő, amely alatt a bejegyzés eredeti érvénytelensége miatt a törlési keresetet jóhiszemű harmadik szerző ellen is meg lehet indítani, vagy ha a szerzés ingyenes. Az ingatlan-forgalom szempontjából elsősorban az átruházás során indokolt az ingatlan-nyilvántartás ilyen értelmű közhitelességének biztosítása. A Javaslat erre tekintettel az ingatlan-nyilvántartási szabályok körében ezt az átruházáshoz kapcsolja.*”

Ez azt is jelenti, hogy az egyes ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonszerzések rendszere (elbirtoklás, öröklés, vagyonközösség, ráépítés, stb.), valamint az abból adódó esetleges bizonytalan jogi helyzet továbbra is fennmarad. A kodifikáció elégségesnek tekintette a közhitelesség megerősítéséhez a korábban csak az elbirtoklás körében

alkalmazott szabály általánossá tételét: „²⁸Az ingatlan-nyilvántartáson kívül jogot szerző személy vagy az ingatlan-nyilvántartásban feljegyezhető tény jogosultja a szerzett jogát, illetve a feljegyezhető tényt nem érvényesítheti az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett vagy az őt bejegyzési igénnyel rangsorban megelőző, jóhiszemű szerzővel szemben.”

Az Inyvtv. is definiálja a közhitelesség fogalmát: „5. § (1) Az ingatlan-nyilvántartás – az ingatlanok e törvényben meghatározott adatai (a továbbiakban: ingatlanadatok) kivételével – közhiteles hatósági nyilvántartás. Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességére és ennek anyagi jogi joghatásaira az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogok és feljegyzett tények tekintetében – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni.

(2) Az ellenkező bizonyításáig az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett ingatlanadról vélelmezni kell, hogy az fennáll, az ingatlan-nyilvántartásból törölt ingatlanadról vélelmezni kell, hogy az nem áll fenn.

(3) Az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jogosultak személyazonosító és lakcímadatai tekintetében a személy- és lakcímnyilvántartás adatai az irányadóak.”

Már az alapelv megfogalmazásánál „fellazítja” a jogalkotó a közhitelességi elvárást, hiszen a lakcímadatok körében nem a nyilvántartást, hanem a lakcímnyilvántartást teszi meg irányadónak.

Ennek fényében viszont felmerül a kérdés, hogy pl. közös tulajdon ügyében a tulajdonostársnak írandó levelet (egy vételi ajánlat közlését felhívandó az elővásárlási jog gyakorlására) a tulajdoni lap szerinti címre meg sem írható, hanem a levél feladójának – természetesen jogos érdeke igazolása mellett – ki kell kérni a lakcímnyilvántartótól a tulajdonostárs lakcímét, mert nem feltétlen azonos a telekkönyvi nyilvántartással? A joggyakorlat szerint nem, elegendő az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett cím használata, az alábbi Inyvtv. szabály alapján:

„27. § (3) Az ingatlan tulajdonosa, az állam tulajdonosi jogait gyakorló szerv vagy a vagyonkezelő, illetőleg a használó a változás bekövetkezésétől, illetőleg a tudomásszerzéstől számított harminc napon belül köteles bejelenteni az ingatlanügyi hatóságnak...”

(4) A jogosult – a (3) bekezdésben meghatározott határidőben – köteles bejelenteni nevének (cégnevének), illetve lakcímének (székhelyének vagy telephelyének) megváltozását.”

²⁸ Ptk. 5:175. §

E bekezdés alapján a példa szerinti levél feladója jóhiszeműen jár el akkor, ha a telekkönyvi lakcímadatot véli helyesnek, hiszen a lakcímváltozás bejelentési kötelezettséget a tulajdonos vonatkozásában az Inyvtv. előírja. Probléma akkor keletkezik, ha a 30 napos bejelentési időszak alatt küldenek küldeményt a „rossz”, ingatlan-nyilvántartási címre, hiszen ebben az esetben a címzett jogosan hivatkozhat arra, hogy ő teljesítette új lakcímének az Inyvtv. szerint reá rótt 30 napon belüli bejelentési kötelezettségét. (A példát csak azért írtam le részletesen, mert egy apró részletszabálynak tűnhet a tulajdonos lakcímének „kiemelése” a közhitelesség védelméből, de egy ebből adódó téves címzés akár évekig tartó pereskedést is maga után vonhat pl. egy elővásárlási jog gyakorlása esetében.)

Meggyőződhattünk róla, hogy az új Ptk. és az azzal harmonizált Inyvtv. nem hozott forradalmi újítást sem az ingatlan-nyilvántartás addigi rendszere, sem a közhitelesség alapelve körében. Erre az álláspontra helyezkedik Hajdú Gergely is 2015. évi dolgozatában, miszerint: *„Az új kódex alapvetően nem változtatott az alapelvek rendszerén. Továbbra is az ingatlan-nyilvántartási jog zsinórmértékéül szolgál:*

- a) a nyilvánosság elve, (5:166. §)
- b) az okirati elv, (5:167. §)
- c) a bejegyzési elv, (5:168. §)
- d) a rangsor elve, valamint (5:169. §)
- e) az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének elve. (5:170. §)

Egyedül a kérelemhez kötöttség elvét nem tartalmazza a Ptk., melynek oka a szóban forgó alapelv eljárásjogi jellege.”

Az új Ptk. hatálybalépést követően a jogalkalmazás is jelentkezett összefoglaló anyagával az új kódex ingatlanjogi vonatkozásairól. 2016. júniusában tették közzé a Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportjának *„Ingatlan-nyilvántartási joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye”* című munkaanyagát (továbbiakban: K.Ö.V.). A K.Ö.V. meglátása szerint *„az Inyvtv. 5. §-ának Ptk.-ba való emelése, annak szövegén lényegi változtatásokat nem eszközölt.”*²⁹

A korábbiakban láthattuk, hogy a közhitelesség védelmi funkciója kizárólag a jóhiszemű szerzőt illeti meg. A K.Ö.V. rámutat³⁰: *„Az ingatlan-*

²⁹ Megjegyzés: csak részben beszélhetünk átemelésről, hiszen az Inyvtv. 5. §-a ma is tartalmazza azokat a közhitelességi szabályokat, melyeket a Ptk. nem vagy kissé más tartalommal rögzít. A közhitelesség körében a quasi status quo-ra figyelemmel a K.Ö.V. az általa ismertetett rPtk idejéből származó eseti döntéseket továbbra is relevánsnak tekinti.

³⁰ K.Ö.V. 2016. 42.

nyilvántartásban bízva kifejezés magában foglalja a jóhiszeműségnek azt jellemzőjét, hogy a félnek az ingatlan-nyilvántartástól eltérő valóságos jogi állapotról nem kell tudnia, és arról nem is tud. Ezzel ellentétben nem jóhiszemű az a szerző, aki abban bízik, hogy az ő ellenkező tudomásával szemben előnyösebb lesz az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés [LB Pf.I.21.545/2008/7.]. A közhitelességhez kapcsolódó bizalmi elv kizárólag a visszterhesen az ingatlan-nyilvántartás tartalmában bízva szerződést kötő felet védi [LB Pfv.I.21.869/2008/10.]. A forgalom biztonsága érdekében az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonossal szemben a közhitelesség elve érvényesül, de csak jóhiszemű és visszterhes szerző esetén. Ebből az következik, hogy ha az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonos jogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyezteti be, a tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlannyilvántartásban bízva ellenérték fejében szerzett jogot.”

A K.Ö.V. kiemeli, hogy a jóhiszeműséget csak „klasszikus” polgári perben lehet vizsgálni. Az ingatlan-nyilvántartási hatósági eljárás értelemszerűen erre alkalmatlan, ugyancsak nem lehet a per tárgya a jóhiszeműség az ingatlanügyi hatóság határozatát felülvizsgáló közigazgatási pernek, lévén annak tárgya az ingatlanügyi hatóság határozatának jogszerűsége vagy törvénysértő jellege.

Ebben a körben a K.Ö.V. által példaként említett eseti döntés: *„Az örökösök, akik a törvény erejénél fogva ipso iure szereztek volna tulajdonjogot az ingatlanra, s mint ilyenek ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonosként kérhették volna tulajdonjuk ingatlan-nyilvántartási feltüntetését, igényüket nem érvényesíthetik megalapozottan (mert kizárt az ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogot szerző személy jogérvényesítése a tulajdonszerzését követően) az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jóhiszemű jogszerzővel szemben. Ha a szerzők jóhiszemű jogszerzéséhez polgári perben rendelkezésre álló adatok szerint kétség nem férhet, és ugyanez állapítható meg az ügyleti jogelődök tulajdonszerzésével kapcsolatban is, az örökösök az igényük érvényesítésével végleg elkéstek [Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.444/2006/3.]. Abban az esetben tehát, ha az ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonos késlekedik megszerzett tulajdonjogának bejegyzésével, számolnia kell azzal, hogy tulajdonjoga elenyészik, ha dologi jogi igényét nem érvényesítette a tulajdonszerzése időpontjában bejegyzett tulajdonossal szemben.”*

Tanulmányom zárásaként egy viszonylag friss – 2019. évi – Kúria döntést citálok: *„Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességében bízó, ellenérték fejében tulajdonjogot szerző személy jogerősen bejegyzett*

tulajdonjoga – hozzájárulása hiányában – helyesbítés jogcímén közigazgatási eljárás eredményeként nem törölhető.

Az alperesi beavatkozó tulajdonjogát képező ingatlanokra a Takarnet számítógépes adatbázis karbantartásához kapcsolódóan tévesen egy azonos nevű másik személy tulajdonjoga került rögzítésre, aki az ingatlanokat eladta a felperesnek. Az adásvételi szerződésekre alapítottnan a felperes tulajdonjoga bejegyzésre került az ingatlan-nyilvántartásban.

Az alperesi beavatkozó az elsőfokú hatósághoz helyesbítés iránti kérelmet terjesztett elő, amely határozatában az ingatlanok tulajdoni lapjait helyesbítette akként, hogy a felperes tulajdonjogát törölte és az alperesi beavatkozó tulajdonjogát eredeti és kiigazítás jogcímén visszajegyezte. A határozatban rögzítette, hogy az ingatlan-nyilvántartás tartalma helytelen, ezért annak helyesbítése szükséges, amelyhez az időközben jogot szerző felperes hozzájárulása nem szükséges.

A felperes fellebbezése folytán eljáró alperes határozatában az elsőfokú határozatot helybenhagyta.

A felperes keresettel támadta az alperes határozatát, a közigazgatási és munkaügyi bíróság jogerős ítéletében a keresetet elutasította. Kifejtette, hogy a jogviszonyra az új Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni. Az eljáró hatóságok helyesen hivatkoztak az új Ptk. 5:182. §-ára alapítottnan az ingatlan-nyilvántartás helyesbítésének szükségességére.

A Kúria elbírálva a felperes által előterjesztett felülvizsgálati kérelmet a jogerős ítéletet az alperesi és elsőfokú határozatra is kiterjedően hatályon kívül helyezte és az alperesi beavatkozó kérelmét elutasította. Álláspontja szerint az ingatlan-nyilvántartás közhitelességében bízó, ellenérték fejében tulajdonjogot szerző személy jogerősen bejegyzett tulajdonjoga – hozzájárulása hiányában – helyesbítés jogcímén közigazgatási eljárás eredményeként nem törölhető. Ilyen tartalmú törlést csak a polgári bíróság rendelhet el egy a vonatkozó magánjogi jogviszonyt rendező polgári peres eljárásban, ha annak eljárási- és anyagi jogi feltételei fennállnak. A helyesbítés indokaként megcélzott jogóvó hatás csak akkor érvényesülhet, ha harmadik személy még nem szerzett tulajdonjogot.”

Úgy vélem a közhitelesség jelentőségét mi sem tudta volna jobban bemutatni, mint a fenti eseti döntés. A közhitelesség különös jelentősége nem fog kikerülni az érdeklődés homlokteréből, sőt a várható elektronikus ingatlan-nyilvántartási eljárás bevezetése az alapelv jelentőségét csak emelni fogja.

Felhasznált irodalom

Dr. Bónis Péter: Ingatlan-nyilvántartás vagy telekkönyv? Magyar Jog, 2011/6. 343-348. o.

Hajdú Gergely: Az ingatlan-nyilvántartási jog változásai az új Ptk. tükrében. Magyar Jog 2015/2., 86-93. o.

Halmosy Endre: A telekkönyvi rendszer alapelvei. Sopron, 1865.

Dr. Jójárt László: Az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége. Magyar Jog, 2001/9., 513-526. o.

Dr. Kazay László: Az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett tulajdonjog törléséről. Magyar Jog, 2010/8., 474-479. o.

Kisfaludi András: Mitől közhiteles a közhiteles nyilvántartás? Gazdaság és Jog, 2003/7-8., 3-15. o.

Dr. Kovács László: Jogalkalmazási problémák a jogok és tények ingatlan-nyilvántartási törlése körül. Magyar Jog, 2002/2., 98-99. o.

Dr. Kovács László: Feszültségi pontok a tulajdonjog és az ingatlan-nyilvántartás szabályainak találkozásánál. Magyar Jog, 2009/8., 471-479.o.

Dr. Kurucz Mihály: Az ingatlan-nyilvántartási jog az új törvény után. Ügyvédek Lapja 2000/2., 3-41. o.

Dr. Kurucz Mihály: A nyilvántartási közhitelesség tartalmának sokrétűségéről. Magyar Jog, 2004/6., 321-332. o.

Dr. Kurucz Mihály: Magyar Ingatlan-nyilvántartási Jog a bizalomvédelmi joghatások tükrében. Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2009.

Menyhárd Attila: Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez. Polgári Jogi Kodifikáció, 2002/5-6., 7-30. o.

Dr. Petrik Ferenc: A telekkönyvi jog alapelvei, a közhitelesség elve. Magyar Jog, 2003/5., 257-264. o.

Dr. Sárffy Andor: Telekkönyvi rendtartás. Budapest, 1941., szerzői kiadás

Dr. Vékás Lajos: Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének megerősítéséért. Magyar Jog, 2001/3., 129-136. o.

Zlinszky Imre: A telekkönyvi rendtartás (1855. December hó 15-én kelt rendelet), és az erre, valamint az ingatlan vagyona eszközendő végrehajtási eljárásra vonatkozó későbbi törvények és rendeletek, magyarázata tekintettel a külföldi törvényhozásokra. Pest, 1873. Pfeifer Ferdinánd kiadásában

Kúria Joggyakorlat-elemző Csoportja: Az Ingatlan-nyilvántartási joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye (2016. június 13.), [https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/az_ingatlan-nyilvantartasi_joggyakorlat-
elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye_1.pdf](https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/az_ingatlan-nyilvantartasi_joggyakorlat-elemzo_csoport_osszefoglalo_velemenye_1.pdf) (2021. május 16.)

The role of authenticity in real estate registration

Summary

The study deals with one of the most important principles of the real estate registration: the issue of authenticity, which, quoting the phrase of Act on the Civil Code in force, means the following as a summarizing sentence: 'Real estate registration records shall be construed as authentic proof of registered rights and recorded facts.' The first part of the study, like a historical overview, explains that initially, authenticity was not always an independently recorded principle, first this was a segmentary right of the principle of publicity. The following chapter, following the historical chronology, presents the changes in the legislation of the (so-called) socialist economy and the period after the regime change, showing at the same time, the way to the Civil Law Code, which entered into force in March 2014. In the closing chapter, the authenticity provisions of the Act on the Civil Code in force and the Land Registry Act are highlighted from the aspect of the principle of authenticity, presenting the scientific and legal practice opinions that have been published since then.

Schiller-Dobrovitz Alexandra
ELTE ÁJK Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Kurucz Mihály, egyetemi tanár

A földforgalmi szabályozás útja a XX. század első felében

I. Bevezetés

A XIX. században megjelenő eszmék, valamint az 1848-as forradalom és szabadságharc leverését követően a Magyar Királyságban megerősödő osztrák jogrendszer lényeges változásokat eredményezett az egész magyar jogrendszerre nézve. Mindez érzékelhető volt a jog minden területén, azonban a föld jogi szabályozásban különösen. Ennek eredményeként a II. világháborúig kiépülő földjogi szabályozás kiemelkedő volt, és megteremtette a modern kori szabályok táptalaját.

Amikor a magyar agrárium történetéről beszélünk, az első, ami eszünkbe jut, a feudalizmus. A magyar feudumok sorsa történelmünk számottevő részében monotonnak tekinthető: a földtulajdon a koronát illette, a király pedig adományozott földbirtokokat, a földbirtokos viszont korlátozottan rendelkezhetett a földbirtokokkal. A végrendelkezés szintén korlátozott volt, egészen a XIX. századig az ősiség törvénye határozta meg a földbirtokok átszállási rendjét. A XIX. században azonban egyre inkább eluralkodott az a gondolat, hogy a szabad rendelkezést biztosítani kell, hiszen egy polgári államban a tulajdonszerzés és tulajdonátruházás szabadsága alapvető. A földtulajdon szabályozása még az általános tulajdonjogi szabályokhoz képest is eltért, amit már akkor is a kiemelkedő jelentőségével indokoltak. A ma ismeretes földforgalmi birtokpolitikai célok alapjait fektették le ebben az időszakban: megállapították, hogy a föld nemzeti kincs, melynek kihasználása mindenkit érint. Olyan tulajdonjogi tárgy, amelyből több nem állítható elő, korlátozottan áll rendelkezésre.

A föld jogi szabályozása eleinte abban állt, hogy a tulajdon szabadságának megfelelően eltöröljék az ingatlanforgalmat korlátozó

feudális kötöttségeket. Az 1848. évi IX. tc., 1848. évi X. tc., valamint az 1848. évi XV. törvénycikk ezt biztosították.¹²

II. Hogyan is nézett ki ebben az időszakban hazánk?

A Habsburg birodalom lakossága 1910-re elérte az 51 millió főt, ebből a Magyar Királyság népessége 20 886 487 fő volt ebben az évben. Bár a mezőgazdaság túlsúlya a 19. század második felében lényegesen csökkent, a XX. század elején az összlakosságnak még így is több mint 60%-a élt mezőgazdaságból, a nemzeti jövedelemnek pedig több mint 40%-át tette ki az agrárágazat. Ez a nyugati államokhoz képest is magas aránynak számított.³

Az arányok mögött a mezőgazdasági földterületek alábbi ismérvei húzódtak meg. 1895-ben a mezőgazdasági üzemek struktúrája úgy alakult, hogy mindösszesen közel 37 millió kataszteri hold gazdasági terület állt rendelkezésre a magyar mezőgazdaság részére, amiből számszerűen a legtöbb gazdasági üzem 1-5 hold nagyságú volt. E gazdasági üzemek tekintetében összesen közel 2 millió kataszteri hold területről beszélhetünk, míg az 1000 holdon felüli gazdaságokból ugyan csak hozzávetőlegesen 3 770 volt, ezeknek a gazdaságoknak a gazdasági területe mintegy 12 millió kataszteri holdnak felelt meg. Ez azt jelenti, hogy a XIX. század végén rengeteg 100 hold alatti gazdaság volt, de a területek nagyrésze a teljes gazdaság alig 11%-át kitevő 100 hold feletti gazdaságok kezében összpontosult.⁴

E struktúrának megfelelő jogi szabályozás mellett álltak ki egészen az I. világháborúig, ami a következmények sokaságával együtt magával hozta a felismerést is. Ahogyan látták, hogy a trianoni békeszerződés eredményeként hogyan is fogyatkozik meg az ország, úgy tudatosult az is, hogy a föld kincs, ami biztosítja az életet az állampolgárok részére, hiszen az ott termelt élelmiszer nélkül nem lehet a fogyasztási igényeket kielégíteni. Éppen ezért a földforgalom teljes szabadságának biztosítása kockázatos és veszélyes. Így a magánérdekek fölé helyzeték a

¹ Mezey Barna (szerk.) 2007. 91.

Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről szóló 1848. évi IX. törvénycikk;

Az összesítésről, legelő elkülönözéséről és faizásról szóló 1848. évi X. törvénycikk;

Az ősiség eltörléséről szóló 1848. évi XV. törvénycikk

² Az urbéri rendezéskor legalább 3, de esetenként 12-15 dűlőben kapták földjeiket a volt jobbágyok. Ez a szétszórtság 8–36 kh (4,6–20,6 ha) nagyságú ingatlanokat eredményezett.

³ Romsics Ignác 2008. 227.

⁴ Romsics 2008. 228.

közérdeket, a magánjogi szabályozást az állam felülírta, és megjelentek a tulajdonjogi korlátok a földforgalmi szabályozásban.⁵

Szladits Károly a dologi jogról írt könyvében többek között azzal is foglalkozott, hogy a mezőgazdasági ingatlanok tulajdonosai sokféle korlátozásnak vannak alávetve, ami nem csak abban merül ki, hogy meghatározott esetekben mások jogosultságainak a tűrésre kötelezik őket, hanem bizonyos kihasználási módokban is korlátozottak. Ilyen korlátozást rögzített például az 1923. évi XLIII. tc.⁶, ami – tekintettel a föld adottságaira – többek között a szőlőültetvények telepítését is korlátozta azzal, hogy szőlőültetvény csak engedéllyel volt ültethető sík fekvésű mezőgazdasági művelésű területeken.⁷

Az erdők korlátozása is megjelent már e korszakban. Különösen kiemelendő, hogy a korábbi erdőtörvényt hatályon kívül helyező 1935. évi IV. tc.⁸ az erdővédelem intézményeivel már a természetvédelem gondolatát is összekapcsolta. Ez abban nyilvánult meg, hogy a törvény kifejezetten meghatározta, mely területekre terjed ki védelme, az ezek közé nem tartozó „szabad erdők” esetében csak a nyilvántartást írta elő. Ez azt jelentette, hogy a védelem alatt álló területek esetében a tulajdonjog megszerzése korlátokba ütközött, míg a szabad erdők korlátozás nélkül megszerzhetőek voltak. Ha egy terület esetében vitás volt a besorolás, a földművelésügyi miniszter döntött róla.⁹

III. Az 1920. évi XXXVI. törvénycikk és az 1936. évi XXVII. törvénycikk

Míg az 1920. évi XXXVI. törvénycikk¹⁰ (a továbbiakban: 1920.:XXXVI. tc.) a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szól, addig az 1936. évi XXVII. törvénycikk¹¹ (a továbbiakban: 1936.:XXVII. tc.) a telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről. A törvénycikkek megjelenésének évéből és megnevezéséből is lehet következtetni arra, hogy lényegesen eltérően szabályozzák a földbirtokokat. Az 1920.:XXXVI. tc. két évvel az I. világháborút követően

⁵ Mezey 2007. 91.

⁶ A szőlőtelepítésnek, továbbá a szőlővesszők és szőlőoltványok termesztésének és forgalmának szabályozásáról szóló 1923. évi XLIII. törvénycikk

⁷ Szladits Károly 1942. 200-202.

⁸ Az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. törvénycikk

⁹ Szladits: 1942. 203.

¹⁰ A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. törvénycikk

¹¹ A telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló 1936. évi XXVII. törvénycikk

jelent meg, így az előbbi fejezetben kifejtett birtokpolitikai célok leginkább itt jelentek meg.

A törvény célját annak első fejezetében teljeskörűen megismerhetjük. A cél, hogy a földbirtok megosztása helyesebbé váljon, amit azzal kívántak megvalósítani, hogy a földszerzést a művelésre leginkább alkalmas személyek részére teszik lehetővé. Olyanoknak, akik meg is akarják művelni a területet, és a képességük is megvan hozzá, csak a föld hiányzik ahhoz, hogy cselekedjenek. A mezőgazdaságból élők gondjait kívánták úgy enyhíteni, hogy a középbirtokokat életképessé teszik a nagybirtokok hagyományos szerkezetének megőrzése mellett. Ugyanakkor ne csak hajlandósága és készsége legyen minderre, hanem képessége a föld megszerzésére és megtartására, tehát legyen ereje a föld megvásárlására, mivel az, akinek ez a képesség nincs meg, annak a termelés hatékony, gazdaságos folytatása sem lesz lehetséges. A törvény mindezt a lehetőségeihez mérten igyekezett biztosítani.

Felmerül azonban a kérdés, hogy egy olyan országban, amelyik éppen a feudalizmustól való szabadulást követően az ingatlanforgalomban a magánérdek előtérbe helyezésével a tulajdonjog szabadságát mozdította elő, milyen lehetőségei lehetnek egy törvénynek ennek biztosítására? Nyilvánvaló, hogy a törvényben való rögzítés nem elegendő, az államot is olyan helyzetbe kellett hozni, hogy képes legyen biztosítani mindazt, amit elő kíván mozdítani. Ehhez pedig meg kellett határozni azt is, hogy az állam hogyan juthat földingatlanokhoz. Ennek módja egyrészt a vétel, a vevői pozíció biztosítása érdekében pedig az állam elővásárlási jogának deklarálása, míg a másik mód a megváltás útján történő szerzés a földbirtokpolitikai célokra szükséges ingatlanok esetében, vagyis a kisajátítás, szűk körben, a törvényben meghatározott esetekben.

Másik fontos kérdés, amit birtokpolitikai szinten meg kell határozni, milyen birtokok létrejöttét kívánjuk előmozdítani? Az 1920.:XXXVI. tc. azt az álláspontot testesítette meg, hogy a nagybirtokok ugyan a legjobban felszerelt gazdaságok, és a belterjes földművelés ezeken a birtokokon a leginkább otthonos, azonban esélyt kell adni a kisebb birtokoknak a termelésre, ezt pedig úgy lehet biztosítani, hogy azokat a leghatalmasabb birtokokat szedik szét arányosabb méretű birtokokra, ahol fejlődés, hatékonyság nem tapasztalható, csak a régi berögződések ismétlődnek. Ahol a gazdaság jól működött, ott csak a szociális célok megvalósításához szükséges területeket vonták el.¹²

¹² Az 1920. évi tc. végrehajtására lásd a 10319/1922. M.E. számú rendeletet. Kolosváry akadémiai székfoglalója, Szegeden 1923-ban a tulajdoni alakzatok témakörében született meg. Neue Entwicklungstendenzen des ungarischen Immobiliarsachenrechts.

Birtokpolitikai szinten megjelentek olyan tulajdonkorlátozások, amelyek e célokat kívánták előmozdítani. Ilyen tulajdonkorlátozás volt különösen az állami megváltási jog. Az önálló és 5 évre, átmenetileg bevezetett jogintézmény a kisajátítási joghoz hasonlít, ami az államot kifejezetten földbirtokpolitikai célokra illette meg. Külön kiemelendő, hogy az 1920. évi XXXVI. tc. továbbá a 76.§-ában a földbirtokreform végrehajtásával juttatott ingatlanok esetében 10 évre elidegenítési és terhelési tilalmat írt elő. Ennek, valamint a megváltási jognak indoka volt, hogy az állam a földszerzést az arra érdemes, élethivatásos földművelők részére lehetővé tegye, és az e célra szolgáló ingatlanokról – ha másként (elővásárlási jog, árverés stb.) nem szerezhethők meg – a kényszermegváltási jog útján tudjon gondoskodni. A törvény azt is meghatározta, milyen ingatlanokat lehet megváltani és melyeket nem. Az eljárást telekkönyvi feljegyzés útján indították meg, a megváltási árat egyezségben vagy bírói úton határozták meg.¹³

A korlátozások körében szükséges megemlíteni még az ingatlan „eldarabolása” ellen felállított korlátozásokat. Az 1920. évi XXXVI. törvénycikk előírta a mezőgazdasági ingatlanát részletekben értékesíteni kívánó tulajdonos részére, hogy az ilyen szándékát előzetesen jelentse be az illetékes gazdasági felügyelőségnek. Ez alól kivételt képeztek a csekély jelentőségű megosztások. A bejelentésről a gazdasági felügyelőség tanusítványt volt köteles kiállítani, azonban az 1936. évi XXVII. törvénycikk mindezen annyiban módosított, hogy az eldarabolás bejelentését az eldarabolás hatósági ellenőrzés alá vétele miatt a földművelésügyi miniszterhez kellett felterjeszteni.¹⁴

A gyakorlatban e törvény céljai egy kicsit másként valósultak meg. A reform a megművelhető földterület 4 %-át érintette, kiosztásra igénybe vettek 1,15 millió kataszteri hold földet. Ebből kb. 432 000 hektárt kisembereknek juttattak, és több mint 200 000 fő volt azoknak a száma, akik házhelyet kaptak.¹⁵ Ha az 1885. évi adatokat a Trianon utáni Magyar Királyság területére vetítjük, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy míg a 100 hold feletti gazdaságok száma csupán tizednyivel csökkent, addig a 100 hold alatti gazdaságok számát tekintve kirívó változások történtek. Több mint 20 %-kal lett több az 5 hold alatti gazdaságok száma, ez a növekedés az 5 holdnál nagyobb, de 100 holdnál kisebb területű gazdaságok rovására történt. Az 1000 hold feletti területek alig 4%-kal

¹³ Szladits 1942a, 227-228.

¹⁴ Szladits uo.

¹⁵ Prof. emer. dr. Szabó Gyula: Föld- és területrendezés 2., Agrárvilági fordulatok, magyar reformok https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_FTR2/ch01s04.html, (2021. 04. 26.)

csökkentek, míg a 100-1000 hold közötti területeknél 5%-os gyarapodás figyelhető meg.¹⁶

Összességében látható, hogy a birtokpolitikai cél egy megújuló földbirtokosi réteg létrehozása volt, egy nehéz helyzetbe került országban a hatékony és gazdaságos termelés biztosítása végett. A föld iránti igény azonban megmaradt Magyarország új határai között is, a meggyengített reform intézkedései csak látszólag változtattak az állandósult feudális állapotokon, az életképes agrárszervezetünk kialakulása pedig az európai viszonylatokhoz képest lényegesen elmaradt.¹⁷ A Nagyatádi Szabó István-féle földreform, ahol termőföldet juttattak az első világháborúban arany- és ezüst viitészégi érdemrendet szerzők számára, nem bizonyult hatásosnak.¹⁸

Míg az 1920:XXXVI. tc. óvatosan fogalmazott, és a közjó iránti igény látszatát sugározta, addig az 1936:XXVII. tc már határozottabban állapította meg a céljait. A törvény célja az, hogy a kisbirtok igényű vidékeken ahhoz, hogy a családok eredményesen gazdálkodhassanak, kisbirtokok létesüljenek, valamint a már meglévő kisbirtokokat alakítsák.

Ennek eszköze az állami beavatkozás, ingatlandarabolásokkal, tartós haszonbérleti szerződések kötésével, szövetkezetek létrehozásával, valamint a kisebb népsűrűségű területeken a lakosság átszervezésével, telepítésével. Ahhoz, hogy az állam méginkább beavatkozhasson a földterületek felosztásába, felhasználásába a lehető legtöbb földterületet kellett jogilag szabályozott formában magához vonnia. Ennek pedig a legegyszerűbb módja a különböző jogcímen történő földelvonás volt.

Az 1936.:XXVII. tc. pontosan meghatározta azokat a földterületeket, amelyekre a hatálya – így az állam keze – kiterjedt. Ide tartoztak

- az 1921.:XLV. törvénycikk¹⁹ értelmében vagyonváltság címén az állam tulajdonába jutott, de még át nem vett ingatlanok, valamint a földbirtokpolitikai célra már felhasznált vagyonváltságföldek, amennyiben kimozdítás, elhagyás következtében vagy más okból újból felhasználhatókká válnak;

- az illeték- és adótartozásoknak földben való lerovása címén az állam rendelkezése alá kerülő ingatlanok összesen 15.000,000 pengő illeték- és adótartozás erejéig;

¹⁶ Romsics 2008. 228.

¹⁷ Prof. emer. dr. Szabó Gyula: uo.

¹⁸ Csák Csilla - Nagy Zoltán - Olajos István - Orosz Gábor Szabó Ágnes - Szilágyi János Ede - Török Géza: Agrárjog, A magyar agrárjog fejlődése az EU keretei között. Miskolc, 2010, Novotni Alapítvány, 56.

¹⁹ Az ingatlanok, a felszerelési tárgyak, az árúraktárak, az ipari üzemek és egyéb jóságok vagyonváltságáról szóló 1921. évi XLV. törvénycikk

- a vagyonekobbzást kimondó bírói ítélet alapján az állam rendelkezése alá kerülő ingatlanok;

- azok az ingatlanok, amelyeket az állam erre a célra szabadkézből megvásárol, tulajdonában álló ingatlanért csere útján szerez, vagy amelyekre nézve a felhasználást biztosító megállapodást létesít az érdekeltekkel és

- az államot illető elővásárlási jog gyakorlásával megszerzett ingatlanok.

A törvény céljára szolgálnak továbbá a védett birtokokra vonatkozó teherrendezési eljárás során esetleg értékesítésre kerülő ingatlanok, valamint a törvényben megszabott kötelezettség alapján átengedett ingatlanok. Ezeknek az ingatlancsoportoknak az a közös jellemzője, hogy nem a törvényben részletesen szabályozott kisajátításszerű átengedésre kötelezés útján kerülnek állami kézbe. Az ingatlanok elsősorban – ahogy a felsorolásból kiderül – vagyonváltságföldek, amelyek tekintetében már az 1921.:XLV. tc. 65. §-a akként rendelkezett, hogy azok földbirtokpolitikai célokra átengedhetők. Az 1936. évi XXVII. tc. rendelkezett a telepítésekről, amivel a szabályozás a földreform felé vette az irányt. A megvalósításról a törvény által létesített „Telepítési Alapnak” és „Telepítési Tanácsnak” kellett gondoskodni, a földművelésügyi miniszter közreműködésével. A földbirtokstruktúra tekintetében azonban nem hozott lényeges változásokat a szabályozás: távlatilag 400 ezer hold felosztásával számolt, de azzal a rendelkezésével, hogy a vételár 30%-át előre kell fizetni, a módosabb gazdáknak kedvezve gyakorlatilag nem működött.

Az 1936.:XXVII. tc. azért is bír különös jelentőséggel, mert a korábbiaknál lényegesen nagyobb hangsúlyt fektet az elővásárlás jogintézményére és részletesen szabályozza annak eseteit.

IV. Az elővásárlási jog szabályai e korban

Az elővásárlási jog jogrendszerünk régi jogintézményei közé tartozik, ami ma is általánosan érvényesül a mindennapokban, egyaránt szerepet játszik a hétköznapi emberek és nagyvállalatok magánjogi ügyletei során. Érvényesült a régi magyar birtokjogban is az ősiség, a nemesi vagyonközösség elvei szerint. Az osztatlan vagyonközösség megszüntetése során a közös vagyonból történt elidegenítések kapcsán az osztályos „atyafiakat” csak elővásárlási jog illette meg. Zlinszky Imre és Raffay Ferenc álláspontja szerint az elővásárlási jog alapvetően a

tulajdonjog korlátját jelenti, ezért a dologi jogban tárgyalandó. Az elővásárlási jog a XX. század első évtizedeinek magyar földforgalmi szabályozásában már nagyobb szerepet kapott.

A magyar állam földbirtokpolitikai okokból alkotott törvényeket a vissza- és elővásárlási jog életre hívásával, ezek azonban még kötelmi jogi hatályúak voltak²⁰. Az 1920. évi XXXVI. tc. 16.§-a szinte dologi jogi hatállyal ruházta fel az elővásárlási jogot. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv 1032.§-a alapján viszont az elővásárlási jog rendszerint kötelmi hatályú, de az ingatlanok esetében a telekkönyvbe való bejegyzéssel dologi hatályúvá változtatható.²¹

Szladits Károly az elővásárlási jogon belül külön foglalkozott az államot megillető elővásárlási joggal. Ezen belül is kategorizálta az állam elővásárlási jogát, így külön kategóriaként kezelte az ingatlanokra fennálló elővásárlási jogát. Itt tárgyalta az 1920. évi XXXVI.tc., az 1936. évi XXVII. tc., majd az 1936. évi XXVII. tc. által előírt elővásárlási jogot.²² Az 1920. évi XXXVI. tc. 16.§-a az állam elővásárlási jogáról az alábbiak szerint rendelkezett: *„amennyiben ez a törvény másként nem rendelkezik az államot földbirtok-politikai célokra minden mezőgazdasági ingatlan elidegenítése esetén ennél a törvénynél fogva elővásárlási jog illeti meg.”*

Az 1920. évi XXXI. tc. 88.§-a alapján nyilvános számadásra kötelezett vállalat vagy egyesület, bármely kereskedelmi társaság, alapítvány vagy más hasonló jellegű intézmény, egyházi javadalom, testület, közbirtokosság vagy más közösség vagy általában jogi személy csak az Országos Földrendező Bizottság (a továbbiakban: OFB) hozzájárulásával szerezhethet ingatlant.

Az OFB jogkörét 1928. évi XLI. törvénycikk²³ (továbbiakban: 1928.:XLI tc.) 6. §-a alapján a földművelésügyi miniszter vette át. Az 1928.:XLI. tc. 6.§ (2) bek. alapján ha a gazdasági szakképzettséggel bíró egyén birtokát 200 holdnál nem nagyobbra akarják kiegészíteni, akkor a hatóság a jóváhagyást megadni köteles. A 6.§ szerint az elidegenítő jogügylet tudomásulvételét közérdekből el kell utasítani, meg lehet tagadni, ha az állam elővásárlási jogát a miniszter nem gyakorolja, feltéve hogy a tudomásulvétel megtagadása nem eredményezi az elidegenítő anyagi romlását. Az 1920. évi XXXVI. tc. 76.§-án 10 éves elidegenítési és terhelési tilalom alapult a juttatott ingatlanokra. Az 1936.évi XXVII. tc. 54. §-a 32 évi elidegenítési és terhelési tilalmat írt elő.

²⁰ A telepítvényekről szóló 1873. évi XXII törvénycikk és a telepítésről szóló 1894. évi V. törvénycikk

²¹ Szladits 1942b, 353-354.

²² Szladits uo. 360.

²³ A földbirtokrendezés befejezése végett szükséges rendelkezésekről szóló 1928. évi XLI. törvénycikk

A két földbirtokforgalmi törvény – az 1920. évi XXXVI. tc. és az 1936. évi XXVII. tc. – a földtulajdon-forgalom intenzív közjogi korlátozási rendszerét vetik be a rendelkezési jogok körében. Ennek eszközei közül ki kell emelni az állami vásárlási jogot, az elővásárlási jogot, a jogi személyek szabály szerinti földtulajdon-szerzési tilalmát, a földforgalom hatósági engedélyezési rendszerét és az elidegenítési és terhelési tilalmakat.

Az 1936.:XXVII. tc. szintén külön rendelkezésekben tér ki az állam elővásárlási joggyakorlási lehetőségeire, valamint a joggyakorlás módjára. Kifejezetten rögzíti, hogy az elővásárlási jog gyakorlásával való földszerzés a célok elérésének egy eszköze. Az elővásárlási joggyakorlás e korszakban a földművelésügyi miniszter hatáskörébe tartozott, az ő jogosultsága volt a tulajdonos elidegenítésre való kényszerítése, valamint ha a tulajdonos el kívánta adni az ingatlanát, az elidegenítő szerződés érvényességéhez szintén a miniszter jóváhagyása volt szükséges. Mindaddig, amíg a birtok különleges jogi minőségére vonatkozó bejegyzés hatálya fennállt, az államot megillette a birtok árverési eladása esetében az elővásárlási jog az ingatlan fekvésére és az ingatlan megszerzésének céljára tekintet nélkül.

A földművelésügyi miniszternek az elővásárlási jog gyakorlásáról az árverési jegyzőkönyv másolatának és a telekjegyzőkönyv kivonatos másolatának átvételétől számított negyvenöt napon belül kellett nyilatkoznia. Fontosnak tartom kiemelni, hogy míg a jelenkori jogi szabályozásban csak a bírói gyakorlatból tudunk levonni következtetéseket, e törvény pontosan rögzítette, hogy a teljesítés mikor és hogyan esedékes. A 45 napos nyilatkozattételi határidőn belül volt köteles az elővásárlási jog gyakorlására hivatott az árverési vételár egész összegét is befizetni.²⁴

Az állam mellett más – mondhatni – jogosultak is megjelentek már e törvénycikkben. Ilyen volt a 20 kataszteri holdnál nem nagyobb ingatlanok esetében a törvényi feltételeknek megfelelő azon személy vagy annak házastársa vagy egyenes ágon rokona, akitől az ellene folytatott végrehajtási eljárás során az aktuális ingatlantulajdonos az ingatlant megszerezte. Az ilyen személy a földművelésügyi miniszternél jelenthette be a törvény hatálybalépésétől számított egy éven belül, hogy az ingatlant meg kívánja szerezni, valamint a földművelésügyi miniszter által a megállapított összeget a telepítési alapba előlegképpen be kellett fizetnie. Így az ingatlant átengedésre kötelezés útján megszerezhetette. Az állam elővásárlási jogának korlátait az erdőkre vonatkozó rendelkezések

²⁴ A telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről szóló 1936. évi XXVII. törvénycikk

körében szabályozták. E korlátok többsége a mai földforgalmi szabályok szerint is korlátokat jelent, mint például a közeli hozzátartozói kapcsolat, illetve a tulajdonközösséget megszüntető adásvétel.

További korlát volt:

1. ha az erdőt olyan ingatlaneldarabolás során idegenítették el, amelynek tervét a földművelésügyi miniszter az 1935.:IV. törvénycikk 75. §-a alapján jóváhagyta;
2. ha a szerző fél az erdőt kisajátítás jogán vagy az őt megillető kisajátítási eljárás igénybevétele helyett egyezségileg magánúton szerezte meg, feltéve, hogy az ingatlant arra a célra használta, amelyre a kisajátítást engedélyezték;
3. ha a szerző fél az ugyanannak a községnek határában fekvő vagy más községnek határában fekvő, de ingatlanaival határos erdőt saját erdejének területi növelése (az erdő határának célszerű kikerekítése) céljából szerezte meg;
4. ha a szerző fél a törvény 8. vagy 13. §-a alapján mezőgazdasági ingatlanok tulajdonul átengedésére köteleztetett, amennyiben az erdő vételára a kártalanítási összeget nem haladta meg;
5. ha az erdőingatlant törvényhatóság, község, egyház, egyházi testület, közérdekű alapítvány, erdőbirtokossági társulat, hitbizomány vagy okleveles erdőmérnök szerezte meg.

V. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat

Az elővásárlási jog okán fontos külön megemlíteni az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatot (továbbiakban: MJT). Az MJT hazánk magánjogi törvénykönyveként az elővásárlási jogról az „*Ingatlan tulajdonáról*” szóló második fejezetben kívánt rendelkezni akként, hogy ingatlanok tekintetében a telekkönyvi bejegyzést olyan lehetőségként biztosította, amellyel ha éltek, az ingatlanra utóbb jogot szerző harmadik személyek ellen is érvényesíthető jogot adott. Az elővásárlási jog gyakorlására a vételi szerződésre előírt alakot határozta meg, ezzel erősítve a jogintézmény kötelmi jellegét. Az elővásárlási jog megsértése esetén a jogosult a hatálytalanság megállapítását nem, csupán kártérítést kérhetett. A vételi ajánlatot az elővásárlási jogosultnak a maga teljességében kellett elfogadnia, azonban adásvétellel vegyes szerződések esetében a nem pénzbeli szolgáltatást az elővásárlásra jogosult személy megválthatta abban az esetben, ha az eladónak az ehhez fűződő érdeke ezt megengedte. Az elővásárlási jog gyakorlására nyitva álló idő ingatlan

esetében 30 nap, más dolog kapcsán pedig 8 nap volt. Ez az időtartam viszont változhatott abban az esetben, ha a felek rövidebb határidőben egyeztek meg.²⁵

VI. Az 1945-ös földreform

A II. világháború előtti lendület a szabályozásban a következő években is folytatódott, viszont az már politikailag más irányt vett. Az állam már az 1936.:XXVII. tc. alapján is könnyebben jutott földekhez, az 1945. évi törvény alapján azonban a földek elkobzása nagy horderővel bírt. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az ideiglenes nemzeti kormány által 1945 márciusában kibocsátott 600/1945. számú M.E. rendeletet törvényerőre emelte.

Így született meg az 1945. évi VI. törvénycikk²⁶, mely a földműves nép földhöz juttatásáról rendelkezik. A földreform mögött álló birtokpolitikai cél az volt, hogy a nagybirtokok megszüntetése révén kis- és törpebirtokokat hoznak létre, így biztosítva azt, hogy igény szerint mindenki földbirtokhoz jusson.

A bevezető rendelkezések alapján *„a földreform végrehajtása életbevágó nemzeti érdek és gazdasági szükségesség, a nagybirtokrendszer megszüntetése után Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképes kisbirtokokon fog nyugodni, melyek a birtokosok telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik.”*

A cél megvalósításához olyan földalapot hoztak létre, mely az elkobzott, kártalanítás mellett igénybevett (kisajátított), továbbá az államkincstár tulajdonát képező földbirtokokból állt. Teljes mértékben el kellett kobozni a háborús bűnösök tulajdonában álló földbirtokokat. Háborús bűnösnek minősültek többek között a nyilasok, valamint a németekkel kapcsolatba hozott német nemzetiségű, de magyar állampolgárok. Ezeknek az állampolgároknak a számottevő része betelepítésük óta mezőgazdasággal foglalkozott.

Kiemelendő továbbá az 12770/1948. Korm. rendelet, mely a kötött tulajdoni alakzatok megszüntetésével és felszámolásával a vitézi telek, a haditelek, a családi birtok és a védett birtok különleges jogi minőségét is eltörölte. A hitbizományok megszüntetéséről az 1949. évi VII. törvény rendelkezett. A vitézi intézmény vagyona az államkincstárra szállt át,

²⁵ Magyarország magánjogi törvénykönyvéről szóló 1928. évi magánjogi törvényjavaslat

²⁶ A nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről szóló 1945. évi VI. törvénycikk

pénzbeli ellentételezés nélkül. A jogi jelleg megszüntetését hivatalból akkor is elrendelték, ha az érdekelt azt nem kérte. Az ilyen ingatlanokat juttatásra használták fel, a családi birtok, haditelek esetében azonban e rendelettel erre még nem került sor.²⁷

A szabályozás következtében megváltozott mezőgazdasági üzemi struktúra számokban is megdőböntő. Az 1000 hold feletti területek száma 45%-kal csökkent az 1935-ös üzemszámokhoz képest, ezen belül is a legnagyobb birtokokat érte a csökkenés. Ehhez képest a 20 holdnál kisebb területű üzemek számában következett be a legnagyobb növekedés, különösen az 5-10 hold közötti gazdaságok számában látható a nagyszámú változás, itt több mint 80%-kal lett több az üzemek száma.²⁸ Ezek a gazdaságok azonban nem tudták a korábbi agrárágazati eredményeket hozni. Ebben a törpebirtokokból álló magyar mezőgazdasági állapotban tért át hazánk a szocialista gazdaásgi és állami berendezkedésre.

Mindezek mellett fontos megemlíteni a szabályozás társadalmi hatásait. Az 1945-ös rendelet lényege a nagyszabású agrárreform, a föld nélküli szegényparaszti-agrárproletár réteg földhöz juttatása és letelepítése volt. Ez részben a magyarországi németek kezén lévő birtok-, ingatlan- és ingóságállomány igénybevételével volt megvalósítható. A földreform végrehajtása miatt erőteljes népmozgás is megindult. Azokon a településeken, ahol a német ajkúak többségben voltak, a német földművelő parasztság eltávolítása miatt általában több felosztható birtok állt rendelkezésre, mint ahány lehetséges földigénylő élt az adott településen. Az alföldi nincstelen parasztság földigényét viszont nem lehetett helyben kielégíteni, ez migrációs hullámot is kiváltott belföldön. Az elvándolás, ill. áttelepítés főleg Magyarország északi és keleti területeiről indult meg a korábban németek által lakott vidékekre.²⁹

A kitelepítések végrehajtása ellenére maradtak németek az országban, ezért helyzetüket valamilyen módon szabályozni kellett.³⁰ A 84/1950. (III. 25.) M.T. sz. rendelet kimondta, hogy az *"áttelepítésre vonatkozó rendelkezések hatálya alá eső mindazon személyek, akik nem telepítették át, [...] akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet*

²⁷ Kurucz Mihály: Gondolatok a különös magyar földöröklési rendszerekről. Közjegyzők Közlönye, 2018/5. szám 11.

²⁸ Romsics 2008. 351.

²⁹ Gonda Gábor: Kitaszítottság. A magyarországi németek sorsa a második világháborút követő években (II. A magyarországi németek elűzetése)

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kitaszitottsag_a_magyarorszag_i_nemetek_sorsa_a_masodik_vilaghaborut_koveto_evekben (2015.12.04.)

³⁰ Gonda Gábor: uo.

hatályakor Magyarországon tartózkodnak [...], magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak [...] egyenlő jogú polgárai".

A földbirtokreformmal összefüggésben kiemelendő továbbá a 22140/1948. FM rendelet, amely a földreform végrehajtásával kapcsolatos kártérítési perek visszautasítására kötelezte a bíróságot. Ez alól csak a büntető bíróság által jogerősen megállapított bűncselekmény volt kivétel.

VII. Záró gondolatok

Az 1949 utáni gazdaságpolitikának köszönhetően a korábban agrárországnak tekinthető Magyar Népköztársaság erősen iparosodott, az agrárium részesedése a nemzeti jövedelemből pedig 40% alá csökkent, 1956-ra ez már alig 29%-ot tett ki.³¹

Így alakult át hazánk, a lakosság nagy részét mezőgazdaságban foglalkoztató, erősen nagybirtokrendszerű agrárállamból a törpebirtokok és iparosodás birodalmává.

Felhasznált irodalom

Csák Csilla – Nagy Zoltán – Olajos István – Orosz Gábor – Szabó Ágnes – Szilágyi János Ede – Török Géza: Agrárjog, A magyar agrárjog fejlődése az EU keretei között. Miskolc, 2010, Novotni Alapítvány

Dr. Domé – Dr. Hársfalvi – Dr. Kurucz – Dr. Réti – Dr. Vass János (szerk.): Agrárjog. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti jogi és Földjogi Tanszék, Budapest, 1999

Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 1946

Gonda Gábor: Kitaszítottság. A magyarországi németek sorsa a második világháborút követő években (II. A magyarországi németek elűzetése).

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kitaszitottsag_a_magyarorszagi_nemetek_sorsa_a_masodik_vilagaborut_koveto_evekben/ (2015.12.04.)

Dr. Katona Mór: A mai érvényű Magyar Magánjog vezérfonala. Pozsony/Budapest, 1899.

Dr. Kolosváry Bálint: A magyar magánjog tankönyve. II. kötet. Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1911.

³¹ Romsics 2008, 370.

Kurucz Mihály: Gondolatok a különös magyar földöröklési rendszerekről, Közjegyzők Közlönye, 2018/5. szám 5-24. o.

Mezey Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet. Budapest, 2007, Osiris Kiadó

Dr. Raffay Ferencz: A magyar magánjog kézikönyve. Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése. Budapest, 1909. Stampel Károly Kiadása, reprint Közjegyzői Füzetek. tom.VII. Budapest, 2008.

Romsics Ignác: A 20. század képes története. Magyarország története – világtörténet. Budapest, 2008 [zárICON-HÁZ BT.](#)

Prof. emer. dr. Szabó Gyula: Föld- és területrendezés 2., Agrárvilági fordulatok, magyar reformok.

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_FTR2/ch01s04.html, (2021.04. 26.)

Szladits Károly (1942a): Magyar Magánjog. V. Dologi jog. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942

Szladits Károly(1942b): Magyar magánjog. IV. Kötelmi jog különös része. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942

Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Budapest, 1919.

Zlinszky Imre: A magyar magánjog mai érvényében. Franklin társulat,1899

The process of land trade codification in the first half of the 20th century

Summary

Domestic real estate trade regulation began to undergo an organic transformation from the second half of the 19th century.

As the rules focusing on the trade of real estate became more concrete, the special nature of agricultural land and the need for its special regulation became more apparent.

In the first half of the 20th century, these rules had a major impact on the structure of domestic real estate, as shown by data collected by historians.

The aim of this dissertation is to present the most significant regulations concerning agricultural land that appeared in the first half of the 20th century. In addition to presenting these rules, it will also explore their impact using the available data.

The changes are clearly visible, after World War II, both the regulation and the property system formed from it became more draconian.

As a result of the communist regime, Hungary, which still had a basically large estate system in the early 20th century, became a country of miniature estates.

Turi Petra LL.M.
ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszék
Témavezető: Dr. Sonnevend Pál Ph.D

A koronavírus-járvány hatása a magyar pénzügyi fogyasztóvédelemre

I. Bevezetés

A SARS-CoV-2 vírus generálta járvány kitörése váratlan jelenség volt a világ országainak és ezek fogyasztóinak. Ma már kijelenthetjük, hogy ez a világjárvány és az erre adott válaszreakciók határozták meg a teljes 2020-as évet, és ez még napjainkat is jelentős mértékben befolyásolja. Gigantikus hatással volt az emberek mindennapjaira, hiszen olyan élethelyzetekkel találták magukat szembe a pénzügyi értelemben vett átlagfogyasztók, amelyekre nem voltak felkészülve, ugyanakkor egyre váratlanabb döntéseket kellett nap mint nap meghozniuk.

A koronavírus gazdasági hatásai a háztartásokat is negatívan érintették, átmenetileg megzavarva a lakossági ügyfelek képességét a hitelek visszafizetésére és akár több pénz – meggondolatlan – felvételére. Sőt továbbmenve azt is mondhatjuk, hogy a munkaerőpiac romlásával és így a háztartások jövedelmi helyzetével kapcsolatos kockázatok növekedésével még kiszolgáltatottabb helyzetbe került ez a réteg.

Remélhetőleg nem kell sokáig várni arra, míg az egyes pénzügyi szolgáltatók olyan termékeket fejlesztenek és kínálnak a bajba jutott ügyfelek számára, amelyek valós és azonnali segítséget nyújthatnak az ideiglenes hitelvisszafizetési nehézségekkel szembesülő ügyfeleknek a gazdasági helyzet kedvezőtlen változása esetén, illetve könnyű átmeneti megoldást kínálnak. Kérdés csupán az, hogy ezek ténylegesek-e vagy csak látszatsmegoldások és így hosszú távon továbbra sem nyújtanak jelentős segítséget.

Jelen tanulmány egyrészt megvizsgálja a koronavírus járvány alatt a rendelkezésre álló információ minőségét és a fogyasztók helyzetét a pénzügyi szektorra vonatkoztatva, másrészt elemzi a magyar pénzügyi felügyeleti szektor erre adott válaszreakcióit, kitekintéssel az Európai Unió pénzügyi felügyeleti hatóságainak intézkedéseire. Ezen válságkezelési megoldások bemutatása révén láthatjuk, hogy hogyan alakult a fogyasztók helyzete.

II. A fogyasztók megváltozott helyzete a koronavírus-járvány idején

1. A napra kész információ felértékelődött szerepe

A pénzügyi piacok fogyasztóvédelme rendkívül összetett és kényes terület, különösen egy világjárvány idején. A probléma nem csak a fogyasztóvédelemről, hanem arról is szól, hogyan védje meg a hatóság az átlagembert az ismeretlen helyzetre adott esetleges rossz válaszreakcióktól. Az átlagfogyasztó pénzügyi döntése mindig összetett, hiszen egyrészt számos egyéb tényezőtől függ, másrészt egy-egy döntés kihatással lehet a döntéshozó mindennapjaira, akár az egész életére.

A fogyasztónak először meg kell vizsgálnia a rendelkezésre álló információ megfelelőségét, ami rendkívül problematikus feladat. Habár az információ egyfajta szükséges előfeltétele a szerződéskötésnek, mégis költséges és időigényes a döntéshez szükséges információk beszerzése, melyek valójában mindig is korlátozottan állnak a fogyasztók rendelkezésére. A fogyasztókat általában csak azok a szolgáltatók informálják, akikkel közvetlenül kapcsolatba kerülnek, függetlenül attól, hogy ezek a szolgáltatók speciális, jól képzett szakembereket vonultatnak-e fel. Fontos hangsúlyozni, hogy az átadott információk csak nagyon rövid ideig érvényesek abban az adott formában, tekintettel arra, hogy a pénzügyi környezet állandó változásban van.¹

A fentiek különösen igazak a mai világban, hiszen a felgyorsult gazdasági világhoz a koronavírus által okozott pandémiára adott válaszreakciók csak tovább növelték egyrészt az idő, másrészt a napra kész információ jelentőségét. A hatóságoknak és az országok vezetőinek napról-napra kellett reagálni a változó helyzetekre, ugyanakkor a fogyasztó számára is biztosítani kellett az információk elérhetőségét és elősegíteni a teljes körű tájékoztatás megvalósulását.

A fogyasztók általában nagyon kevés pénzügyi tapasztalattal, tudással és háttérinformációval rendelkeznek az általuk választott terméket illetően. A helyzetet az is nehezíti, hogy a fogyasztók nem szívesen váltanak egyik pénzügyi szolgáltatóról a másikra. Mindezek mögöttes oka a váltással járó addicionális költségek vagy az esetlegesen meglévő bizalomhiány lehet. A bizalomhiányos helyzet kapcsán szükséges megemlíteni továbbá, hogy a tájékoztatlanabb fogyasztók viselkedésére az is jellemző, hogy kiválasztanak egy pénzügyi szolgáltatót – valószínűleg

¹ Szebelédi Ferenc 2012. 98-111.

egy értékesítési képviselőt –, akit valamilyen személyes kapcsolat alapján hitelesnek/megbízhatónak ítélnék, így vakon követik az általa adott tanácsokat. A közvetítők azonban gyakran nem a fogyasztói érdeket tekintik elsődleges szempontnak, hanem az általuk javasolt fogyasztói döntésekkel együtt járó – és őket megillető – szolgáltatói jutalék reményében ajánlják az egyik vagy a másik terméket.

Még a tudatos, jól informált fogyasztók esetén is fennáll az információs aszimmetria köztük és a másik oldalon álló pénzügyi szolgáltató között. Egyrészt a kínált termékek tömegfogyasztási cikkek, azaz egyáltalán nem személyre szabottak, így a fogyasztó joga csupán arra korlátozódik, hogy a szerződést aláírja vagy sem. Másrészt a fogyasztónak csupán limitált változtatási lehetőségei vannak, mivel a szerződési feltételek adottak, sőt a költségek is előre meghatározottak.² Az egyes fogalmak és szerződési feltételek pontatlanok, hiányosak, sőt akár téves információkat is tartalmazhatnak, így nem csak a laikusok, de a pénzügyi szakemberek számára is nehezen érthetők.

A járvány ideje egyfajta megváltozott helyzetet teremtett, melyben nemcsak a kormányoknak, de a pénzügyi szektor szereplőinek is gyorsan kellett reagálniuk. Így elképzelhető, hogy egy-egy újonnan megjelenő pénzügyi termék nem ad teljes körű tájékoztatást, vagy esetlegesen a piaci megjelenést megelőzően nem volt olyan előkészítési szakasz, mint korábban. A jelen körülmények okozta bizonytalan helyzetek, kiszolgáltatott élethelyzetek tovább nehezítik a fentieket, hiszen a fogyasztói oldal most még kiszolgáltatottabbá vált, mint volt az előző években.

2. Növekvő sebezhetőség

A fogyasztók aktív és fontos résztvevői – sőt állíthatjuk, hogy bizonyos értelemben mozgatórugói is – a gazdasági piacnak, ugyanakkor ők azok a piaci szereplők, akik pozíciójuk révén valójában védelemre szorulnak, s ezáltal speciális helyzetben vannak. A fogyasztóvédelem ugyanakkor bonyolult és összetett kérdés. Egyrészt, szükséges az aktív hatósági beavatkozás, ami a szerződő felek közötti kapcsolatba történő közbelépést is jelenthet akár. Másrészt viszont joggal merül fel a kérdés, hogyan és meddig szükséges – esetlegesen elkerülhetetlen – az állam részéről az,

² European Parliament study on consumer protection aspects of financial services; Directorate General for Internal Policies, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, Consumer Protection Aspects of Financial Services (2014) [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507463/IPOL-IMCO_ET\(2014\)507463_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507463/IPOL-IMCO_ET(2014)507463_EN.pdf) (2021.04.15.)

hogy aktív szerepet vállalva beleszóljon a magánszektor gazdasági viszonyaiba. Még jobban árnyalja a helyzetet a jelen abnormális gazdasági helyzet.

A pénzügyi értelemben vett átlagfogyasztó helyzete nemhogy könnyebbé vált volna, hanem jelentősen nehezedett, némely esetekben pedig teljesen ellehetetlenült az utóbbi másfél évben. Valójában mit is jelent ez a megváltozott helyzet a fogyasztók szemszögéből nézve? Milyen problémákkal kell szembenéznie egy átlagfogyasztónak ebben a megváltozott, kiszámíthatatlan környezetben?

Pandémiás helyzetben akár egy jól informált, tudatos fogyasztó is könnyen elveszítheti a józan ítélőképességét és hozhat meggondolatlan döntéseket. Egyik oldalról az emberek sokkal kiszolgáltatottabbá váltak, másik oldalról ugyanakkor sajnos létrejöttek olyan vállalkozások is, amelyek kihasználják az emberek kétségbeesését, szorult anyagi helyzetét és a felgyorsult válaszreakciókat követelő gazdasági világot. Nem is beszélve a csalások, a félrevezető információk és a pénzügyi megtévesztések széles spektrumáról. Ilyen ingatag gazdasági helyzetben a bizonytalanság rossz döntésekhez vezethet. A bizonytalanságot az információk hiánya idézheti elő, ezért is fontos a megfelelő informáltság mind a pénzügyi szolgáltatók, mind pedig a fogyasztók oldalán, valamint a folyamatos tájékoztatás/kapcsolattartás az állami felügyelet részéről.

Fontos megemlíteni, hogy jelen esetben az idő is a fogyasztók ellen dolgozik. Ugyanis jelen gazdasági környezetben azonnali és gyors megoldásokra van szükség, még ott is, ahol korábban egy-egy ügyleti döntést csak hosszas egyeztetés vagy tanácskozás után volt lehetőség meghozni. Sajnos viszonylag egyértelmű következmény, hogy ezek a döntések nemcsak meggondolatlanok, hanem kétségbeesettek, és gyakran egyre rosszabbá és nehezebbé tették a már amúgy is nehéz helyzetben lévő fogyasztókat.

A pénzügyi felügyeletek a jelenleg zajló eseményeket csak megfigyelni tudják, és ezek birtokában megpróbálnak reagálni, amilyen gyorsan csak lehetséges. Előrejelző tevékenységük mostanra háttérbe szorult, a prevenció eszközök korlátozottak, tekintettel a kiszámíthatatlan és megjósolhatatlan helyzetre. Nem elvárható, hogy felkészültek legyenek egy precedens nélküli világjárvány fogyasztókra gyakorolt gazdasági következményeire. Azonban a későbbiek során bemutatom a magyar felügyeleti hatóság által alkalmazott fogyasztóvédő intézkedéseket, melyek központi eleme az információátadás és a tájékoztatás biztosítása. A fentiekben kifejtettem, mekkora jelentősége van a naprakész információnak, így úgy vélem, hogy egy információátadásra fókuszáló

intézkedéscsomag rendkívül hatékonyan tudja segíteni a megváltozott igényű fogyasztóvédelmet.

III. A magyar pénzügyi felügyeleti hatóság fogyasztóvédő intézkedései a COVID-19 által létrehozott helyzetben

A fogyasztóvédelmi intézkedések mindig nemzeti szinten a leghatékonyabbak, amivel a jelen fejezet is foglalkozik. Ugyanakkor a következő rész kitekintést ad a nemzetközi – az Európai Unió pénzügyi felügyeleti hatóságai által bevezetett – intézkedésekre is.

1. Fogyasztói portálok mint nemzeti eszközök a lezárás során

A vizsgálataim fókuszában a magyar pénzügyi felügyeleti hatóság (Magyar Nemzeti Bank, a továbbiakban: MNB) által alkalmazott megoldások állnak, melyeket jelent fejezet ismertet, elemezve azok szükségességét és megalapozottságát.

Bizonyos szektorokat erősebben sújtott a koronavírus miatt elrendelt otthoni munkavégzés, amibe hatványozottan beleértendők a központi, állami intézmények, sőt a pénzügyi felügyeleti hatóság is. Az otthonról történő munkavégzés bevezetése nem lehetett könnyű feladat az MNB számára tekintettel arra, hogy egy pénzügyi titkokkal igencsak színesített folyamatról beszélünk, így természetesen érthető, hogy a pénzügyi felügyeleti hatóság rendkívül nagy hangsúlyt fektetett az informatikai biztonságra. A folyamatok zártsága már korábban is működött – talán mondhatjuk azt, hogy még korábban is, mint minden más állami intézmény esetén – azonban feltehetően a legnagyobb probléma az volt, hogy ekkora számú felhasználó soha nem akart egyszerre – folyamatosan – külső hálózatról csatlakozva dolgozni. Az MNB statisztikai adatai szerint a 2020. év végén az aktív foglalkoztattak száma meghaladta a 1500 főt.³ Természetesen, mint minden adatkezeléssel, valamint üzleti, banki és biztosítási titkok kezelésével foglalkozó vállalat, ez is sok megoldásra váró feladatot adott a felügyeleti hatóság információbiztonsági részével foglalkozó részlegének.

A fentiek az ügyintézői réteget érintették a legnagyobb mértékben, azonban létezett egy már korábban kialakított folyamat, mely nem várt

³ <https://www.mnb.hu/a-jegybank/kozerdeku-adatok/gazdalkodasi-adatok/foglalkoztatottak-letszama-es-juttatasai> (2021.04.15.)

relevanciát kapott a fogyasztói réteg kiszolgálásában, nevezetesen az „ügyfélkapun” (a továbbiakban: ügyfélkapu) keresztüli panasztétel lehetősége.

Hangsúlyozom, hogy az egyes pénzügyi piaci szolgáltatóknak már 2018 óta – a központi ügyfélkapus azonosítását követően – lehetőségük nyílt a felületen keresztül az egyedi értesítési és engedélyezési folyamatok megindítására és kezelésére. Nagy előrelépés továbbá, hogy ezek a folyamatok összekapcsolódtak a központi egységes államigazgatási rendszerekkel, ezáltal is elősegítve a pénzügyi szolgáltatók ellenőrzését végző tisztviselők munkáját.⁴ Rendkívül előremutató, hogy nemcsak a pénzügyi szolgáltatók, de már a fogyasztók számára is megteremtették ennek a lehetőségét.

Véleményem szerint Magyarországon előremutató lépés a már meglévő – digitalizálási folyamatokra vonatkozó – rendszerek összekapcsolása, amelyek az átlagfogyasztó számára is könnyen kezelhetők, így megkezdődhetett egy gyorsabb, hatékonyabb ügyintézés ezen a szinten is. Mit értek ezalatt? A fent említett, ügyfélkapun keresztüli azonosítási folyamat elegendő biztonságot nyújt a fogyasztók azonosításához, ezen keresztül az ügyfeleknek lehetőségük van egy vagy több űrlap kitöltésére és benyújtására a pénzügyi felügyeleti hatósághoz.

Ez lehetővé teszi az ügyfelek számára, hogy ne csak általános információkat kapjanak a pénzügyi szektorról, hanem konkrét adatokat is kérhessenek az egyes pénzügyi intézményekről, és a saját ügyekre vonatkozó fogyasztóvédelmi eljárásokat kezdeményezhessenek, például igény szerint a pénzügyi választottbírói testület előtti békéltető eljárást. Ez megkönnyíti az emberek számára a panaszbeadás menetét, továbbá nem okoz nehézséget az azonosítás a különböző felületeken. A saját otthonukban, csupán okostelefon vagy számítógép segítségével is kezelhetik ezt a felületet.

A fentiekén túl egyéb kedvező „mellékhatásokat” is tulajdoníthatunk ennek az eljárásnak, ugyanis a pénzügyi felügyelet egy év alatt több száz fogyasztóvédelmi panaszt utasítanak el formai vagy tartalmi hiányosságok miatt. Véleményem szerint a fogyasztók nem tájékozottak eléggé és nem olvassák el teljeskörűen a rendelkezésükre álló lehetőségek feltételeit. Pedig ezek az előfeltételek szinte az Európai Unió valamennyi tagállamának pénzügyi felügyeleti hatóságainál lefolytatott fogyasztóvédelmi eljárásokra többé-kevésbé ugyanazok. Az ügyfélportálon keresztül történő benyújtás előnye az is, hogy a tartalmat a rendszer

⁴ <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/e-ugyintezes> (2021.04.15.)

automatikusan validálja, ellenőrzi, hogy a kötelező mezőket tartalmilag kitöltötték-e (a panaszolt pénzügyi szolgáltató neve, címe, neve, az MNB felé benyújtott kifejezett kérés, benyújtották-e a panasz összefoglalóját stb). Ugyanez vonatkozik a mellékletekre is, így egyfajta előszűrő az ügyfélkapun keresztül történő benyújtás, tekintettel arra, hogy ha kötelező mellékletet csatolni (például a pénzügyi szolgáltatóhoz benyújtott panasz másolata vagy a pénzügyi szolgáltató válaszát a panaszra), akkor melléklet hiányában automatikus rendszerüzenet érkezik a fogyasztó számára még a benyújtást megelőzően.⁵ Ez a fogyasztók segítése mellett értékes munkaórát spórol meg a felügyeleti hatóság alkalmazottainak, akik formai hibák böngészése helyett érdemi kérdésekre tudják fordítani a munkaidejüket.

A Pénzügyi Békéltető Testület (a továbbiakban: PBT) előtti eljárás szintén megindítható ugyanezen az ügyfélkapus rendszeren keresztül. Erre a folyamatra is igaz, hogy a fogyasztó könnyen megtudhatja, mi hiányzik még a fogyasztói beadványából. A kérelem szükséges melléklete ekkor is a pénzügyi szolgáltatóhoz benyújtott panasz másolata vagy szolgáltató válasza a panaszra. A jelenlegi helyzetben több előnye is van egy PBT előtti eljárás megindításának, és ezáltal a felek közötti megállapodás elősegítésének. A PBT-eljárás ingyenes, ugyanakkor gyors, tekintettel arra, hogy 90 napon belül befejeződik.⁶ A pénzügyi területen nagy tapasztalattal rendelkező képesített ügyvédek, valamint közgazdászok segíthetnek megállapodást kötni a panaszt benyújtó fogyasztó és a pénzügyi szolgáltató között.⁷ Jelen gazdasági helyzetben a bajba jutott fogyasztó nem biztos, hogy megengedheti magának a megfelelő szakember megfizetését.

A fentiekén túl természetesen továbbra is elérhető a telefonos információkérés az ügyfelek számára, de ehhez az az előfeltétel is szükséges, hogy a telefonos központot a lezárás során a hatóság továbbra is működtesse. Az ügyfélkapus eljáráshoz képest ezek a telefonos információkérések túlnyomó többségben inkább általános tájékoztatásokra és tanácsokra vonatkoznak, kevésbé egyedi esetekre.

Nagyjából a 2018. évre tehető az új e-kereskedelmi trend kialakulása, nevezetesen a chatbotok előtérbe kerülése.⁸ Az ügyfelek 60%-a inkább önkiszolgáló eszközök, például weboldalak, alkalmazások vagy chatbotok

⁵ <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem> (2021.04.15.)

⁶ <https://www.mnb.hu/bekeltetes> (2021.04.15.)

⁷ <https://www.mnb.hu/letoltes/150-fogyasztoi-kerelem-2.pdf> (2021.04.15.)

⁸ <https://kinsta.com/blog/ecommerce-statistics/> (2021.04.15.)

segítségével keresi a választ az egyszerű kérdésekre.⁹ A chatbotok egyik előnye, hogy az ügyfeleknek nem kell több oldalt átböngészniük egy portálon, a másik, hogy valamelyest lerövidül a várakozási idő. A maximális várakozási időre vonatkozó szabályozás már több országban létezik, és a törvények egyértelműen meghatározzák, mennyi idő alatt kell élő telefonos kapcsolatot biztosítani. Ennek ellenére azok az ügyfelek, akik telefonon próbálnak segítséget kérni, átlagosan 11 percet várnak, mielőtt leteszik a kagylót. Úgy gondolom, hogy a fentiekből két nagy tanulság vonható le a pénzügyi fogyasztóvédelem szempontjából. Egyrészt egyre több pénzügyi szolgáltató használja a csevegőrobotokat a weboldalain, ezzel csökkentve a személyes munkaerő iránti igényt. Másrészt úgy gondolom, hogy egy ilyen digitális chatbot bevezetése minden nemzeti pénzügyi felügyeleti hatóság honlapján indokolt lenne. Ez a megoldás kiküszöböli annak szükségességét, hogy a fogyasztók hosszú perceket várjanak a telefonban néhány probléma és általános tájékoztatási igény miatt.

Tekintettel arra, hogy minden fogyasztóvédelmi eljárás hasonló elveken és jogszabályokon alapszik, a panaszok nagy száma ellenére általánosítani lehetne azokat a problémákat és kérdéseket, amelyekben a fogyasztók a felügyeleti hatósághoz fordulnak segítségért. Véleményem szerint a kérdések túlnyomó többsége bizonyos csoportokba sorolható, amelyekhez már érdemes volt egy digitális chatbotot felállítani az MNB honlapján is.¹⁰ Néhány tesztkérdés feltöltésével az MNB honlapján egyértelmű, hogy ez a chatbot csak tesztfázisban van, és a csevegési mód működése még mindig kezdetleges, de előremutató kezdeményezésnek tartom. Elmondhatjuk, hogy Magyarország az élmezőnyben jár, tekintettel arra, hogy néhány felügyeleti hatóság – mint például Németország¹¹ és Franciaország¹² – fejlett pénzügyi fogyasztóvédelmi tudatosságú webhelyét tanulmányozva megállapítottam, hogy egyikük sem üzemeltet a saját honlapján az ügyfelek számára rendelkezésre álló chatbotot.

2. Egészségmegőrző intézkedések pénzügyi szemmel

Az MNB kiemelt jelentőséget tulajdonít a világméretű összefüggő gazdasági anomáliák elemzésére, tekintettel arra, hogy több oldalról is

⁹ <https://about.americanexpress.com/all-news/news-details/2017/WellActually-Americans-Say-Customer-Service-is-Better-Than-Ever/default.aspx> (2021.04.15.)

¹⁰ <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem> (2021.04.15.)

¹¹ https://www.bafin.de/DE/Verbraucher/BaFinVerbraucherschutz/bafin_node.html (2021.04.15.)

¹² <https://www.amf-france.org/en> (2021.04.15.)

próbálja segíteni a pénzügyi szektort. Ezek az intézkedések a negatív gazdasági hatások csökkentésén túl igyekeznek a kiszolgáltatott helyzetben lévő rétegeknek is mentőövet dobni, ugyanakkor egészségmegőrző intézkedéseket is elhelyeztek a csomagban.

Az MNB Monetáris Tanácsa 2020. április 7-én átfogó intézkedéscsomagot fogadott el, melynek tartalma 3 csoportra osztható: a lakosságot, a vállalatokat, valamint a pénzügyi szektort érintő intézkedések.¹³ Az pénzügyi rendszert megerősítő intézkedések célja, hogy Magyarország visszakerüljön a gyors növekedés fázisába. Jelen tanulmányban kimondottan csak a fogyasztóvédelmi intézkedéseket értékelem a fentiek közül.

A fizikai érintkezés korlátozása természetesen nagyban elősegíti a járvány terjedésének lassulását, és az elektronikus fizetési lehetőségeknek hála, az emberek közötti indirekt érintkezés (készpénz tapintása) méginkább csökken. A koronavírus terjedésének további akadályozása érdekében az érintéses fizetési kártyás vásárlások esetében az MNB a PIN kód kötelező használatára vonatkozó 5 ezer forintos értékhatár helyett a 15 ezer forintos értékhatár bevezetését írta elő a bankoknak. Az MNB ide vonatkozó statisztikai becslése szerint: egy ilyen emeléssel a vásárlásoknak már közel 90 %-a (összesen mintegy 670 millió darab tranzakció) vonható be ebbe a körbe.¹⁴

Az elektronikus fizetési megoldás propagálásával a készpénz használata is jelentősen csökkent. Az MNB ugyanakkor a logisztikai központjában időlegesen bevezetett egy olyan eljárást, melynek következtében a készpénzforgalomból átmenetileg kikerült bankjegyeket (például befizetések útján) naponta összegyűjtik, és a vírus túlélési határidejével összhangban 14 napig zárt konténerekben pihentetik.¹⁵ Az MNB tájékoztatást nyújtott arról is, hogy a jegybankból kifizetésre kerülő bankjegyek előállítása során minden higiéniai előírást betartanak.

Mindezekon felül az MNB felhívta a pénzügyi intézmények figyelmét arra, hogy az ügyfelek számára továbbra is biztosítsák az ügyfélszolgálatot, azonban indokolt esetben a pénzügyi intézmények a megszokott ügyfélszolgálati nyitvatartási időhöz képest rövidített keretek között szolgálják ki az ügyfeleket. A körülményekre való tekintettel teljesen érthető, hogy csökken az ügyféligény és/vagy esetlegesen többen választják az elektronikus ügyintézés lehetőségét. Az MNB ugyanakkor

¹³ <https://www.mnb.hu/koronavirus> (2021.04.15.)

¹⁴ <https://www.mnb.hu/koronavirus/hirek/a-bankkartyas-fizetes-ertekhataranak-emelesere-szolitja-fel-az-mnb-a-penzugyi-rendszer-szereploit> (2021.04.15.)

¹⁵ <https://www.mnb.hu/koronavirus/hirek/a-magyar-forint-biztonsagos-a-keszpenz-hasznalata-nem-jelent-extra-kockazatot> (2021.04.15.)

elvárja a pénzügyi intézményektől, hogy folyamatosan monitorozzák az ügyféligenyeket, így fordítsanak kiemelt figyelmet a panaszokra is. Abban az esetben, ha a rövidített nyitvatartás jelentős ügyfélhátránnyal járna, akkor vissza kell térni a normális nyitvatartási időhöz. Természetesen elvárt, hogy minden jelentős módosításról kellő időben értesüljenek az ügyfelek és megfelelő tájékoztatást kapjanak.¹⁶

Az ilyen típusú – egészségmegőrzést elősegítő – intézkedések véleményem szerint előremutatók, mivel nem csupán gazdasági helyzetre vonatkozó rendelkezésekkel segíti a felügyeleti hatóság a fogyasztókat, hanem egyfajta kibővített védelmezőként egyéb egészségvédő intézkedéseket is a látókörébe vont. Rendkívül előremutatónak tartom, hogy a magyar felügyeleti hatóság felismerte, hogy nem csak a – korábbi szigorú értelemben vett – fogyasztóvédelmi intézkedéseket kell alkalmaznia, hanem az egészségmegőrző intézkedései révén sokat tehet a járvány és annak gazdaságra gyakorolt káros hatásai csökkentéséért.

3. Pénzügyi fogyasztóvédelmi intézkedések

Az MNB a koronavírus járvány hatására kialakult gazdasági helyzetre vonatkozóan – az egészségmegőrző intézkedéseken felül – prudenciális és fogyasztóvédelmi elvárásokat is megfogalmazott. A javaslatok között több olyan is szerepel, amely arra irányul, hogy a megváltozott körülmények ellenére meg kell próbálni fenntartani a mindennapi működést biztosító folyamatokat.¹⁷

a) Kritikus helyzetről való tájékoztatás – Az MNB egyfajta támogatói szerepet kíván betölteni a piacon, így a szorosabb kooperációt és tájékoztatási kööttséget helyezte előtérbe, amikor javasolta a pénzügyi intézményeknek, hogy tájékoztassák az MNB-t a kritikus helyzetekről, abban az esetben, ha jelentős változás következik be a prudenciális helyzetükben. Kiemelt szerephez jutottak például az úgynevezett BCP (business continuity plan) dokumentumok. Ezen dokumentumokat korábban az auditok és a felügyeleti vizsgálatok miatt gyártották a pénzügyi társaságok, most azonban igencsak előtérbe kerültek, mert az üzletfolytonosság most mindenek fölé helyeződött.

¹⁶ <https://www.mnb.hu/koronavirus/hirek/az-mnb-elvarja-a-penzugyi-intezmenyek-fiokjainak-folyamatos-nyitvatartasat> (2021.04.15.)

¹⁷ 139135-1/2020 Vezetői körlevél a koronavírus terjedése által okozott helyzetben elvárt kockázatmérséklő lépésekről közvetítői szektor

Úgy gondolom, hogy az üzletmenet folytonosságának nemcsak a járvány miatt kell előtérbe kerülnie. Számtalan nem várt helyzet veszélyeztetheti az üzletmenet folytonosságát, azonban egy pénzügyi intézményt vezető felelős menedzsmentnek mindig kell vészforgatókönyvvel rendelkeznie.

b) A fogyasztók pénzét védő javaslatok – Az MNB egyrészt felhívta az intézmények figyelmét arra, hogy az olyan eszközökre kiemelt figyelmet kell fordítani, amelyek árfolyama a vírus hatására volatilisabbá vált. Másrészt ez a helyzet nagyon kiszolgáltatottá teszi a kevesebb likviditással rendelkező fogyasztói réteget, így az MNB e veszélynek való kitettség miatt felszólította a pénzügyi intézményeket, hogy működjenek együtt a többi pénzügyi szereplővel és kínáljanak olyan termékeket, melyek segítik a nehéz helyzetbe került ügyfeleket. A pénzügyi intézmény ugyanakkor a saját helyzetének megóvása és biztosítása érdekében fordítson kiemelt figyelmet a kockázatkezelési tevékenységre.

Véleményem szerint a gazdasági helyzet javulását csak megvalósult, összehangolt együttműködéssel lehet elérni, melyhez nem csupán a felügyeleti hatóság által elrendelt intézkedések szükségesek, hanem elengedhetetlen az egyes pénzügyi szolgáltatók aktív és együttműködő magatartása, nemcsak a felügyelettel, hanem egymással is, kiemelt figyelmet fordítva a fogyasztó társadalomra.

c) Javaslatcsomag a transzparenciáról – Az MNB körlevélcsomagot küldött ki a különböző pénzügyi szektorokra vonatkozó (biztosítási¹⁸, pénztári¹⁹, közvetítói szektor²⁰) egyes szereplőknek, melyben javaslatcsomagot terjesztett elő. Többek között felhívta a pénzügyi szektor szereplőit, hogy átlátható és transzparens kommunikációt folytassanak az ügyfeleikkel. Javaslatá értelmében mind a honlapon, mind pedig az elektronikus levelekben hívják fel a szerződők figyelmét a koronavírus járvány hatására tett intézkedésekre, különös tekintettel a szokásos ügymenettől eltérő változtatásokra. Javasolták továbbá felhívni a figyelmet arra is, melyek azok a hosszú távú célokat szolgáló megtakarítási termékek/befektetések, amelyeket még nehezebb gazdasági körülmények esetén is érdemes folyamatosan fizetnie az ügyfeleknek, hiszen ezek a termékek esetleges idő előtti visszavásárlása

¹⁸ 136482-1/2020 Vezetői körlevél a koronavírus terjedése által okozott helyzetben elvárt kockázatmérséklő lépésekről biztosítási szektor

¹⁹ 33152-2/2020 Vezetői körlevél a koronavírus terjedése által okozott helyzetben elvárt kockázatmérséklő lépésekről pénztári szektor

²⁰ 139135-1/2020 Vezetői körlevél a koronavírus terjedése által okozott helyzetben elvárt kockázatmérséklő lépésekről közvetítói szektor

esetén nem tudják beteljesíteni az eredetileg kitűzött céljukat, és az ügyfelek akár nem kívánatos anyagi veszteségeket is elszenvedhetnek.²¹

Meglátásom szerint a fogyasztók egy-egy pénzügyi döntés előtt nem minden esetben gondolják végig a lehetőségeiket. Különösen igaz ez akkor, hogy ha a terhek csökkentését szeretnék rövidtávon elérni, nem feltétlenül foglalkoznak egy esetleg szerződésfelmondás hosszú távú következményeivel. Álláspontom szerint rendkívül hasznos az MNB-nek az a meglátása, hogy erre külön figyelmet szentel, és erre kéri a pénzügyi szervezetek is.

d) MNB felé történő tájékoztatási kötelezettség – Az MNB kilátásba helyezte továbbá, hogy a korábbiakhoz képest intenzívebb kommunikációt folytat majd az intézményekkel. Rendkívül előremutató javaslat, hogy az MNB felhívta az intézetek figyelmét arra, hogy akár napi szinten értékeljék az ügyfelek viselkedésben bekövetkező esetleges változásokat, valamint a pénzkiáramlás mértékét és annak hatásait. Érthető fogyasztóvédelmi intézkedés, hogy az ügyfelek széles körét érintő kockázatokról mielőbbi tájékoztatást kér az MNB, illetve a tömeges – ugyanarra a szolgáltatásra vonatkozó vagy ugyanazon hibát azonosító – kérelmekről is mielőbb értesülni kíván, így az ilyen anomáliákról haladéktalanul tájékoztatni kell az MNB intézményi kapcsolattartóját.²²

Soha nem látott változások történnek a világban, így a mostani időszakra vonatkozó megfigyeléseknek a hosszú távra vetített következtetései a későbbiek során rendkívüli jelentőséggel bírhatnak majd nemcsak a felügyeleti hatóságok, hanem a gazdaság egészére nézve is.

IV. EU-perspektíva – Az európai felügyeleti intézmények reakciói

A fentiekben bemutatott magyar fogyasztóvédelmi intézkedések után tekintsük át röviden az Európai Unió pénzügyi felügyeleti hatóságainak intézkedéseit, szektoronkénti bontásban.

Napjainkban kiemelhetjük, hogy a világjárvány óta tapasztalható gyors technikai újítások és a technológia további fejlődése a pénzügyi intézmények és a pénzügyi hatóságok számára is kihívást jelent, nemcsak nemzeti, hanem európai uniós szinten nézve is. Ez az oka annak is, hogy

²¹ 133152-2/2020 Vezetői körlevél a koronavírus terjedése által okozott helyzetben elvárt kockázatmérséklő lépésekről pénztári szektor

²² 136482-1/2020 Vezetői körlevél a koronavírus terjedése által okozott helyzetben elvárt kockázatmérséklő lépésekről biztosítási szektor

a Joint Committee a fogyasztók és a befektetők védelmével kapcsolatos kérdéseket hangsúlyozta a 2020-as munkaprogramjában is.²³

1. Banki szektor

Az Európai Bankhatóság (*European Banking Authority*, a továbbiakban: EBA) megpróbálta érvényesíteni a pénzügyi fogyasztók érdekeit a COVID-19 pandémia nehéz állapotában is. A 2020. március 25-i nyilatkozatában többek között az EBA felhívta a bankok figyelmét arra, hogy fontolják meg az új – kiegészítő – díjak és/vagy termékek bevezetését a fogyasztók számára, tekintettel arra, hogy jelentős réteg veszítette el a munkáját, ami miatt nagyon védtelen helyzetbe kerültek.²⁴ Ez az intézkedés véleményem szerint rendkívül indokolt, tekintettel arra, hogy a különleges helyzetben nem lehetett alkalmazni a korábban kialakított termékeket, reagálni kellett a megváltozott igényekre.

A vírus és a járványszakértők felhívták a lakosság figyelmét a vírusterjedés lassításának lehetséges módjaira, így az Európai Bankhatóság is javaslatokat adott ki a felügyelete alá tartozó pénzügyi intézményeinek arra vonatkozóan, milyen intézkedéseket lehet tenni ezzel kapcsolatban. Az EBA hangsúlyozta azoknak a biztonsági intézkedéseknek a fontosságát is, amelyeket a fizetési szolgáltatók kezdeményezhetnek, de mégis nagyon fontos szerepet játszanak a vírus terjedésének lassításában.

Nehéz számszerűsíteni az érintés nélküli fizetések sűrűségének növelésével járó egészségügyi kockázatokat és hatásokat, de az élelmiszerboltokat továbbra is látogató vásárlók közvetett fizikai érintkezésének csökkentése hozzájárult a COVID-19 elleni küzdelemhez.²⁵

Ennek a kockázatnak a csökkentése nem tűnik annyira forradalminak, mivel már hozzávetőlegesen 5 éve lehet használni azt a lehetőséget, hogy a bankkártyát a mobiltelefonhoz hozzáadva már az utóbbiak segítségével is érintésmentesen fizethetünk. Ezzel egyrészt nő az érintésmentes

²³ https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/jc_2020_67_trv_report.pdf (2021.04.15.)

²⁴ https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/News%20and%20Press/Press%20Room/Press%20Releases/2020/EBA%20provides%20clarity%20to%20banks%20and%20consumers%20on%20the%20application%20of%20the%20prudential%20framework%20in%20light%20of%20COVID-19%20measures/Statement%20on%20consumer%20protection%20and%20payments%20in%20the%20COVID-19%20crisis.pdf (2021.04.15.)

²⁵ https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/News%20and%20Press/Press%20Room/Press%20Releases/2020/EBA%20provides%20clarity%20to%20banks%20and%20consumers%20on%20the%20application%20of%20the%20prudential%20framework%20in%20light%20of%20COVID-19%20measures/Statement%20on%20consumer%20protection%20and%20payments%20in%20the%20COVID-19%20crisis.pdf (2021.04.15.)

fizetések száma, másrészt pedig csökken annak a lehetősége, hogy valaki képes a bankszámláról származó pénzt jogosulatlanul felhasználni, mivel a mobiltelefon feloldása szükséges a fizetési folyamat megkezdéséhez. Az előző fejezetben bemutatott MNB intézkedések teljes mértékben összhangban vannak az EBA által javasoltakkal.

2. Értékpapír- és tőkepiaci szektor

Az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (*European Securities and Markets Authority*, a továbbiakban: ESMA) a fogyasztóvédelem fontosságát külön is kiemelte. Az ESMA részéről nyilvánvaló, hogy a hatósági oldal kiemelt szerepet kap a COVID okozta világjárvány gazdasági következményeinek enyhítésében. Szükséges a beavatkozás a járványból való kilábalás utáni helyzetben, mert manapság nagyon sok a bizonytalanság.

Az ESMA felhívja a figyelmet arra, hogy a digitális korban óvatosnak és körültekintőnek kell lenni az informatikai biztonsági kérdésekkel kapcsolatban is.²⁶

Az egyik fórumon az ESMA kiemelte, hogy a pénzügyi szektorban hatalmas jelentősége van az alábbi intézkedési és tervezési dokumentumoknak.

- Üzletmenet-folytonossági tervezés: minden pénzügyi szolgáltatónak készítenie kell egy vészhelyzeti tervet, mely arra vonatkozik, hogyan biztosítaná az intézmény a saját működésének folyamatosságot egy esetleges vészhelyzet esetén. Ezek az alapvető lépések az ügyfelek számára nyújtott szolgáltatások folytonossága miatt kiemelt jelentőséggel bírnak;
- Piaci közzététel: minden olyan – a pénzügyi helyzetükre vonatkozó – fontos információt közzé kell tenni, amelyre a COVID-19 hatással lehet. A korábban kifejtettekkel ez is teljesen egybecseng, hiszen az információáramlás és a teljes körű tájékoztatás kiemelt jelentőséggel bír jelen helyzetben;
- Pénzügyi beszámolás: elengedhetetlen, mert e dokumentációk révén átláthatóbbá válhatnak a járvány tényleges és lehetséges hatásai;
- Alapkezelés: a menedzsereknek a kockázatkezelési követelményeket is fokozottan kell alkalmazniuk.²⁷

²⁶ <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/eu-financial-regulators-assess-risks-financial-sector-after-outbreak-covid-19> (2021.04.15.)

²⁷ [\(2021.04.15.\)](https://www.ogier.com/publications/esma-and-cssf-guidance-on-the-impact-of-covid-19-on-financial-markets#)

3. Biztosítási szektor

A biztosítás általában nagyon hatékony módszer a kockázat csökkentésére, vagy amikor a kockázat már kárként manifesztálódik, a biztosítás egyfajta pénzügyi segítséget nyújt a kedvezményezetteknek. Ezért a kritikus időkben – mint amilyen a COVID-19 járvány is – a biztosítás vezető szerepet játszik a válság következményeinek mérséklésében. Ugyanakkor, mint minden más az életben, a biztosítási fedezet is lehet tökéletlen, vagy akár téves is. Ezeket a hiányosságokat a pénzügyi ügyfelek nem feltétlenül veszik észre, csak akkor, ha már késő. Nevezetesen ilyen lehet például, ha a biztosító a vártnál kevesebb pénzügyi fedezetet biztosít, vagy nem nyújt teljes körű fedezetet.²⁸

Ezt szem előtt tartva az EIOPA (*European Insurance and Occupational Pensions Authority*, a továbbiakban: EIOPA) egy rövid, de mégis nagyon figyelemre méltó és hasznos útmutatót nyújtott a fogyasztók számára, mely arra hívja fel a figyelmet, hogy mire kell fokozottan ügyelni a biztosítási szektorban a pénzügyi fogyasztónak a koronavírus-járvány kitörését követően.²⁹

a) A kötvény ellenőrzése – Ez a pont figyelmezteti a pénzügyi ügyfeleket a biztosítási kötvény rendszeres ellenőrzésének fontosságára. Általában a biztosítók kizárnak minden járványhoz kapcsolódó fedezetet, mert a pandémia következményei alig számszerűsíthetők.

b) A szerződéses kötelezettségek elmulasztása – A COVID-járvány következtében teljes szektorok mentek tönkre, több ezer ember vesztette el munkáját, akik ez ellen nem tehetettek semmit. Ha valakinek valaha ilyen helyzettel kellett már szembenéznie, akkor tudja, hogy a proaktív cselekvés elengedhetetlen. A biztosítási díj be nem fizetése a biztosítóval történő kapcsolatfelvétel nélkül a lehető legrosszabb forgatókönyvet váltja ki: a pénzügyi fogyasztó a legnehezebb időben elveszíti még a biztosítási védelmet is. Szerencsére vannak módok a szerződés átalakítására, módosítására, még akkor is, ha valaki nem képes teljesíteni a biztosítási szerződésben foglalt kötelezettségeit, így a kötvénytulajdonos továbbra is jogosult lehet legalább csökkentett mértékű juttatásra. Az EIOPA erre az opcióra is felhívta az ügyfelek figyelmét, tekintettel arra, hogy nem minden kötvénytulajdonos van tisztában a saját lehetőségeivel és jogaival.

²⁸ https://www.eiopa.europa.eu/content/eiopa-statement-dividends-distribution-and-variable-remuneration-policies-context-covid-19_en (2021.04.15.)

²⁹ https://www.eiopa.europa.eu/content/consumer-guide-understand-your-insurance-coverage-during-coronaviruscovid-19-outbreak_en?source=search (2021.04.15.)

c) A megváltozott környezethez történő alkalmazkodás képessége – A járvány kirobbanása sok változást idézett elő a mindennapjainkban. Csökkent a fizikai interakciók száma, így emiatt az online ügyfélszolgálatok és a call centerek nagyobb forgalmat bonyolítottak le, ami bizonyos esetekben azt is eredményezhette, hogy az ügyfelek nem tudják a szokásos sebességgel elvégezni a pénzügyeiket. Minden bizonnyal a pénzügyi szolgáltatóknak is – mint minden munkáltatónak – meg kellett küzdeniük a munkavállalóik hazaküldésének nehézségeivel is, ugyanakkor ezzel párhuzamosan még mindig képesnek kellett lenniük arra, hogy megfelelő és teljes körű szolgáltatást nyújtsanak az ügyfelek számára. Ilyen helyzetben addicionális stresszhez vezethet, ha az ügyfél nem ismeri a megváltozott körülményeket, mint például a módosított nyitvatartást. Az egyértelmű és transzparens kommunikálás fontosságára hívta fel az EIOPA a figyelmet, mivel ha váratlanul kár történik, akkor nehezebb nyomás alatt alkalmazkodni a különböző körülményekhez, így egy ilyen helyzetben sok extra erőfeszítés és stressz megtakarításában segíthet a megfelelő információáramlás.

d) Csalások veszélye – A világjárvány okozta válság sok ügyfelet kényszerített arra, hogy pénzügyi feladataikat olyan környezetben kezeljék, amellyel korábban talán még nem voltak tisztában: online, a digitális térben. Ez felveti annak a kockázatát, hogy az ismeretlen környezetben pénzügyi csalás áldozatává váljanak. Azok az ügyfelek, akik nem rendszeresen használják az internetet vagy a digitális pénzügyi szolgáltatásokat, nem feltétlenül állnak készen arra, hogy felismerjék a csalások minden lehetséges megnyilvánulási formáját. Ezzel a dokumentummal az EIOPA ennek is próbált figyelmet szentelni.

e) Nem feltétlenül a túl gyors reakció a megoldás – Ez a tanács nem feltétlen csak az egy helyben maradásról szól. A válság teljesen érthető módon pánikot okozhat, ami nem megalapozott döntésekhez vezethet. Ha valaki a pandémiában elveszíti az állását és a tőzsdei árfolyamok nagyon volatilisak válnak, akkor elég megfontolt döntésnek tűnhet a fennmaradó pénz kivonása a befektetési biztosítási termékből, így fedezve az ügyfél hirtelen felmerült – nem várt – rövid távú igényeit. Ezek a termékek általában „büntetik” azokat az ügyfeleket, akik a termék időtartamának a lejárta előtt meg akarják szüntetni a termékeket. Az EIOPA hangsúlyozza, hogy az ügyfeleknek el kell kerülniük ezeket az előnytelen helyzeteket egészen addig, amíg nem marad más lehetőség a számukra.

f) Kapcsolatfelvétel a megfelelő személlyel – Bármilyen kétség vagy információ esetén a legjobb információforrás mindig a

biztosítótársaság képviselője, hiszen minden információ ismeretében lehet csak megalapozott döntést hozni. Önmagában ez a pont orvosolhatja az összes fentebb említett pontot.³⁰

Véleményem szerint a három európai felügyeleti hatóság közül az EIOPA ez egyetlen, amely külön fogyasztóvédelmi dokumentum kialakításával próbálja segíteni a fogyasztói réteget, kiemelve a szektorra vonatkozó specifikumokat.

V. Következtetések

Soha nem látott és megdöbbentő gazdasági jelenségeknek lehetünk tanúi 2020 óta, ahol vállalatok, szektorok, sőt egész iparágak mentek tönkre és/vagy alakultak át teljesen. Nemcsak az átlagfogyasztóknak, hanem a pénzügyi szolgáltatóknak, az államoknak és a pénzügyi felügyeleti hatóságoknak is alkalmazkodniuk kellett a változó környezethez. Ezt a váratlan helyzetet csak azok voltak képesek túlélni, akik elég gyorsan és hatékonyan tudtak reagálni. Azonban a gyors reakciók a legtöbb esetben nem várt fordulatokat generálhatnak. Mind a pénzügyi szervezeteknek, mind pedig az államoknak a szokásosnál gyorsabban kellett döntéseket hozniuk, amelyeket nem előzött meg olyan – esetleg évekig tartó – előkészítés, tervezés és/vagy konzultáció, amelyek egy „normális gazdasági környezetben” megtörténtek volna. Ezekre azonban sem idő, sem pedig lehetőség nem volt. A reakciók és döntések pedig hatással lehetnek a legkisebb pénzügyi szereplő mindennapjaira is.

A fentiek alapján megállapítható, hogy egyértelműen megváltoztak a pénzügyi értelemben vett fogyasztó mindennapjai és döntései. Véleményem szerint, ha a pénzügyi felügyelők továbbra is hatékonyan szeretnék védeni ezt a réteget, akkor alkalmazkodni kell ezekhez az új körülményekhez. Meg kell találniuk azokat a csatornákat és módszereket, amelyek jelen körülmények között is képesek megszólítani az embereket és ezáltal biztosított a megfelelő, naprakész információáramlás. Álláspontom szerint már nem elégségesek a régi értelemben vett fogyasztóvédelmi intézkedések. Mind a nemzetközi, mind pedig a magyar pénzügyi fogyasztóvédelmi hatóságok felismerték a változtatás szükségességét, és képesek voltak a korábbi kereteiken túllépni, és akár már egészségmegőrző intézkedéseket is alkalmazni a teljesskörűség jegyében.

³⁰ https://www.eiopa.europa.eu/content/consumer-guide-understand-your-insurance-coverage-during-coronavirus-covid-19-outbreak_en?source=search (2021.04.15.)

Egyelőre nincs egységes standard szabályozás, amit a felügyeleti hatóságok követnének. Nem is lehet, hiszen a következtetések levonása is várat még magára. A közeljövőben szükséges annak vizsgálata, hogy a fentiekben ismertetett pénzügyi intézkedések vajon képesek lesznek-e kellő védelmet nyújtani a váratlan gazdasági helyzethez alkalmazkodni próbáló fogyasztói társadalomnak. És vajon milyen egyéb intézkedésekre van még szükség ahhoz, hogy ez a réteg átvészelve a koronavírus járvány okozta gazdasági hatások következményeit? A kérdés megválaszolása meghaladja jelen cikk kereteit, ez várhatóan egy következő tanulmányban tárgya lehet. Az, hogy a jelenlegi helyzetre adott fogyasztóvédelmi intézkedéscsomagok elegendőek lesznek-e, sajnos csak a következő pár év elteltével lesznek megítélhetőek.

Felhasznált irodalom

European Parliament study on consumer protection aspects of financial services; Directorate General for Internal Policies, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, Consumer Protection Aspects of Financial Services (2014)

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507463/IPOL-IMCO_ET\(2014\)507463_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507463/IPOL-IMCO_ET(2014)507463_EN.pdf) (2021.04.15.)

<https://about.americanexpress.com/all-news/news-details/2017/WellActually-Americans-Say-Customer-Service-is-Better-Than-Ever/default.aspx> (2021.04.15.)

<https://kinsta.com/de/blog/e-commerce-statistik/> (2021.04.15.)

<https://www.amf-france.org/en> (2021.04.15.)

https://www.bafin.de/DE/Verbraucher/BaFinVerbraucherschutz/bafin_node.html (2021.04.15.)

https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/News%20and%20Press/Press%20Room/Press%20Releases/2020/EB_A%20provides%20clarity%20to%20banks%20and%20consumers%20on%20the%20application%20of%20the%20prudential%20framework%20in%20light%20of%20COVID-19%20measures/Statement%20on%20consumer%20protection%20and%20payments%20in%20the%20COVID19%20crisis.pdf (2021.04.15.)

<https://www.economist.com/leaders/2021/01/02/why-retailers-everywhere-should-look-to-china> (2021.04.15.)

https://www.eiopa.europa.eu/content/consumer-guide-understand-your-insurance-coverage-during-coronavirus-covid-19-outbreak_en?source=search (2021.04.15.)

<https://www.eiopa.europa.eu/sites/default/files/publications/eiopa-bos-21-028-union-wide-strategic-supervisory-priorities.pdf> (2021.04.15.)

https://www.eiopa.europa.eu/content/eiopa-statement-dividends-distribution-and-variable-remuneration-policies-context-covid-19_en (2021.04.15.)

<https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/eu-financial-regulators-assess-risks-financial-sector-after-outbreak-covid-19> (2021.04.15.)

https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/jc_2020_67_trv_report.pdf (2021.04.15.)

<https://www.mnb.hu/bekeltetes> (2021.04.15.)

<https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/e-ugyintezes> (2021.04.15.)

<https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem> (2021.04.15.)

<https://www.mnb.hu/letoltes/150-fogyasztói-kerelem-2.pdf> (2021.04.15.)

<https://www.mnb.hu/letoltes/vezetoi-korlevel-a-koronavirus-terjedese-által-okozott-helyzetben-elvart-kockazatmerseklo-lepesekrol.pdf> (2021.04.15.)

<https://www.ogier.com/publications/esma-and-cssf-guidance-on-the-impact-of-covid-19-on-financial-markets#> (2021.04.15.)

Szebelédi Ferenc: A pénzügyi fogyasztóvédelem jogérvényesítési kérdései, Themis 2012. október 98-111., Budapest http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2012_okt.pdf (2021.04.15.)

Impact of the coronavirus pandemic on the Hungarian financial consumer protection

Summary

Today we are witnessing an unprecedented and shocking economic phenomena, where companies, sectors and even entire industries have

been destroyed and/or completely transformed. Not only the average consumer, but also financial service providers, governments and financial supervisory authorities have had to adapt to a changing environment. The present paper examines the importance of up-to-date information and the situation of consumers in the financial sector during the coronavirus epidemic and analyses the response of the Hungarian financial supervisory sector, with a focus on the actions of the financial supervisory authorities in the European Union.

II. RÉSZ
POLITIKATUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Farkas Attila
ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet
Témavezető: Tóth Csaba PhD

A last-place aversion elmélet alkalmazási lehetőségei társadalomtudományos kutatásokban¹

I. Bevezetés

Tanulmányomban a last-place aversion elméletét mutatom be a hozzá kapcsolódó szociálpszichológiai kutatásokkal együtt. Az összefoglalót követően kísérletet teszek arra, hogy ismertessem annak társadalomtudományos felhasználhatóságát.

Az első probléma, amelybe a kutató ütközik, az magának az elméletnek a magyar megnevezése. Bár a szociológusok találóan a „lecsúszástól való félelemként”, vagy „státuszvesztéstől való félelemként” vezették be a tudományos életbe, itt alapvetően egy közgazdaságtani, azon belül is egy játékelméleti fogalomról beszélünk.² Ebből eredendően, amikor játékelméleti kutatás során használjuk a kifejezést, akkor nagyban eltér a fogalom jelentése, mintha szociológiai vagy társadalomtudományi jellegű kutatás során használnánk azt. Lássuk tehát a különböző diszciplínák megközelítéseit és az elmélet hátterét!

II. Elméleti összefoglaló

A last-place aversion közgazdaságtani, játékelméleti magyarázatát Kuziemko és szerzőtársi dolgozták ki a legalaposabban. Tanulmányukban három különböző játékelméleti kísérleten keresztül érthető meg az elmélet.³ Az első kísérletben résztvevőknek különböző mennyiségű dollárt adtak, amelyre úgy hivatkoztak, hogy képzeljék el, jelenleg ez a jövedelmük. A kutatók felfedték, ki mennyi dollárban részesült, azaz így

¹ A publikáció az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 "Tehetségből fiatal kutató"– A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt támogatásával valósult meg.

² Messing-Ságvári 2016; Kuziemko et. al. 2011.

³ Kuziemko et. al. 2011.

láthatóvá vált, kinek mennyi a játékban a jövedelme. Ezt követően minden játékos választhatott, hogy fizetést kap egy fix összeggel, vagy pedig lottózik, amelynek kimenetele kockázatos, azonban nyereség esetén feljebb kerülhet a képzeletbeli jövedelmi ranglétrán. A kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a lottót választók aránya nagyjából konstans, kivétel azok között, akik a jövedelmi ranglétra alján találhatók. Ezek a játékosok nagyobb eséllyel választják a lottót, mint a fix jövedelmet. Ez azt jelenti, hogy az utolsó helyen lévő játékos inkább vállalja a kockázatot annak érdekében, hogy a rangsorban előrébb kerüljön és hasonlóan viselkedik az utolsó előtti játékos is, annak érdekében, hogy megvédje pozícióját az utolsóval szemben.

A második ilyen kísérlet során a kutatók a 6 résztvevő játékos között véletlenszerűen osztottak szét 1-6 dollár közötti összegeket úgy, hogy minden résztvevő között csak 1 dollárnyi különbség legyen, majd ezután felfedték, melyik résztvevő hány dollárral rendelkezik. A játékosokat a következő választás elé állították: kaphatnak még 1 dollárt a banktól, vagy azt is választhatják, hogy a bank 2 dollár jutalomban részesítse az utolsó helyen lévő játékost. A választások egyenletesen oszlottak el a játékosok között, kivétel az utolsó előtti helyen lévőnél. Ők rendre nem részesítették jutalomban az utolsó játékost, hogy ezzel védjék saját magukat a jövedelmi rangsorban.

A harmadik kísérlet során az előkészületek megegyeztek a már ismertetett játékokéval, azonban a játékosok most azt az utasítást kapták, hogy 2 extra dollár sorsáról ők dönthetnek. Vagy az eggyel felettük állónak adhatják azt, vagy az eggyel alattuk lévőknek. Ebben az esetben az utolsó előtti helyen lévő játékos a legnagyobb eséllyel mindig a felette helyet foglaló játékosnak adta a pénzt, a többiek inkább az alattuk helyet foglalónak.

A szerzők a kísérletek alapján a játékelméletben bizonyítottak látták, hogy az utolsó előtti helyen lévők a nagyobb kockázat ellenére is igyekeznek megvédeni pozíciójukat az utolsókkal szemben. Az utolsó helyen lévők pedig hajlamosabbak nagyobb kockázatot vállalni annak érdekében, hogy elmozduljanak az adott pozícióból.

Az elmélet nem csak játékelméleti szempontból érdekes, vizsgálható a közgazdaságtan egészen gyakorlatias szemszögéből is. McFadden tanulmányában bemutatja, hogy a fogyasztók hajlamosak a második legolcsóbb bort választani az itallapról ezzel is elkerülve az utolsó helyen lévő.⁴ Ryan W. Buell pedig a sorban állás problémakörét elemezte a last-

⁴ McFadden 1999.

place aversion elmélete alapján.⁵ Tanulmányában vegyítette a kísérleti és megfigyelő módszert. Ebben a kísérletben résztvevőket online sorokba terelték és megállapították, ha felfedik a résztvevő számára, hogy hányadik a sorban, és ha utolsó, akkor csökken a várakozási elégedettsége, miközben megnő annak az esélye, hogy átvált egy másik sorba, vagy elhagyja azt. Megállapították, hogy a sorok elhagyása hátrányos a szolgáltatásra nézve, továbbá azt is, hogy a last-place aversion jelensége hátrányosan érinti az adott résztvevő jóllétét. Azonban, amikor a résztvevők nem tudják, hogy hányadik helyen állnak, mindezek a megállapítások érvényüket veszítik. A kutatás alátámasztja, hogy az emberek idegenkednek az utolsó helytől, és amennyiben észlelik, hogy ők vannak az utolsó helyen, megváltoztatják a viselkedésüket, hogy elkerüljék azt. Látható, hogy ezekben az esetekben a „lecsúszástól való félelem”, mint az elmélet társadalomtudományos magyar megfelelője már kevésbé használható, hiszen itt nem a lecsúszástól félnek az emberek, hanem az utolsó helytől. Így a „félelem az utolsó helytől” vagy „félek, hogy utolsó leszek” inkább helytálló kifejezés. Zhou és Soman szerzőpáros továbbá azt is megerősíti, hogy az emberek érzékenyek arra, hogy hányan állnak mögöttük. Minél többen, annál kevésbé hajlamosabbak elhagyni a sort.⁶

Többek között ez azzal is magyarázható, hogy az emberek gyakran hasonlítják magukat másokhoz, és ha látják, hogy másoknak „rosszabb”, az jó hatással van a saját jóllétükre.⁷ Ebből adódóan a last-place aversion bár közgazdaságtani fogalom, de gyökerei a szociálpszichológiába nyúlnak vissza, amellyel részletesen Leon Festinger foglalkozott. Híres elmélete – a társas összehasonlítás elmélet – szerint az egyének az önértékelésük érdekében képességeiket összehasonlítják másokéval annak érdekében, hogy belső megnyugvásra leljenek és számukra megfelelő önképet, illetve egyfajta referencia értéket alakítsanak ki. A szerző szerint az ember törekszik arra, hogy értékelje saját képességét, azonban, ha objektív mércék nem állnak rendelkezésre, akkor más emberekhez viszonyítják magukat. Nem kedveli, ha a másik ember nagyban eltér saját magától, ebben az esetben nem valószínű, hogy összehasonlítja vele önmagát. Meglátása szerint hosszabb távon az összehasonlítás akár ellenségeskedéssel is járhat.⁸ Festinger munkája alapján Thomas Wills két, a társas összehasonlítás elméletéhez szorosan kötődő kulcsfogalmat vezetett be, a „downward és upward comparsion”-t, azaz a lefelé és felfelé

⁵ Buell 2019.

⁶ Zhou-Soman 2003.

⁷ Festinger 1954; Wills 1981.

⁸ Festinger 1954;

irányuló társas összehasonlítás fogalmait.⁹ A lefelé irányuló összehasonlítás során az egyének a kevésbé ügyes, kevésbé képzett társaikhoz hasonlítják saját magukat. Ennek hátránya lehet, hogy az egyén nem fog jobbra törekedni, legyen az sport, tanulás vagy az élet más területe. A felfelé irányuló összehasonlítás során pedig ennek az ellenkezőjét teszik, az egyén valaki jobbhöz hasonlítja önmagát. Ennek az összehasonlításnak elképzelhető olyan hatása, hogy az egyén javít saját képességein, ameddig a lefelé irányuló összehasonlítás során inkább megéri saját képességeit.

Összefoglalva az elméleteket látható, hogy a last-place aversion jelenség mögött egészen mély, pszichológiai okok húzódnak meg. Az emberekben kódolva van, hogy szeretnék elkerülni az utolsó helyet továbbá az is, hogy másokhoz hasonlítják önmagukat.

III. Bevándorlással kapcsolatos attitűdök és a jóléti sovinizmus

A lecsúszástól való félelem politikatudományi vonatkozásait elsők között a radikális jobboldalhoz kapcsolódó elméleteknél találhatjuk meg. A 2000-es évektől kezdődően Nyugat-Európában a radikális jobboldali pártok egyre nagyobb népszerűségnek örvendtek és az általános választásokon egyre jobb eredményeket értek el.¹⁰ Ez a jelenség felkeltette a kutatók érdeklődését is és alapvetően két oldalról közelítették meg a radikális jobboldali pártok népszerűségét magyarázó okokat. Az egyik részről kínálati oldalról magyarázzák a radikális jobboldali pártok népszerűségét. Röviden a kínálati megközelítésekhez tartozik az adott pártnak a szervezete és jelöltjei¹¹, történelmi öröksége és az ország intézményes berendezkedése, amelyben működnek. A másik megközelítés szerint keresleti magyarázatai vannak a radikális jobboldali pártok felemelkedésének. Ide tartoznak az osztály-hovatartozás elméletek, a jövedelmi helyzetet vizsgáló elméletek, bevándorlással és az elitellenességgel foglalkozó elméletek.¹²

Megállapították, hogy bevándorlásellenesség többségében jellemzi a radikális jobboldali pártokat, illetve gyakran tetten érhetők ezek az attitűdök a szavazók között is.¹³ A bevándorlásellenesség egyik mozgatórugója lehet az úgynevezett biztonságiasító diskurzus, de a

⁹ Wills 1981.

¹⁰ Mudde 2007.

¹¹ Kovarek-Farkas 2017.

¹² Róna 2014; Mudde 2000.

¹³ Mudde 2007.

gazdasági megfontolások is. Azaz attól függően, hogy a bevándorlóra miként tekintenek – például gazdasági bevándorlóként, vagy biztonságra, közbiztonságra veszélyt jelentő idegenként – úgy változnak a választók attitűdjei.¹⁴ A gazdasági bevándorlás népszerű keretezése a radikális jobboldali pártok bevándorlásellenes szólamainak, főként a nyugat-európai országokban, ahol a bevándorlás évtizedek óta jelen van, és tekintve, hogy jóléti államok, a szociális háló többségében igen erős. Ennek megnyilvánulása, amikor a pártok a bevándorlók ellen hangolják a választókat, olyasfajta magyarázatokkal, mint például a bevándorlók elveszik tőlük a munkájukat, illetve hogy a bevándorlók különféle juttatásokban részesülnek, amennyiben az adott országba érkeznek. A szakirodalom túlnyomó többségében a radikális jobboldali pártokat vizsgálja, amelyek lévén, hogy jobboldaliak, vegyesen jellemzi őket a szociális, jóléti intézkedések támogatása. Ebben az esetben is található kivételeket, a 2000-es évek elején a Nemzeti Fronttól kezdve a Szlovák Nemzeti Párton át. Programjukban, kommunikációjukban gyakran megjelentek szociális érzékenységre utaló pontok, annak ellenére, hogy ez alapvetően a baloldali pártok fő jellemzője.¹⁵ A bevándorlásellenesség gazdasági vonásait áttekintve, az egyik legfontosabb elmélet, amivel találkozunk, az a jóléti sovinizmus elmélete. Tekintve, hogy az európai demokráciák alapvetően jóléti állam keretei között működnek, így hagyományaiktól és politikai akarattól függően hol kisebb, hol pedig nagyobb mértékben biztosítanak az ország lakói számára jóléti juttatásokat. A jóléti sovinizmus szerint a szociális juttatásokat meg kell őrizni, s csak azok számára kell elérhetővé tenni, akik az ország „őslakosai”. Azaz a bevándorlók ne részesülhessenek különböző szociális juttatásokban, hiszen ők nem az adott ország „eredeti” lakosai.¹⁶ Összességében elmondható, hogy a radikális jobboldali pártok gyakori jellemzője, hogy támogatják az ilyesfajta nativista politikát, ami gyakran igen magas kereslettel találkozik, azaz választóik szintén támogatják ezt a fajta politikát.¹⁷

Mielőtt összekötném a tanulmány elején ismertetett last-place aversion elméletét a jóléti sovinizmussal, rövid kitérőt teszek, amelyben a két elmülethez kapcsolódó empirikust kutatást mutatok be.

¹⁴ Boeskor 2018.

¹⁵ Mudde 2007.

¹⁶ Kovarek et al. 2017.

¹⁷ Mudde 2007.

IV. A bostoni kísérlet

Ryan D. Enos harvardi kutató kísérleti módszerrel kutatta, hogy a választók mennyire támogatják az adott bevándorlással kapcsolatos politikákat.¹⁸ Ehhez olyan környezetet hozott létre Boston – többnyire fehérek lakta – külvárosában, amelyben az ott lakók azt hitték, hogy spanyolajkú, külsőre nézve bevándorlók költöztek oda. Ehhez néhány spanyolajkú diákot kért fel kutatási asszisztensnek. Arra kérte őket, hogy minden reggel vonattal ingázzanak be Boston belvárosába, akár csak a többi helyi lakos. A két hétig tartó kísérlet során az asszisztensek minden reggel ugyanazzal a vonattal utaztak Bostonba, ezzel azt a látszatot keltve, hogy ők is a fehérek által kedvelt városrészbe költöztek. Enos kutatásában ez a választói csoport alkotta a kísérleti csoportot. Kontrollcsoportnak pedig egy másik vonat utasait választotta. Miközben az asszisztensek a vonattal utaztak, a kutatók szórólapokat osztottak ki az utazóközönségnek, amelyben felhívták a figyelmüket, hogy jutalomért cserébe kitölthetnek egy kérdőívet, amelynek online elérhetőségét rányomtatták a szórólagra. A kérdőív a szociodemográfiai kérdéseken kívül különböző bevándorláspolitikákra kérdezett rá, például, hogy növelni vagy csökkenteni kellene azok számát, akik Mexikóból vándorolnak be az Egyesült Államokba. Illetve, hogy támogatnának-e olyan törvényjavaslatot, amely szerint az angol legyen az ország hivatalos nyelve, továbbá, hogy az illegálisan bevándorlók maradhatnak-e az országban, amennyiben nem követtek el bűncselekményt és munkahellyel rendelkeznek.

A kísérlet eredményeként elmondható, hogy azok a választók, akik a kísérleti csoportba tartoztak szignifikánsan szigorúbb bevándorláspolitikát választottak, mint akik a kontrollcsoportot alkották. A kísérlet rámutatott arra, hogy egy minimális interakció is elég volt ahhoz, hogy a kísérleti csoportban lévő választók szigorúbb bevándorláspolitikát mellett tegyék le a voksukat. Meglátásom szerint a kutatás eredményei kiemelkedőek, azonban arra nem adott magyarázatot, hogy a kísérleti csoportban résztvevőket mi motiválta arra, hogy a szigorúbb bevándorláspolitikát válasszák. Félelem? Előítélet? Gazdasági megfontolások? Esetleg jóléti sovinizmus? Nem nevezném a kutatás hiányosságának, azonban a kísérletből nem derült ki, hogy a bevándorlást ellenzők azért nem engednék spanyolajkúak letelepedését, mert félnek a magasabb bűnözéstől, félnek a bevándorlóktól, esetleg előítéletesek. Vagy pedig azért, mert a bevándorlók rátelepednének a szociális ellátórendszerre,

¹⁸ Enos 2014.

esetleg elvonnák az „őslakosok” munkáját. Röviden tehát a kísérletből azt tudhattuk meg, hogy a kísérleti csoportban résztvevők ellenzik a bevándorlást, de azt nem, hogy miért.

Enos tanulmányában sajnos nem tette elérhetővé pontosan a választók által kitöltött kérdőívet, de a beszámoló alapján a választók gazdasági-jövedelmi helyzetére vonatkozóan nem, vagy csak korlátozottan hangzottak el kérdések. Továbbá a tanulmány bűnözéssel, biztonsággal vagy előítéletességgel kapcsolatban nem tett fel olyan kérdéseket, amelyből következtetéseket lehetne levonni a válaszadók motivációira.

Az előítéletességet, az egyes csoportok közötti interakciókat, a szakirodalom évtizedek óta vizsgálja, kiváltképpen igaz ez az angolszász szakirodalomra. Allport Gordon elmélete szerint a csoportok közötti interakció csökkenti az előítéletességet.¹⁹ Ezt az állítást a kutatások egy jelentős része megerősítette, egy kisebb része cáfolta.²⁰ Az esetek többségében van annak jelentősége, hogy a kisebbségi és többségi csoport között az interakció milyen. Azaz, hogy az interakció felületes, vagy közelebbi, szorosabb. Enos kutatásában – tekintve, hogy az asszisztensekkel a vonaton találkoztak, látták őket, de nem beszéltek velük – felületes kapcsolatról beszélhetünk. Ebben az esetben elképzelhető, hogy Enos kutatásában a válaszadókat az előítéletesség, vagy akár a félelem vezérelte. Enos kutatásának magyarországi implementációjában a válaszadókat egyértelműen a félelem vezérelte. Ez a kutatás rákérdezett az utazók biztonságérzetére, amely kérdésben szignifikáns különbség volt a kísérleti és kontrollcsoport között. Azonban ebből a kutatásból sem derült ki, hogy a jövedelmi helyzet és a bevándorlás elutasítása között van-e összefüggés. Viszont a bevándorlás biztonsági narratívájára rámutatott magyarországi körülmények között.²¹

Ezek a kísérleti módszertannal készült kutatások a témakörben jó alapot teremtenek arra, hogy a negatív ellenérzések motivációit is feltárjuk. Ebben az esetben a kísérletek megvalósításakor a kérdőíven szükséges módosítani. Meglátásom szerint a szubjektív és objektív jövedelmi helyzetre is érdemes lehet rákérdezni, a munkahelyet érintő kérdésekkel együtt. S ezután megfogalmazni olyan kérdéseket az egyes közpolitikák kapcsán, amelyek a bevándorlók munkavállalásával vagy jóléti juttatásaival kapcsolatos. Minden bizonnyal érdemes lenne megnézni, hogy ezek az adatok szignifikánsak lennének-e és azt is, hogy a szegényebb jövedelmi helyzetben lévők jobban elleneznék-e a

¹⁹ Allport 1954.

²⁰ Pettigrew-Topp 2006.

²¹ Farkas-Kovarek 2020.

bevándorlóknak szánt juttatásokat. Azt gondolom, hogy abban az esetben, ha sikerül jövedelmi szintek szerint szétválasztani a válaszadókat és elegendő válasszal rendelkezünk, akkor megvizsgálható a last-place aversion elméletének gyakorlati megnyilvánulása és fény derülhet arra, hogy a válaszadók gazdasági megfontolások miatt elutasítók-e a bevándorlókkal szemben.

V. A vizsgálat bemutatása magyarországi körülmények között

A magyar előítéletességgel kapcsolatos kutatások sok évre tekintenek vissza. A rendszerváltozástól kezdődően kimutathatók, elsősorban a romákkal kapcsolatos negatív attitűdök, de 2015-től előtérbe kerülnek a bevándorlók is.²²

Ha megnézzük a 2018-as országgyűlési választási kampányt, akkor láthatjuk, hogy a kampányidőszakot alapvetően a bevándorlás kérdésköre uralta.²³ Ezt egyrészt a Fidesz összekapcsolta egy biztonsági diskurzussal, másrészt kisebb mértékben jóléti, gazdasági elemekkel. Magyarországi viszonyok között korábbi tanulmányunk egyértelműen bizonyította, hogy a biztonság kérdése közrejátszik a bevándorlással kapcsolatos attitűdökben, azonban a bevándorlás gazdasági vetületét ezidáig nem igazán vizsgálták.²⁴ Az elmúlt évek kormányzati politikája ezt az idegenellenes attitűdöt még jobban felerősítette, s a bevándorlás kérdéskörét biztonsági kérdéssé tette.²⁵ Ennek okán a bevándorlás kérdése túlnyomóan biztonsági kérdéssé vált hazánkban, holott lehetőség lett volna arra, hogy gazdasági vagy más egyéb kérdéssé váljon. Ezért az olyan kérdések, minthogy mennyiben játszik szerepet a bevándorlás elutasításában például az állampolgárok jövedelmi szintje vagy egyéb gazdasági, jóléti megfontolások, kevésbé merültek fel.

Ennek okán érdemes alaposabban is körbejárni ezt a kérdéskört, és ez az, amiben a last-place aversion elmélete segítségünkre lehet. Hogy jobban megértsük a bevándorlók hazai elutasítottságát, fontos lenne feltárni, hogy a választók milyen motiváció, érzés miatt utasítják el a bevándorlókat. A tanulmány korábbi részében részletesen bemutattam, hogy Magyarországon az egyik ilyen motiváció a félelem lehet. Meglátásom szerint azonban a félelem mellett a gazdasági, jóléti vagy jóléti sovinizta megfontolások is állhatnak, akár úgy, hogy az emberek

²² Faragó-Kende 2017.

²³ Farkas 2020.

²⁴ Farkas-Kovarek 2020.

²⁵ Bocskor 2018.

nem tudatosan, hanem „önkéntelenül” viselkednek sovinsztán a bevándorlókkal szemben. Az egyik társadalomtudományos módszer ennek feltárására a kísérleti módszertan. Az ismertetett két kutatásban (Enos, Farkas-Kovarek) bebizonyosodott, hogy a módszerrel statisztikailag szignifikáns adatokat kaphatunk, amennyiben elég kísérleti alanyt vonunk be a kutatásban. Az már csak a kutatón múlik, milyen jellegű jóléti kérdéseket von be az adott kutatásba, s ezáltal kap-e a jóléttel és a bevándorlással kapcsolatos adatokat. Sajnos ilyen adatok egyik említett kutatásban sem állnak rendelkezésre.

Másik megközelítése lehet a jóléti sovinizmus vizsgálatának egy kérdőíves kutatás. A kérdőíves kutatás során minden tulajdonság, például egy bevándorló jövedelmi helyzete, iskolázottsága, életkora kialakítható kísérleti úton, legyen szó hagyományos társadalomtudományi kísérletről, vagy akár survey alapúról. A kérdőívek egyik fontos tulajdonsága, hogy a válaszadó jövedelmi helyzetét is feltárja, mint szociodemográfiai jellemzőt. Ezért a válaszadók és válaszok könnyen összevethetők. Feltételezésem szerint az alacsonyabb jövedelmi kategóriában élők kevésbé fogadnának be az országba szegényebb bevándorlót, és ennek oka, hogy elkerülnék a „lecsúszást”. A társas összehasonlítás elmélete alapján felismeri, ha beengedné azt a bevándorlót, aki éppen csak kicsivel megelőzheti őt a jövedelmi ranglétrán, úgy ő szorulna az utolsó helyre. A last-place aversion elmélete szerint úgy fog cselekedni, ahogyan azt a tanulmány első felében láthattuk a különböző kísérletek alapján, éppen velük lennének elutasítóbbak. Elkerüli, hogy ilyen helyzetet idézzen elő, ezért más jövedelmi helyzetben lévő bevándorlót választana.

A tanulmányomban egy empirikus kutatás elméleti háttérét mutattam be, amelynek célja, hogy feltárjam a bevándorlásellenesség háttérében meghúzódó gazdasági motivációkat, amennyiben vannak. Ehhez a társas összehasonlítás elméletét és a last place aversion elméletét hívtam segítségül, amelyek meglátásom szerint alkalmasak arra, hogy feltárják ezeket a motivációkat.

Felhasznált irodalom

Allport, G. W. (1954): The nature of prejudice. Addison-Wesley.

Buell, W.Ryan (2019): Last Place Aversion in Queues. Harvard Business School. Working Paper.

Bocskor Á. (2018): Anti-Immigration Discourses in Hungary during the 'Crisis' Year: The Orbán Government's 'National Consultation' Campaign of

2015. *Sociology*. 2018, Vol. 52(3): 551–568. DOI: 10.1177/0038038518762081

Faragó L. – Kende A. (2017): Az elnyomás támogatása vagy az egyenlőség ellenzése? Az új szociális dominancia orientáció skála (sdo7) vizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(1): 115–135.

Farkas A. (2020): A 2018-as országgyűlési választási kampány napirendjei THEMIS: AZ ELTE ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA ELEKTRONIKUS FOLYÓIRATA pp. 158-174. , 17 p. (2020)

Farkas A. – Kovarek D. (2020): A csoportközi kontaktus biztonságérzetre gyakorolt hatása. Egy közép-magyarországi kísérlet eredményei a menekültválság árnyékában. *Szociológiai Szemle* 30(3): 4–26.

Festinger, L. (1954): "A Theory of Social Comparison Processes." *Human Relations* 7 (2): 117–40.

Kuziemko I. – Buell R. W. – Reich T. – Norton M. I. (2011): "Last-Place Aversion": Evidence and Redistributive Implications. National Bureau of Economic Research Cambridge, Massachusetts. Working paper.

Kovarek D. – Farkas A. (2017): A Jobbik mérséklődése az egyéni képviselőjelöltek vizsgálatának tükrében. *Politikatudományi Szemle* 26(1): 31–54.

Kovarek, D., Róna, D., Hunyadi, B. & Krekó, P. (2017): Scapegoat-Based Policy Making in Hungary: Qualitative Evidence for How Jobbik and its Mayors Govern Municipalities. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 3(3): 63–87.

McFadden, D. L. (1999). Rationality for economists? *Journal of Risk and Uncertainty*, 19 (1-3), 73-105.

Messing V. – Ságvári B. (2016): „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” A magyarországi idegenellenesség okairól. *Socio.hu* 2016/2

Mudde, C. (2000): *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester University Press.

Mudde, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.

Róna D. (2014): *Jobbik jelenség*. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem.

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social*

Psychology, 90(5): 751–783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>

Enos R. D (2014): Causal effect of intergroup contact on attitudes Proceedings of the National Academy of Sciences Mar 2014, 111 (10) 3699-3704;

Wills, T. A. (1981): "Downward Comparison Principles in Social Psychology." Psychological Bulletin 90 (2): 245–71.

Zhou, R. – Dilip S. (2003): "Looking Back: Exploring the Psychology of Queuing and the Effect of the Number of People Behind." Journal of Consumer Research 29 (March 2003): 517–30.

Possible applications of last-place aversion theory in social science research

Summary

In my article, I analyzed the theory of last-place aversion and the social comparison theory. According to the game theory, last-place aversion has a strong effect on people's behavior when they need to decide on income distribution. Also, according to the social comparison theory I pointed out that people tend to compare themselves to others.

Then, I introduced a novel empirical research to find out what are the motivations on anti-immigrant attitudes based on these theories.

Sebestyén Annamária
ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola
Témavezető: Szabó Andrea PhD egyetemi adjunktus

A pártokba vezető politikai szocializációs scenáriók a magyar hallgatók körében¹²

Bevezetés

A párttagság szerepének leértékelődése és ezzel párhuzamosan a párttagok számának csökkenése és előregedése mára valamennyi európai demokrácia általános tapasztalatává vált.³ A problémával foglalkozó kutatások ugyanakkor arra is rámutattak, hogy e negatív tendenciák többnyire jobban érintik a hosszú múltra visszatekintő politikai pártokat, mint a fiatalabb társaikat. Az újabb pártok – például a szélsőjobboldali pártok, a zöld pártok és a regionális-etnikai pártok – közül többen is sikeresen növelték az elmúlt években a tagságukat, egyúttal a fiatal korosztály is magasabb arányban képviselteti magát a tagjaik között.⁴ Ezek a fejlemények azonban az eddigiekben még nem tudták ellensúlyozni a pártoktól való általános eltávolodás trendjét, amely legnyilvánvalóbban a fiatalok körében érzékelhető.⁵ A szakirodalomban bevett magyarázat szerint e jelenség hátterében az a tény áll, hogy a mai fiatal korosztályok kevésbé érdeklődnek a hagyományos politika és az azt megtestesítő pártok iránt, ezekkel szemben előnyben részesítik a politikai részvétel alternatív formáit és csatornáit (pl. kreatív és expresszív tiltakozási aktusok, politikai tárgyú kitűzők viselése, termékek politikai okokból történő bojkottálása, online politizálás).⁶

Kevés ismeretünk van azonban azokról a fiatalokról, akik e pártpolitikai aktivizmust hátráltató trendek ellenére mégis a pártokat választják a részvételük terepéül, s még kevesebbet tudunk e fiatalok politikai szocializációs életútjáról. A témában született kisszámú kutatás ugyanis

¹ A publikáció az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 "Tehetségből fiatal kutató"-A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című projekt támogatásával valósult meg.

² Jelen elemzés a civil aktivizmus és a pártpolitikai aktivizmus szocializációs előfeltételeit vizsgáló „Társadalmi szerepvállalás az egyetemi és a főiskolai hallgatók körében” című kutatás részeredményei alapján készült.

³ van Biezen et al. 2012; Bale et al. 2020.

⁴ Kölln 2016; van Haute – Gauja 2015.

⁵ García-Albacete 2014. 133; van Haute – Gauja 2015. 195.

⁶ Norris 2013; Grasso 2018; Raby et al. 2018; Binder et al. 2020. 232-233.

elsősorban a pártpolitikai részvétel motivációit és e motivációkban történt változásokat követte nyomon.⁷

A kérdés vizsgálata különösen releváns hazánkban, hiszen a pártpolitikai aktivizmus szocializációs hátterének megismerése eddig kívül maradt rendszerváltást követő magyar politikai szocializációs kutatások horizontján. Mindössze két kutatás vizsgálta érintőlegesen a témát.⁸

A vizsgálódás ezen felül azért is időszerű, mert az elmúlt 10-15 évben számos új párt jelent meg a hazai politikai palettán, amelyek mindegyike sikerrel tudta megszólítani az éppen aktuális fiatal korosztályt. Az elmúlt időszakban pedig a 20-as, 30-as éveikben járó, fiatal értelmiségiek alapította Momentum Mozgalom előretörése volt felettebb látványos, amely a fiatalos és mozgalmi karakterével, valamint a fiatal szimpatizánsok és tagok intenzív toborzásával rövid idő alatt komoly politikai sikereket könyvelhetett el magának.

Jelen elemzés a hazai politikai szocializáció-kutatás ezen adósságának törlesztése irányába kívánja megtenni az első lépéseket, s egyben felhívni más kutatók figyelmét a téma fontosságára. Alapjául 28 párttag, pártifjúsági szervezet tag egyetemi hallgatóval készített interjú szolgál.

E célcsoport kiválasztását egyidejűleg több körülmény is motiválta. Egyfelől, a felsőoktatási intézményekben tanulók valamennyi hazai és nemzetközi vizsgálat adatai szerint is az átlagnál jobban érdeklődnek a közélet iránt és aktívabban vesznek részt a politikában, legyen szó a bekapcsolódás bármely formájáról. Másfelől, az is általános kutatási tapasztalat, hogy az egyetemi hallgatók az átlagnál gyakrabban válnak a politikai szervezetek mozgósításának célpontjaivá, következésképpen nagyobb eséllyel bukkanunk a körükben párttag fiatalokra is.⁹ A hallgatói populáció választását ezeken felül fejlődéslélektani sajátosságok is indokolták. A hallgatók döntő többségét ugyanis olyan fiatalok alkotják, akik a politikai szocializációjuk szempontjából az egyik legmeghatározóbb időszakban, az úgynevezett „politikai serdülőkorban” vannak. Ez az életszakasz, amely a politikába való hivatalos belépéssel veszi kezdetét, a korai szocializáció során szerzett ismeretek, értékek, viszonyulási és viselkedési módok tesztelésének, majd megerősítésének, módosításának

⁷ Bruter – Harrison 2009; Weber 2017; 2018; Gomez et al. 2019.

⁸ E két kutatás közel tíz éve zajlott le. Az egyikben a pártpolitikai cselekvéspotenciál kialakulásának feltételeit vizsgálta középiskolás fiatalok körében Sik Domonkos. Lásd: Sik 2014. A másikban a Baranya megyei pártifjúsági szervezetekben zajló politikai szocializációs folyamatokat térképezte fel Bognár Adrienn „A családi politikai szocializációs tényezők hatása a politikai aktivitásra” című doktori disszertációja keretében folytatott kutatásai egyikében. Lásd részletesebben: Bognár 2014.

⁹ Szabó – Kern 2011; Bauer et al. 2016; Szabó – Susánszky – Oross 2019; Schussman – Soule 2005; Young – Cross 2008; Whiteley 2009; García-Albacete 2014.

vagy megváltoztatásának a korszaka. Ebben az életszakaszban az egyén folyamatosan felülvizsgálja az addigi politikai szocializációját, éppen ezért az élettörténet ezen aspektusai a kutató számára könnyebben hozzáférhetőek ekkor, mint a serdülő-, vagy akár a felnőttkorban.¹⁰

A tanulmány a következőkben először röviden áttekinti a téma szakirodalmi előzményeit, majd bemutatja a vizsgálat fogalmi hátterét, kérdéseit és módszereit. Ezt követően az eredmények alapján a pártokba vezető ideáltipikus szocializációs scenáriók ismertetése következik. Végül, a zárófejezetben a főbb megállapítások összegzésére és a potenciális további vizsgálódás irányának megjelölésére kerül sor.

A fiatalok útja a pártokhoz: a probléma nemzetközi kutatási előzményei

A fiatalok politikai részvételével foglalkozó szerzők gyakran állapítják meg, hogy a szakirodalom túl sok figyelmet szentel a hagyományos részvételnek és túl keveset az attól eltérő participációs módozatoknak. A politikai pártok, és elsődleges rekrutációs bázisuk, a pártifjúsági szervezetek esetében azonban a valóság eltérő képet mutat: csak igen kisszámú vizsgálat foglalkozott az eddigiekben e szervezetekben résztvevő fiatalokkal.¹¹

Ezek a kutatások elsősorban a pártpolitikai részvétel szociodemográfiai hátterét és motivációs bázisát térképezték fel, és mindösszesen két kutatás érintette a téma politikai szocializációs aspektusait.¹² Legtöbb esetben egy-egy ország néhány pártja vagy ifjúsági szervezete körében készültek, így az eredmények alapján kirajzolódó kép meglehetősen hiányos, de bizonyos várakozások megfogalmazására mindenképpen lehetőséget nyújt.

A párttag fiatalok szociodemográfiai karakterét vizsgáló korábbi felmérések többnyire homogénnek tekintették a fiatalok e csoportját, és arra voltak kíváncsiak, hogy melyek azok a dimenziók, amelyek e csoportot megkülönböztetik a fiatal társadalom többi részétől, vagy esetenként valamely másként aktivizálódó csoporttól. Eredményeik tükrében az alapvető differenciák mindenekelőtt a származás, a társadalmi-gazdasági státusz, az iskolai végzettség és a társadalmi nem mentén érhetőek tetten.

¹⁰ Muxel 1999.

¹¹ Rainsford 2013; Kosiara-Pedersen 2016.

¹² Cross – Young 2008; Bruter – Harrison 2009.

William Cross és Lisa Young 18-25 éves kanadai párttagokat és érdekszervezetekben közreműködő társaikat összehasonlító elemzése¹³ alapján a fiatal párttagok döntő többsége egyetemi tanulmányokat folytatott vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezett (80 százalék) a vizsgálat időpontjában, és többségben voltak közöttük a férfiak (53 százalék), noha a „felnőtt” párttag-kutatásokhoz képest sokkal kisebb különbség mutatkozott a nők és a férfiak aránya között.¹⁴ A kutatás szerint a fiatal párttagok mintegy negyede magas jövedelmű családból, közel harmaduk ugyanakkor kedvezőtlen anyagi körülmények közül érkezett. Emellett az is megállapítható volt, hogy az érdekszervezetekben aktivizálódó társaik körében kisebb az alacsony jövedelmű családból származók aránya, és picivel magasabb az előnyös anyagi helyzetű családokból jövőké. Ebben az értelemben a pártok valamivel befogadóbbnak bizonyulnak az alacsony jövedelmű csoportokkal szemben.¹⁵

Ettore Recchi, olasz szociológus pártifjúsági szervezetek tagjai körében készített kutatásában¹⁶ a fenti vizsgálattal ellentétben azt találta, hogy a pártpolitikai cselekvésben erőteljes társadalmi lejtő tapasztalható. A magastól az alacsony társadalmi-gazdasági státuszúak felé haladva egyértelműen csökken a pártpolitikai szervezeti tagság valószínűsége. A férfiak dominanciája ebben az esetben is megnyilvánult, ugyanakkor sokkal erőteljesebben. Ez viszont annak volt betudható, hogy Olaszországban a politika a hagyományosan „férfiasnak” számító tevékenységek közé tartozik és más országokhoz képest jóval kisebb a politikában közreműködő nők aránya. Recchi vizsgálódásai szerint a munkavállalás és a tanulói státusz egyaránt pozitív hatást gyakorol a pártpolitikai aktivitásra. Az előbbi a szakszervezeteken és a szakmai csoportokon keresztül, míg az utóbbi a több rendelkezésre álló szabadidőn keresztül támogatja a pártpolitikai participációt.¹⁷

¹³ Cross – Young 2008. A vizsgálat keretében a kutatók egyfelől három politikai párt (Kanadai Liberális Párt, Új Demokrata Párt, Bloc Québécois) 18-25 éves tagjai (N=3962) körében végeztek 2003 novembere és 2004 februárja között e-mail surveyt. Másfelől öt felsőoktatási intézményben (University of British Columbia, University of Calgary, Carleton University, Université de Montreal és Mount Allison University) tanuló, ugyanilyen korú, különböző érdekszervezetekben (Students for Life, Amnesty International, Students for a Free Tibet, Eco-Action) közreműködő egyetemista fiatalok körében (N=600) készítettek kérdőíves adatfelvételt. A két vizsgálat adatait egy adatbázisban összesítették. A minta nem véletlen eljárással készült és nem reprezentatív, benne a párttag fiatalok többségben voltak a valósághoz képest.

¹⁴ Lásd például: Whiteley 2009. 133. vagy Scarrow – Gezgor 2010. 830-831.

¹⁵ Cross – Young 2008. 350–352.

¹⁶ A kutatás alapjául egyfelől 115, 18-30 éves olasz pártifjúsági szervezet tag (az Olasz Néppárt (PPI), a Baloldali Demokratikus Párt (PDS), az Olasz Szocialista Párt (PSI) és az Északi Liga ifjúsági szervezeteinek tagjai) mintájának és 322 ugyanilyen korú, pártpolitikailag inaktív fiatalok véletlen mintájának összevont adatbázisa, másfelől tíz, korábban pártifjúsági szervezet tag pártvezérrel és kabinetminiszterrel készített félig strukturált interjú szolgált.

¹⁷ Recchi 1999. 114-115.

Emily Rainsford frissebb kutatása¹⁸ a brit Munkáspárt, a Konzervatív Párt és a Liberális Demokraták ifjúsági tagozatai körében ugyancsak a férfiak erős többségét regisztrálta. Az első két szervezetben mintegy 70 százalék körüli, míg a harmadikban több mint 85 százalék volt a férfiak aránya. A három ifjúsági szervezet tagjainak 72 százaléka egyetemi diplomával rendelkezett vagy egyetemre járt a vizsgálat időpontjában, és szintén 72 százaléka közép- vagy felső-középosztályba sorolta önmagát.¹⁹

Mindezen eredmények azt sugallják, hogy a párttagok többnyire privilegizált réteget alkotnak a fiatal társadalmon belül, ugyanakkor családjuk társadalmi struktúráján belül pozíciója, társadalmi-gazdasági státuszuk és jövedelmi helyzetük tekintetében az összetételük országonként eltérő lehet. Az azonban erősen valószínűsíthető, hogy bárhol vizsgálódjunk is, felülreprezentáltak lesznek közöttük a férfiak és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, vagy e végzettséget a jövőben potenciálisan elérők.

A szocializáció legelső közege nemcsak közvetetten, a társadalmi státusza révén befolyásolja a pártpolitikai cselekvésre való hajlandóság kialakulását, hanem a politikai szocializáció által is. A párttag és pártifjúsági szervezet tag fiatalok a kutatások alapján nagy arányban kerülnek ki olyan családokból, amelyekben rendszeres a politikai tárgyú kommunikáció és egyik, vagy mindkét szülő pártpolitikai aktivitást folytat. Cross és Young vizsgálatában a kanadai párttag fiatalok 72,5 százaléka nőtt fel olyan családban, amelyben gyakran beszélgettek politikáról, és a megkérdezett fiatalok több mint felének legalább az egyik szülője párttag volt.²⁰ Recchi kutatásában az olasz pártifjúsági szervezet tagok 67 százaléka rendelkezett párttag szülővel vagy rokonnal.²¹

Michael Bruter és Sarah Harrison 519 párttag fiatal körében végzett interjú vizsgálatában²² a megkérdezettek mintegy fele nyilatkozott párttag családtagról, negyedük pedig ugyan nem rendelkezett párttag rokonnal, de a családtagjai a pártja szavazótáborához tartoztak. Ez utóbbi kutatás további figyelemre méltó eredménye, hogy a párttag szülőkkel rendelkező fiatalok mintegy 9 százaléka esetében a szülők a gyermekeiktől eltérő pártnak voltak a tagjai: kisebb részt ideológiailag

¹⁸ A vizsgálat a Young Labour, a Conservative Future és a Young Liberals 136 fős, nem reprezentatív mintáján készült 2011 és 2013 között.

¹⁹ Rainsford 2018. 793.

²⁰ Cross – Young 2008. 353.

²¹ Recchi 1999. 116.

²² A kutatók összesen 519 félig strukturált interjú készítettek a hat vizsgált országban: Spanyolország: Néppárt: 49 fő, Szocialista Párt: 48 fő. Franciaország: Szocialista Párt: 37 fő, Francia Kommunista Párt: 27 fő, Zöldek: 26 fő, Nemzeti Front: 32 fő. Egyesült Királyság: Munkáspárt: 39 fő, Liberális Demokraták: 35 fő, Brit Nemzeti Párt: 32 fő. Németország: Kereszténydemokrata Unió: 36 fő, Szociáldemokrata Párt: 38 fő, Szabaddemokrata Párt: 31 fő. Norvégia: Konzervatív Párt: 36 fő. Magyarország: MSZP: 26 fő, Fidesz: 27 fő.

közelinek (például: a szülők szocialisták, míg a gyermekük kommunista), nagyobb részt azonban távolinak (például a szülők baloldaliak, míg a gyermekük szélsőjobbaldali). Vagyis az mondható, hogy a család hatása nem teljesen determinisztikus. Bár viszonylag csekély az esélye, de nem mindig van kontinuitás a szülők és gyerekek ideológiai és/vagy pártpreferenciái között. A pártpolitikai részvételre való hajlandóság ettől függetlenül átvételre kerül.²³

A párttag szülővel rendelkezők között Bruter és Harrison eredményei szerint négy különféle forgatókönyv vezetett a pártokhoz való csatlakozáshoz. A fiatalok egy része esetében a párt melletti elköteleződés és a benne való részvétel „örökletes vonásnak” számított. Családjukban több generációra visszavezethetően mindenki tagja volt az adott pártnak, és szüleik valamelyike a jelenben is fontos pozíciót töltött be az országos szintű politikában. Emiatt a fiatalok kötelességüknek érezték a pártba való belépést. Ennek azonban két – egy pozitív és egy negatív – útja rajzolódott ki. Egyesek a szüleiket és a nagyszüleiket példaképnek tekintették, és az ő nyomdokaiba lépve csatlakoztak. Másokat viszont éppen a szüleik köteleztek a belépésre, és a neheztelésük elkerülése miatt döntöttek a párthoz csatlakozás mellett. E kettővel szemben a harmadik mechanizmus sokkal közvetettebbnek tekinthető. Ebben az esetben a szülők nem ösztönözték a gyermekeiket a részvételre, pusztán meséltek nekik a párton belüli élményeikről, ami felkeltette az érdeklődésüket. A negyedik és egyben utolsó csatlakozási útvonal a szülőkkel szembeni lázadáson keresztül vezetett a pártokhoz. Ezek a fiatalok részvételük terepét úgy választották ki, hogy az lehetőleg a legtávolabb essen a szüleik preferenciáitól. Ebbe a kategóriába főként a szélsőjobbaldali pártok fiataljai tartoztak bele, de akadt közöttük olyan is, aki éppen a szülei extrém jobbaldalisága miatt csatlakozott baloldali párthoz. A kutatás további fontos hozadéka, hogy a megkérdezett fiatalok közel negyede semmilyen olyan családi átadási folyamatról nem számolt be, ami hatással lett volna a pártba való belépésére. Családtagjai közül senki nem volt párttag korábban, és nem involválódtak más természetű politikai cselekvésformákban sem. Mi több, ezeknek a fiataloknak a szülei nem rendelkeztek sem konkrét ideológiai, sem konkrét pártpreferenciákkal. Ez azt mutatja, hogy a családnak nincsen kizárólagos hatása a pártpolitikai cselekvésre.²⁴

A család mellett az iskolának és a kortárs csoportnak is meghatározó szerepe lehet a pártpolitikai cselekvéspotenciál kialakulásában, azonban a

²³ Bruter – Harrison 2009. 42.

²⁴ Bruter – Harrison 2009. 47-52.

fiatal párttagokra vonatkozó kutatások eddig egyik szereplőnek sem vizsgálták részletesebben a hatásait. Néhány fontos adatot ugyanakkor közöltek ezekre vonatkozóan, amelyek támpontokat nyújtanak a mélyebb indíttatású vizsgálódások számára.

Cross és Young arra mutattak rá, hogy a fiatal párttagok közel fele hallgatott politikai tárgyú szemináriumokat a középiskolai vagy az egyetemi évei alatt. Ezek a fiatalok egyúttal jóval hatékonyabbnak ítélték meg a pártok működését e kurzusokból kimaradókkal szemben. S bár pontos adatot nem közöltek, de megállapították, hogy a kérdés idején a fiatalok egy jelentős része működött közre hallgatói szervezetek munkájában. A kutatók eredményei alapján a családhoz képest ezen iskolai folyamatok ugyanakkor sokkal gyengébb hatást gyakorolnak a pártpolitikai részvételre.²⁵

Bruter és Harrison szintén alátámasztotta a diákszervezetek meghatározó szerepét. Kutatásukban a párttag fiatalok mintegy 18 százaléka volt tagja ezeknek, ugyanakkor csak kicsivel több mint felük esetében előzte meg a diákszervezetekben való részvétel a pártpolitikai aktivitást, 44 százaléuk már a párttagságuk létrejöttét követően lépett be e szervezetekbe. A kutatók arra is rávilágítottak, hogy a pártpolitikai cselekvési hajlandóság kialakulását vizsgálva a pedagógusokat sem szabad figyelmen kívül hagyni. Elsősorban azok a tanárok vannak hatással a fiatalokra, akik a tanórákon erősen hangot adnak a pártpolitikai álláspontjaiknak. Ez a hatás sok esetben inkább fordított irányú. A fiatalok felháborodnak oktatóik véleményein, ami kimozdítja őket a pártpolitikai cselekvés felé, s rendszerint egy olyan párthoz csatlakoznak, amely a tanárétól eltérő nézeteket képvisel. De természetesen lehet pozitív irányú is az oktató hatása, néhány fiatal éppen valamely számára fontos tantárgyra és az azt oktató tanárra hivatkozott pártba lépése egyik meghatározó tényezőjeként.²⁶

E kutatás eredményei fényében a kortárscsoport vonzó hatása szintén kiemelkedő jelentőségű. A vizsgálatba vont hat ország párttag fiataljainak több mint harmadát a kortársi közösség, a hasonló gondolkodású társak vonzották a pártjához. Egy részük már a pártban tevékenykedő barátja vagy barátai miatt csatlakozott, vagy éppen az ő meghívásukra érkezett. Másik részüknél a családi és a kortársi hatások egymást támogatva vezettek a pártokba. A fiatalok egy kisebb csoportja pedig több barátjával

²⁵ Cross – Young 2008. 354.

²⁶ Bruter – Harrison 2009. 54-58.

együtt döntött a csatlakozás mellett.²⁷ Ilyenformán a belépés nemcsak individuális, de akár kollektív döntés eredménye is lehet.

És végül, de nem utolsósorban, nem szabad megfeledkezni a közvetlen vagy közvetett, politikai jellegű személyes élményekről sem. Ilyen, a pártokhoz csatlakozást katalizáló tapasztalat lehet Bruter és Harrison vizsgálata szerint a pártok mozgósítása, a parlamenti választások, egy felháborodást indukáló kormányzati döntés, egy sokkoló hatású társadalmi esemény, de akár egy film- vagy olvasásélmény is.²⁸

Mindezen kutatási eredmények fontos kiindulópontul szolgáltak az alábbiakban bemutatott kvalitatív vizsgálat célpopulációjának és módszereinek kiválasztásához, valamint az interjú kérdésblokkjainak kialakításához és kérdéseinek megfogalmazásához.

A kutatás fogalmi háttere, kérdései és módszerei

Jelen vizsgálódás a pártokhoz csatlakozás háttérében meghúzódó politikai szocializációs mechanizmusokba kíván betekintést nyerni hazánkban. Az elemzés keretében azonban a politikai szocializációt meglehetősen tág értelemben használom, amelyhez Annick Percheron, francia szociológus rugalmas keretfogalma nyújt alapot. Eszerint „(...) a szocializáció mindazokban az esetekben »politikai«, amikor – változó mértékben – magyarázatot nyújt bizonyos attitűdök kialakulására, bizonyos magatartások keletkezésére, bizonyos politikai szerepek eljátszására való hajlamra.”²⁹ E definíció egyrészt szabadságot biztosít a kutató számára abban, hogy maga határolja le a vizsgált politikai attitűdök, magatartások és szerepek körét, vagyis a politikai szocializáció feltérképezni kívánt kimeneteit. Másrészt e meghatározás lényeges sajátossága, hogy egyénre szabható, mivel előfeltételezi, hogy ugyanazon tapasztalatok egyesek esetében politikai szocializációnak minősülnek, míg mások esetében nem. Ilyenformán felhívja a figyelmünket azokra a katalizáló jellegű személyes élményekre is, amelyek a politikától látszólag függetlenek, mégis politikai szocializációs jelentőségűek.

Az elemzés alapját képező interjúk hét politikai párt (Fidesz, MSZP, Párbeszéd, Jobbik, DK, LMP, Momentum) és azok ifjúsági szervezeteinek egyetemi hallgató tagjaival készültek 2021 februárja és áprilisa között. Az interjúalanyok mintegy harmada a szervezetek felkeresésével és

²⁷ Bruter – Harrison 2009. 45.; 53.

²⁸ Bruter – Harrison 2009. 56.65.

²⁹ Percheron 1999. 14. – kiemelés az eredetiben.

segítségével, kétharmada pedig ún. hólabda-módszer alkalmazásával, a már meglévő alanyok közbenjárásával került a kutatásba. Az interjúk célja azoknak a szocializációs hatásoknak a feltárása volt, amelyek a lehetséges állampolgári cselekvési formák közül éppen a pártpolitikai részvételt jelölték ki a fiatalok számára, és elvezették őket a pártpolitikai szervezetbe való belépéshez. E célok megvalósításához a félig strukturált interjúszituáció bizonyult a legalkalmasabbnak, amely a téma fókuszált, de egyben kötetlen és nyitott megvitatását tette lehetővé.

Az interjúk az alany bemutatkozását és szervezeti tagságára vonatkozó rövid bevezető kérdéseket követően a korai családi élményekre, az iskolai, a lakóhelyi, a kortársi tapasztalatokra, valamint az olyan esetleges életeseményekre és helyzetekre kérdeztek rá, amelyeknek szerepe volt az alanyok pártpolitikai cselekvésre való nyitottságának kialakulásában. Ennek részeként az egyes élményekhez, tapasztalatokhoz való viszonyukat, az ezeknek tulajdonított értelmezéseiket is igyekeztem minél teljesebben feltárni. Az interjú további kérdései annak megismerésére irányultak, hogy mit jelent az interjúalanyok számára párttagnak/párt ifjúsági szervezet tagjának lenni, mennyire tartják tartósnak az elköteleződésüket és milyen jövőbeli aspirációik vannak a szervezet tagjaként. Az interjúalanyok főbb adatait a Függelékben található *1. táblázat* foglalja össze.

A megkérdezett fiatalok közül négyen csak a párt ifjúsági szervezetében működnek közre, nyolcan csak a pártban, tizenhatan azonban egyaránt tagjai mindkét szervezetnek. E kettős szervezeti tagsággal rendelkezők döntő többsége, két harmada ugyanakkor nem a megszokott sorrendben csatlakozott a szervezetekhez, vagyis nem az ifjúsági szervezetet követte az anyapártba való belépés, hanem fordítva. Ez az „inverz” útvonal abból következik, hogy számos párt az utóbbi néhány évben alapította vagy újjította meg az ifjúsági szervezetét. Több interjúalany bekapcsolódott ezekbe a folyamatokba, de akadtak olyanok is, akik csak azért léptek be, hogy gyarapítsák az ifjúsági szervezet tagságát és ezzel együtt annak politikai súlyát.

Ahogy a Függelékben közölt *1. táblázatban* látható, a nemzetközi kutatási eredményekhez hasonlóan a vizsgálatba vont fiatalok között is egyértelműen felülreprezentáltak a férfiak és a magas társadalmi státuszú családokból érkező válaszadók. Ez utóbbi nálunk ugyanakkor nem feltétlenül jelenti a pártpolitikai szervezeti tagság előfeltételét, ugyanis a nappali tagozatos hallgatókat vizsgáló, nagymintás *Aktív Fiatalok* kutatássorozat adatai arra mutattak rá, hogy a magyar főiskolások és egyetemisták között relatív túlsúlyban vannak az előnyös anyagi

helyzetűek és azok a fiatalok, akiknek legalább az egyik szülője diplomás.³⁰ Ebből következően nem teljesen érvényes az az állítás, hogy csak kifejezetten az előnyös státuszú hallgatók mutatnak hajlandóságot a pártpolitikai cselekvésre, mert a hallgatók nagy többsége eleve privilegizált helyzetű.

A táblázatból továbbá az is kitűnik, hogy az interjúalanyok között erős többségben vannak a budapesti és a nagyvárosi fiatalok. Ez részben tükrözi a pártpolitikai szervezetek területi beágyazottságát, részben viszont annak köszönhető, hogy az interjúalanyok elsődlegesen a saját környezetükből tudtak további potenciális válaszadókat javasolni, a felkeresett kisebb településeken aktivizálódó fiatalok többsége pedig elzárkózott az interjútól.

Az interjúk elemzése az Anselm Strauss és Juliet Corbin-féle Grounded Theory (GT) módszerhez köthető kódolási technikákkal történt.³¹ Miként az interjúkérdések az egyes szocializációs ágensek köré szerveződtek, ezért e tapasztalati közegek és kereteik között szerzett élmények adták a kódolás alappilléreit. A GT-módszernek megfelelően első lépésben *nyílt kódolással* vizsgáltam meg a szövegeket, melynek során soronként határoztam meg, címkéztem és vontam kulcskategóriák alá az egyes tapasztalati mezőkhöz kötődő élményeket, jelenségeket és történéseket. Majd *axiális kódolás* segítségével vettem szemügyre a létrehozott kategóriák közötti kapcsolatokat, a kirajzolódó mintázatokat. Végül pedig *szelektív kódolással* azonosítottam azokat a mintázatokat, amelyek ismétlődtek, visszatértek az egyes interjúkban. Ezek összehasonlítása alapján került sor a négy – weberi értelemben vett – ideáltipikus szocializációs scenárió megkülönböztetésre és kidolgozásra.

Az *ideáltípusok* (és ezek keretében megvilágított ideáltipikus összefüggések) alkotását Max Weber az elmélet és az empiria szempontjai, a deduktív és az induktív logika közötti szüntelen lavírozás folyamataként gondolta el, amelynek célja a további elemzések eszközeiként szolgáló, logikailag konzisztens és empirikusan beágyazott társadalomtudományi fogalmak kidolgozása. Ezek a fogalmak ugyanakkor – ahogy a nevük is mutatja – típusalkotások, absztrakt fogalmi konstrukciók, amelyek a jelenségek ellentmondásoktól mentes, tiszta lényegének megragadására törekszenek. Ebben az értelemben nem a valóság leképezései, és a gyakorlatban nem is találkozhatunk ennyire

³⁰ Szabó 2019. 14-16.

³¹ Mitev 2015. 102-111.

letisztult esetekkel, mégis segítenek bennünket abban, hogy megértsük és megmagyarázzuk a társadalmi jelenségeket.³²

Ennek megfelelően az itt felvázolt pártpolitikai aktivizmushoz vezető szocializációs forgatókönyvek is egyfajta „komplexitás-redukciók”, amelyek nem realizálódnak a maguk teljességében a társadalom sokszínű valóságában, és semmiképp sem jelentik a lehetséges szocializációs konstellációk kimerítő osztályozását, de hozzájárulhatnak a pártpolitikai cselekvési potenciál kialakulásának hazai kontextusban történő magyarázatához.

Eredmények: a pártokba vezető ideáltipikus szocializációs pályák a hallgatók körében

Az egyes szocializációs közegek csak gondolati síkon különíthetőek el, a valóságban nem határolódnak el élesen egymástól sem térben, sem pedig időben, noha fontossági sorrendjük folyamatosan változik az életút során. Működésük viszont mindvégig összekapcsolódik, ezáltal a nekik tulajdonított hatások kölcsönösen meghatározzák, olykor felerősítik, olykor pedig ellensúlyozzák egymást.³³

Ezek azok a dinamikák, amelyek a pártokhoz vezető szocializációs forgatókönyveket is meghatározzák, s ezek eltérései adják a forgatókönyvek különbségeit. Ugyanakkor mind a négy szocializációs scenárióban megjelenik egy olyan szocializációs ágens, amely dominánsan befolyásolja a pártpolitikai cselekvésre való nyitottság kialakulását, sőt nagyobb részt a pártpolitikai cselekvés gyakorlati terepének megválasztását is. Az első scenárió esetében ez az ágens a család, a másodikban a kortárs csoport, a harmadikban a civil szervezetek, míg a negyedikben a pártpolitikai szervezetek. Az egyszerűség kedvéért ezek neveit kölcsönöztem az egyes forgatókönyvek megjelölésére.

Pártpolitikai aktivizmus családi indíttatásra

A nyugat-európai párttagok döntő többségével szemben a politikai identitás és a párttagság transzgenerációs átörökítése nálunk történelmi okoknál fogva nem képezi a pártokhoz csatlakozás domináns útvonalát. Még a rendszerváltás óta egzisztáló pártok egyetemista tagjainál is csak kisebb részt fordul elő a párttagság családi hagyománya, és ezekben az

³² Erdélyi 2004; Kapelner 2014. 109.

³³ Szabó 1991. 45.

esetekben sem többgenerációs, hanem pusztán két generáció közötti – szülőkről gyermekekre történő – átadásról beszélhetünk.

A családi indíttatású pártpolitikai aktivizmus kiindulópontját és alapját a helyi, netán országos politikában vagy a pártban fontos pozíciót betöltő szülők adják, akik hol direkt, hol indirekt formában elősegítik, bátorítják, illetve megerősítik gyermekük pártpolitikai cselekvésre való hajlamának kialakulását. Bár egyetlen interjúban sem fordult elő olyan eset, hogy a szülők kötelezték volna a gyermekeiket az ilyen jellegű szerepvállalásra, de sokat meséltek nekik a munkájukról, és több alkalommal is bevonták őket a különböző párteseményekbe és -rendezvényekbe. Mi több, adott esetben fel is vetették számukra a belépés lehetőségét, noha a döntés meghozását rájuk bízták.

Alany26: *„Anyukám egyre feljebb lépkedett a politikában, sokat segített a pártnak a kampányban, segített az önkormányzati választást megnyerni, aztán az országos kampánynál már teljesen ott volt (...). És én emlékszem ezekre, emlékszem a bulikra, az emberekre. Úgyhogy gyerekként sok lehetőségem volt ezeket testközelből látni, végig élni vele.”*

Alany28: *„Nyilván nálam, ami nem megkerülhető ebből a szempontból, a családi indíttatás, hogy édesapám már több mint tíz éve a politikában dolgozik és onnan jött egy, hát nem mondanám, hogy aktív, hanem inkább passzív indíttatás erre, ugye mert én láttam az ő munkáját és szerepvállalását, jártam vele az ilyen-olyan eseményekre.”*

E szocializációs scenárió legfőbb következménye a korai belépés és a pártban való tartós „lehorgonyzás”. Ezt a forgatókönyvet bejáró fiatalok gyakorlatilag rögvest csatlakoznak a párthoz, amint elérik a jelentkezés alsó korhatárát, és hosszú távon terveznek a szervezettel. A szüleikhez hasonlóan maguk is egyfajta hivatásként tekintenek a politikára, és ha nem is törnek a felmenőik babérjaira, a politikához kötődő munkákban képzelik el a jövőjüket.

A politikai szocializációs életútjuk relatíve konfliktusmentes, a család erkölcsi és politikai értékei, viszonyulás- és cselekvésmintái komolyabb törések nélkül átvételre kerülnek. Ennek záloga a szülők kikristályosodott és stabil értékrendje, a közöttük lévő véleményazonosság és kiegyensúlyozott, szeretetteljes viszony, továbbá a tudatos és irányzott nevelés.

Alany28: *„Ez az értékrend nyilvánvalóan táplálva volt felénk. De, ami nagyon érdekes, hogy a kamaszkorban, amikor az ember lázad, akkor sem úgy volt, hogy ránk erőltették volna ezt. Hogy neked ezt kell gondolnod. Hanem elmentünk olyan eseményekre, meg részt vettünk olyan rendezvényeken, ahol átélhettük ezt. Például március 15-én mi mindig kimegyünk magyar zászlóval a városi ünnepségre, és akkor átéljük, hogy ez mi is volt. Szóval, hogy a fogékony korban már inkább terelgettek, és nem oktrojáltak, az volt olyan hatású, hogy az ember ezt igazából elfogadta. És amikor meg elkezdesz aktívabban gondolkodni, meg önállóbban, akkor meg rájössz, hogy ez a jó út, és akkor ez tök jó. (...) Tehát kamaszkorunkban, ilyen 14-*

től 18 felé már demokratikus volt, azzal együtt, hogy nem ilyen laissez faire, tehát hogy bármit, bárhogy, de bizonyos keretek között, hát jól meghatározott keretek között, de úgy mozogva, ahogy azt gondoljuk.”

E fiatalok egészen kisgyermekkoruktól kezdve a szüleikhez hasonló státuszú és gondolkodású felnőttekkel és azok gyermekeivel találkoznak, majd olyan oktatási intézményekbe kerülnek, amelyeknek morális és politikai klímája megerősíti az otthon elsajátított értékeket. Ezekben az iskolákban megint csak döntően hozzájuk hasonló társak veszik őket körül, és csak elvétve tűnnek fel olyan tanárok vagy kortársak, akik alternatívát nyújtanak a családi mintákkal szemben.

Alany26: *„Volt azért ilyen is, olyan is a tanári karban, de azért nyilvánvalóan inkább egy szellemileg konzervatív jellege volt, konzervatív ideológiával.”*

Alany28: *„Én általános iskolától érettségiig, tehát 13 évig ugyanabban az iskolában voltam, kicsi református kollégiumban. És hát abszolút, így a szellemiségéből adódóan egy konzervatív közeg volt. Bár nem abszolút mértékben, mert volt azért egy-két nem olyan értékrendű tanár, de nagyrészt azért konzervatív közeg, így a főbb tárgyakból azért kapta az ember az értékrendi muníciót.”*

A mintakövetést támogatja ezen felül az is, hogy a fiatalok az identitásformálódás meghatározó időszakában, a serdülőkorban lépnek be és integrálódnak a párt közösségébe, ahol többnyire náluknál idősebb párttagokkal kerülnek kapcsolatba. E személyekkel való együttműködés és a szabadidő jelentős részének e közegben történő eltöltése még inkább leszűkíti a nagyon eltérő meggyőződésekkel és véleményekkel való találkozás lehetőségét.

Alany26: *„Ami talán fontos, az az alázat. Én sokszor úgy éreztem, és az jött vissza az idősebbektől is, és szerintem ezért is tudok most itt dolgozni, és ezért is jönnek olyan lehetőségek, hogy az idősebbekkel dolgozhatok, mert nem azt látják bennem, hogy én jobban tudom vagy én majd megmondom, hogy legyen vagy bármi ilyesmi.”*

Ebben a tekintetben az egyetem hoz az életükbe érdemi változást, ahol a korábbiakhoz képest jóval diverzebb légkörrel szembesülnek, de eddigre már kellőképpen ellenállóakká válnak a másféleséggel szemben, így a hallgatótársak közül is elsődlegesen, hanem kizárólag, a hasonló gondolkodásúakat keresik és találják meg.

Alany28: *„Nyilván kialakulnak organikusán a jó kis társaságok. Nekünk is pár hónap alatt kialakult. Nyilván, akik egyrészt emberileg is passzintosak vagyunk, tehát egy jó kis baráti kört ki tudtunk alakítani. De nagyon érdekes, hogy a legfontosabb az, hogy úgymond kiszimatoltuk, hogy értékrendben ki a hasonló, és ez volt a bizalomnak a kezdetleges bázisa és alapja. És onnan alakult ki, hogy akkor ja egyébként így emberileg is bírjuk egymást.”*

A párttag hallgatók közül a családi indíttatásúak politikai identitása mutatkozik a legstabilabbnak, és ugyancsak nekik a legerősebb a saját politikai közösség iránti elköteleződésük. Pártpolitikai aktivitásuk legfőbb motívuma ugyanakkor kevésbé a politikusi karrier-ambíció, mint inkább a politikai közösség erősítése és segítése, amit egyfajta küldetésként értelmeznek az életükben.

Alany26: *„Nincsenek bennem ilyen elvárások, hogy na mikor leszek már önkormányzati képviselő, egyáltalán nem (...). Jelenleg én azt mondom, hogy nem szeretnék politikus lenni, hanem államférfi, és teljesen mindegy, hogy a kamera előtt vagy mögött, a lényeg, hogy olyan ügyet szolgáljak, amiben valóban hiszek, és amiben mások is hisznek. És mások ebből profitálnak, mármint itt a nemzetet értem, a mindenkori magyar nemzetet.”*

Alany28: *„Nekem egyáltalán nem szerepel a jövőbeli énképemben, hogy politikus legyek. Ugyanakkor azzal foglalkozni kívülről, mondjuk a médiában elemezni az eseményeket, beszélgetni róla, kivesézni, feltárni az ok-okozatokat, tehát így kívülről, külső szemmel szemlélni a dolgokat. És persze a pártban meg tenni a szűkebb közösségért, illetve nyilván segíteni azt az oldalt, amivel én is egyetértek és azonosulok.”*

Kortársak inspirálta csatlakozás

A fenti szocializációs forgatókönyvvel szemben a fiatalok jelentősebb szegmensét érintő, kortársak inspirálta csatlakozási scenárió kezdőpontja a kifejezetten apolitikus család, amelynek mintái az általános-, majd a középiskola politikailag semleges közegében is megerősítést nyernek.

Alany15: *„Egyáltalán nem volt egy politizáló család az enyém. Említettem, hogy egy kisvárosból származom, ott hát olyan a politikához való viszony, hogy tudod, »Ne szólj szám, nem fáj fejem«. És ez volt az attitűdje a szüleimnek is, tehát próbáltak távol maradni minden ilyesmitől.”*

Alany19: *„Hát én ugye édesanyámmal élek, ő teljesen pártonkívüli, meg politikamentes alapvetően, nem is nagyon ment szavazni, meg ha mégis szavazott, akkor a hangulatától függött, hogy éppen kire.”*

Alany24: *„Gyerekként nekem abszolút nincs olyan élményem, hogy az aktuális politikai helyzetről beszéljünk, sőt mikor például néztük a híradót, mondjuk 2006-ban, és nekem tetszettek a történések, akkor sem mondtak anyáék semmit az eseményre, tehát abszolút ilyen apolitikus volt a családi környezet. (...)*

Nem, tulajdonképpen a gimiben sem. Politikai értékrendet egyik tanár sem adott nekünk, az biztos. Igazából még azt sem tudnám megmondani, hogy milyen beállítottságúak lehettek, melyik oldalon álltak. Tehát ilyen szempontból nagyon semleges volt az iskola.”

Alany25: *„Órákon nem emlékszem, hogy lett volna bármi ilyen, nem volt politizálás egyáltalán. Talán, talán egy-két utalásszerű megjegyzés elhangozhatott, de nem tudom. A tanárok nem folytak bele.”*

E scenárió fontos állomása ugyanakkor a serdülőkor időszak, amelyben előbb-utóbb feltűnik egy olyan osztálytárs, aki vagy már egy pártpolitikai szervezet tagja, vagy a családi szocializációja révén erősen orientált a politikai cselekvésre. Ezek a társak és a hozzájuk fűződő

barátságok lesznek e forgatókönyvet bejáró fiatalok pártpolitikai aktivitásának, és egyúttal pártválasztásának a katalizátorai. Az ő hatásukra kezdenek el érdeklődni a fiatalok a politika iránt, és az ő invitálásukra csatlakoznak a szervezethez.

Abban, hogy e barátság más kapcsolatokhoz képest felértékelődik a fiatalok életében, többféle tényező is szerepet játszhat. Előfordult például olyan eset, hogy az iskolai osztályban mindössze csak az interjúalany és e társa képviselte az erősebbik nemet, s e körülmény vezetett a barátságuk kialakulásához. Más esetben ez az osztálytárs egyúttal a kollégiumi szobatársa is volt az interjúalanynak, és ez az életközösség eredményezte a szorosabb kapcsolódásukat. Megint máskor e társ egyszerűen csak kitűnt a többiek közül, és egyénisége tette vonzóvá az interjúalany számára.

A család és az oktatási intézmények gyenge politikai identitásformáló szerepének következtében e fiatalok relatíve „tiszta lappal” kerülnek a pártpolitikai szervezetbe, a politikai meggyőződések és véleményeik lényegét tekintve annak keretei között formálódnak ki és alakulnak meghatározott irányba. Ilyenformán e fiataloknál a párt nem építhet a családban és az iskolában elsajátított értékekre, hanem magának kell egyfajta pótszocializációs funkciót betöltenie, és e szocializációs folyamat minőségén fog múlni a politikai közösség iránti tartós elköteleződés kiépülése.

Alany25: *„Bennem így akkoriban még nem volt kialakulva, hogy nekem így melyik lenne szimpatikus akár ifjúsági szervezetként vagy politikai pártként, melyik szervezet. És igazából a belépés sem jutott eszembe, ez ahogy mondtam akkor vetődött fel, amikor az egyik gimis barátom hívott. (...) Mondhatni kalandvágynak indult ez az egész.”*

Alany27: *„A barátomnál, akivel végül együtt léptünk be, nála erősebben körvonalazódott volt, hogy őt érdeklik a közügyek. Tehát például emlékszem, hogy az általános iskolában mikor beszéltünk a különböző mesékről, ő arról kezdett el nekünk mesélni, hogy a History Channelen milyen érdekességeket pillantott meg Hitler életrajzában, ez elég vicces sztori volt. (...) Nekem egyik párthoz sem volt semmilyen közöm, meg a részemről nem volt ilyen tudatos készülődés erre, nekem egyszer csak bekattant, hogy na akkor most kell belépni. (...) És az a vicces egyébként, hogy amikor beléptem, a politikai műveltségem hát nem volt túlzottan magas, és azt mondanám, hogy túlzott világnézeti elkötelezettséget sem mutattam.”*

E scenáriót bejáró fiataloknál a pártba való belépés és a párttevékenység nem ütközik különösebb akadályba az otthoni közegben. Bár a szülők tapasztalatok híján kezdetben többnyire idegenkednek gyermekük effajta szerepvállalásától, de hamar megbékélnek vele, sőt hosszú távon az ő pártválasztásukra és politikai részvételükre is kihatással van gyermekük elköteleződése.

- Alany15: *„Hát eleinte elég szkeptikusak voltak a párttal szemben, de aztán sikerült meggyőznem őket, és ők is a párt szavazói lettek, merthogy én benne vagyok, akkor úgy gondolták, hogy ennyivel támogatnak.”*
- Alany24: *„Igazából mindig hosszúra volt engedve nálunk a póráz. Mindig azt mondták, hogy kisfiam csináld azt, ami téged izgat, ami téged boldoggá tesz. Tehát támogatók voltak. Meg az én családomnak nincs vagy hát nem volt ilyen kikristályosodott politikai identitása, lényegében akkor kezdtek el vele ők is foglalkozni, miután én beléptem a pártba meg az ifjúsági szervezetbe, hogy kövessék az én tevékenységemet, és akkor így lettek kvázi a párt szavazói is.”*
- Alany27: *„Otthon meg szoktuk beszélni a dolgokat, és akkor ugye azt látják, hogy én azért picit jobban átlátom a történetet, mint ők, és akkor teljes mértékben azt mondják, hogy jól van csináld a dolgodat.”*

A kortársak hatására csatlakozó fiatalok nem terveznek hosszú távon aktív szerepet vállalni a pártpolitikai szervezetben. A párton belüli tevékenységüknél jóval fontosabbnak tartják az egyetemi tanulmányaikat és ezekhez kapcsolódó foglalkozásokban tudják magukat a későbbiekben elképzelni. A párttagság legfőbb motívuma így ez esetben sem a politikai karrierút megalapozása, hanem sokkal inkább a politikai közösség segítése és maga a közösség, vagyis a valahova való tartozás igénye.

- Alany1: *„Nekem eddig nem volt soha sokáig olyan közösségem, akik ugyanazt gondolják, mint én. És itt meg megtaláltam azokat az embereket. Jó, hát vannak azért ezek a nagyon vad zöldek is, meg mit tudom én, de, hogy azért többségben vannak, akik hasonlóan gondolkodnak, mint én. És például ez tökre hiányzott nekem az eddigi életemből.”*
- Alany19: *„Nézd, olyasmire vágyok, hogy jó legyen, nem feltétlenül anyagilag, hanem emberileg. Hogy érezzem a közösséget, hogy van egy kör, amihez tartozhatok. Nekem ez a fontos a pártban, nem a pozíciók.”*
- Alany27: *„Az a vicces, hogy szerintem a párt ifjúsági csoportjai közül mi vagyunk a legapolitikusabbak. Nézd, nyilván meg kell nyerni a választást, és ehhez motiválni kell az embereket, amihez nyilvánvalóan kell valami cél, kell egy közösség, illetve kell valami anyagi motiváció. Hát ez utóbbit nem tudja nyújtani a szervezet, meg inkább azt látom, hogy nálunk a közösség hangsúlyadása az, ami elsődleges, ami működik. (...) Nem biztos, hogy jó az, ha az ember tudatosan tervez a politikával, mert úgy látom, hogy akkor szoktak elkezdődni a problémák. Tehát amíg valaki úgy áll hozzá, mint én, hogy ez egy közszolgálat, és igenis a közösséget kell szolgálni, tehát ez egy szolgálati viszony, szerintem addig érdemes nekem is ezt csinálnom.”*

Civil szervezetekből a pártokba

A családi indíttatású pártpolitikai aktivizmus scenáriójához hasonlóan a civil szervezetekből pártokba vezető forгатókönyv is inkább a párttag hallgatók kisebbségére jellemző. Ahogy az elnevezése is mutatja, a pártpolitikai aktivizálódás e speciális útvonala a civil szervezetekből indul, azonban annyiban pontosításra szorul, hogy a pártpolitikai cselekvés lehetőségét nem e szervezetek kínálják fel a fiatalok számára, hanem a velük különböző formákban együttműködő politikai pártok.

A scenárió további sajátossága, hogy a pártpolitikai szervezetbe való belépés döntését a megelőző szocializációs folyamatok ellensúlyozó hatása miatt viszonylag hosszú mérlegelési folyamat előzi meg, és magában a csatlakozásban nem az adott politikai közösség iránti vonzódás játszik szerepet, hanem a civil szervezetek korlátozott hatáskörének, gyenge érdekérvényesítő potenciáljának a személyesen megtapasztalt élménye.

Alany17: *„Nekem a pártokkal a legelső ilyen intenzívebb találkozásom az a 2018-as diák- és munkástüntetések voltak, amire mi sokszor kimentünk, és akkor így utána a tüntetésszervezésekbe a pártok is becsatlakoztak, és felállt ez a szakszervezetek, politikai pártok és civilek háromszög, és oda folyamatosan jöttek a pártok képviselői, és akkor például ott ismerkedtem meg a (politikus neve)vel. (...) Hát nekem a pártba való belépés is úgy ment, hogy ugye ezek miatt én már nem voltam annyira outsider, mert már ugye ismertem (politikus neve)t, aki egyébként folyamatosan mondta nekem, hogy lépj be, lépj be, és nyújtotta elém a jelentkezőlapot. De hogy közben azért azt is tudni kell, hogy alapvetően az, hogy belépni egy pártba abban a balos közegben, ahol én vagyok, kábé ilyen istenkáromlásnak számít, tehát nagyon nem elfogadható dolog, és emiatt aztán nem az volt, hogy egyik napról a másikra beléptem, hanem elnyúlt ez a folyamat. (...) De a többséghez képest végül is én úgy voltam vele, hogy oké, egyik párt sem tökéletes, de az meg semerre nem visz, hogy csak szidjuk őket, hanem akkor próbáljunk meg belépni, és olyan dologgá formálni, amire így nem hányingerrel szavazunk.”*

Alany20: *„Én nem éreztem olyat, hogy nem tudom, egy ilyen mágnes elkap és a párt felé húz. Nálam ez egy nagyon hosszú folyamat volt, hogy hogyan jutottam el a jelentkezéshez, meg mikor gondoltam azt, hogy én már a tagja vagyok. Szóval így kb. másfél évig volt egy ilyen folyamatos nyomás, gondolkodás erről. (...) Alapvetően szerintem mindannyian úgy vagyunk kicsit nevelve, hogy politikaundor legyen bennünk. Én bennem ez már évek óta lecsendesült, de azért a pártundor az mindenképpen bennem volt, és azt gondoltam, hogy a pártpolitikus az ahh..., meg a párt az fuhh... Az egy ilyen nagyon rossz dolog, nagyon rossz formáció. És ha valaki valóban változást akar elérni, azt nem egy pártban fogja elérni, hanem nem tudom én, civil szervezetben meg mozgalomban. És viszont aztán azzal, hogy az ember évek óta civil szervezetekben és mozgalmakban van, ráébred arra, hogy milyen kicsi és mennyire eszköztelen ahhoz képest, hogy milyen sok eszköze adatik meg egy pártnak csak azért, mert már bejutott a parlamentbe. És amikor az ilyen mozgalmak elkezdnek közösen dolgozni a pártokkal, rájössz arra, hogy ez igazából akár egy fúzió is lehet, és nem kell ezektől az emberektől rettegni, meg nem kell őket utálni. (...) Meg nyilván az is közrejátszott, hogy közben láttam, hogy azok a civilek, akik példát mutatnak a számomra, meg akikre felnézek, egyre többen együtt dolgoznak a pártokkal. És ez biztosan hozzájárult ahhoz, hogy azt gondoljam, hogy egy párt mégis jó forma lehet, vagy ha nem is jó, de elfogadható forma lehet a számomra.”*

E forgatókönyvet bejáró fiatalok kifejezetten politikailag aktív családokban nevelkednek, ahol alapvető érték a politikai tájékozódás és a mindennapi kommunikációnak szerves részét képezi az országos és a helyi politikai történések megvitatása. A családi indíttatású pártpolitikai aktivizmussal szemben ugyanakkor mindezek náluk nem a pártidentitás és

a pártpolitikai cselekvés megalapozását szolgálják, hanem a civilség, a civil identitás és a civil cselekvésre való hajlam kialakulását.

Alany18: *„Nekünk így generációkon átívelve, talán egyre jobban belénk ivódott ez a civilség. Anyukám és édesapám nagyon ránk ruházták ezt, hogy fontos, hogy a társadalomért tegyünk valamit, attól kezdve, hogy híreket olvassunk, hogy a politikával tisztában legyünk, egészen addig, hogy valamiféle szerepet vállaljunk benne. Ez nagyon megvolt a neveltetésünkben.”*

Alany20: *„Az én családban a politika sosem volt tabu. Sőt, nem az, hogy nem volt tabu, hanem így teljesen az ellentéte. Nyilván beszéltünk másról is, de hogy nagyon sok szó esett a politikáról, a történelemről, a hazai politika történetéről meg ilyesmi. (...) De amikor a személyes életembe bejön a politika, az 2011, amikor a Fidesz első intézkedései között rengeteg egyháztól elvette az egyházi státuszt, és csak a bevett egyházaknak, meg a hitgyűliknek adta meg, és az én szüleim meg éppen egy ilyen gyülekezetbe járnak. És csak azért vette el tőlük, mert a létszámuk kicsi. És persze akkor, 11 évesen még nem értettem mindent annyira, de ez volt az ilyen első élményem, hogy a politika, hogy a kormány az nagyon igazságtalan. Tehát, hogy egy ilyen nagyon erős igazságtalanságélmény. És akkor tartottak a Kossuth téren egy demonstrációt, és nekem tulajdonképpen ez volt az első tüntetés az életemben.”*

Ezek a hallgatók a szüleiknek köszönhetően már egészen fiatalon belekóstolnak a civil mozgalmak világába, korán megtapasztalják, milyen élmény tüntetéseken részt venni, és emellett családtagjaik révén különböző önkéntes segítő szervezetek programjaiba is bevonódnak. Ezek a tevékenységek aztán végig kísérik az iskolás éveiket is, miközben olyan iskolákban tanulnak, amelyek légköre erősen átpolitizált, és ahol a tanárok és a közösség visszaigazolja az otthonról hozott attitűdök és cselekvési minták helyességét, s lehetőséget teremt ezek kibontakozására.

Alany3: *„A (gimnázium neve) jártam (település neve)n, ez egy erősen liberális értékrendű gimnázium, és nem volt kirekesztve a politikáról való beszéd, meg olyan légkör volt, hogy például szerveztek ilyen szolidaritási akciót, és akkor az egész diákság kivonult az óráról az udvarra. Meg hát akkoriban volt a felsőoktatási törvénymódosítás, és nyilván az akkor nagyon téma volt, a tanárainkkal is, meg a többi diákkal is. Szerintem ez ilyen kifejezett politikuss iskola volt, politizáló közösséggel.”*

Alany20: *Ezek az évek nagyon-nagyon jók voltak, meg persze maga az iskola is, meg a tanárok is. Nagyon sok olyan dolog volt, ami teret adott arra, hogy legyen egyfajta alternativitás, alternatív oktatás. Vitatkozhattunk a társadalomról, a világról, vagy bármiről, ami úgy érdekelt minket. Meg csomószor voltak ilyen meghívott vendégek, akik így kábé random előadásokat tartottak nekünk. Eljött hozzánk például az amerikai nagykövet, aztán néhány akadémiai kutató, meg különböző újságírók, és random beszéltek az életükről, a munkájukról és persze beszélgettek velünk. Emellett meg nagyon meghatározóak voltak számomra a tanárim is. A legmeghatározóbb talán (tanár neve) volt. Ő nem tudott úgy történelmet tanítani nekünk, hogy közben ne az legyen a mondandója, hogy »most figyelj jól, mert ez az életünk, és felelős vagy azért, hogy mi lesz a történelem folytatása«. (...) Ilyen értelemben még a földrajz óráink is nagyon sajátosak voltak. A (tanár neve) imádta a földrajzot, de igazából úgy volt vele, hogy mivel mi reál tagozatosak vagyunk, minket úgysem érdekel a földrajz, beszéljünk hát*

másról. »Hallották, hogy mit csinált a kormány? – na beszéljünk erről.« Persze feladta a leckét, meg hogy majd lesz dolgozat, de aztán 45 percig beszélgettünk az országról. És tényleg beszélgetett minket, hogy mi mit gondolunk, meg mit olvastunk a hírekben, meg nekünk erről mi a véleményünk. (...) Szóval azért a diákság körében is mozgott a politika, és nemcsak a tanáraink miatt. De az tény, hogy más iskolákhoz képest a mienk nagyon átpolitizált volt, és ha bármit is akart a kormány, az biztos, hogy elsők között nyilatkozott. És akkor láttuk, hogy az igazgatóbácsi a TV-ben van és ellentmond a kormánynak, igazgatóbácsi azt mondja, hogy tiltakozunk, meg társadalmi felelősségvállalásra neveljük a gyerekeket és el kell küldeni őket a Baptista Szeretetszolgálathoz, meg el kell küldeni őket szemetet szedni a Duna-partra, és el is küldtek. De egyébként szívesen mentünk, meg nagyon sok ilyen lehetőségünk is volt.”

E fiatalok középiskolai és egyetemi kortárs közössége között jelentős kontinuitás figyelhető meg. Ugyanazokra az egyetemekre jelentkeznek, ugyanazokat a szakokat választják, majd az egyetemi éveik alatt is egymás társaságában találják magukat és együtt kapcsolódnak be különféle diákközösségekbe, szakmai csoportok és civil szervezetek, mozgalmak munkájába. Ez utóbbiak valamelyikében idővel feltűnnek a politikai pártok, és ezzel egy teljesen új fejezet indul meg az életükben. A pártba való belépésük azonban a megszokott kortársi közegekben vélt vagy valós ellenállásba ütközik, és többnyire konfliktust idéz elő a családtagjaik körében is. E körülmények és a megelőző szocializációjuk miatt erőteljes kritikával viseltetnek a pártjuk iránt és folyamatos elbizonytalanodás, belső vívódás kíséri a párttagságukat.

A párttag hallgatók között a civil szervezetekből pártokba vezető szocializációs scenáriót bejárók pártelköteleződése a leggyengébb. E fiatalok számára az ideológiai meggyőződés az elsődleges, nem pedig a pártpolitikai szervezet. Szigorúan csak addig terveznek a pártjukban közreműködni, amíg az megfelel a várakozásaiknak és képesek annak működését a kívánt irányba befolyásolni.

Noha a jövőjükre vonatkozóan többnyire még nem rendelkeznek kiforrott tervekkel, azt bizonyosan tudják, hogy ha meg is maradnak a párton belül, nem kívánják hivatásként űzni a politikát. A felelősségteljes politikai pozíciók megszerzésénél számukra jóval vonzóbbnak bizonyulnak a civil szférához kötődő foglalkozások vagy éppen az akadémiai pálya.

Alany3: *„Én sok ponton elbizonytalanodtam. Én csak azért vagyok még itt a pártban, mert a helyi politika, amit csinálunk az jó, és van tennivaló. Én amúgy értékrendileg baloldali municipalista vagyok, és én ebben látok lehetőséget. Nem feltétlenül kötném ezt párthoz, mert nem, viszont egy párt meg rengeteg előnnyel jár ilyen szempontból. De igen, voltak, vannak elbizonytalanodások, meg most is számtalan helyen vagyok elégedetlen a párttal.”*

Alany17: *„Hát én mindig úgy szoktam kezdeni, hogy van a párt, meg van az a párt, amit én a pártomtól elvárnék, hogy legyen. Hogy azért ez a kettő korántsem azonos. És hát nyilván addig vagyok benne, amíg még látok lehetőséget*

arra, hogy olyanná formálhassam, amilyennek elképzelem. (...) De nyilván, ha a párt olyan közleményt ad ki, vagy olyan állásfoglalást fogalmaz meg, amivel én nem értek egyet, akkor az eredményezni fogja, hogy én kilépjek.”

Alany20: *Én a szociális szférában, alapítványi, nonprofit szférában gondolkodom. Azt mondtam magamnak, hogy jelenleg ez a párt jó, építhetem vele a magyar baloldalt. Egy eszköz, hogy a saját nézetemről minél több embert meggyőzzek, eszköz arra, hogy minél több ember, aki zöld és baloldali bekerüljön a parlamentbe a 2022-es választáson. (...) Persze, ha jön valamilyen más párt, ami balosabb, vagy úgy balos, mint én, akkor meglátom. Tehát, hogy ha valami változás jön, akkor nem érzem magam annyira integrálva ide, hogy azt mondjam, hogy nehéz lenne érzelmileg váltani.”*

Pártpolitikai mozgósítás motiválta csatlakozás

A megkérdezett párttag hallgatók legnagyobb részét érintő, utolsó politikai szocializációs scenárió esetében a legfontosabb mobilizáló tényező a politikai pártok csatlakozásra való felhívása. Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy bár valóban a pártok mozgósító tevékenysége képezi e fiataloknál a pártpolitikai cselekvés legalapvetőbb mozgatórugóját, a mozgósítás önmagában nem elegendő a csatlakozáshoz.

Alany10: *„Hát nagyon egyszerűen kezdődött, szórtak be hozzánk prospektust, és ott volt rajta a (pártelnök neve) meg a pontok, és elolvastam, és azt gondoltam, hogy ha ebből akár csak egy is teljesülne, mennyivel jobb hely lenne Magyarország. (...) És akkor akartam elkezdni a szakmai gyakorlatomat, és ők meg pont hirdettek ilyen szakmai gyakornok programot is, és arra jelentkeztem.”*

Alany13: *„Engem mindig is nagyon érdekelt a politika, de eszembe se jutott volna egy pártba belépni. Vagy hát nem is az, csak úgy gondoltam, hogy oda azért nagyon okosnak kell lenni. Szóval nem, de így 2017 decemberében itt (város neve) felkeresett anyukám egy ismerőse, aki akkor a párt helyi alapszervezetének a vezetője volt, és elkezdtünk beszélgetni, és hát szimpatikus lett, amit mondott. És akkor még a héten belül tartottak itt egy eseményt, amire eljött a (pártelnök neve) is, és utána beültünk vacsorázni, és mindenki tök kedves volt, tök jófej volt, és azt éreztem, hogy nyitottak a gondolataimra és nem tartják hülyeségnek vagy ilyen laikus gondolkodásnak, amit mondok. És aztán úgy döntöttem, hogy belépek a pártba.”*

Alany14: *„Nálunk is lett egy ilyen alapszervezetük, a helyi szervezet és akkor ők elkezdtek szervezni ilyen sörözéseket, ez mindig csütörtökönként volt, és kaptam oda meghívó a Facebook-on. Elmentem, aztán annyira megtetszett a társaság is, hogy utána aktív tag lettem.”*

Alany22: *„A párt meghívására adott koncertet a (zenei előadó neve), és akkor én arra elmentem. De hogy akkor még nem volt bennem semmilyen politikai célzat, meg nem a párt miatt mentem, hanem mert szerettem a (zenei előadó neve) munkásságát. Tehát úgymondhatjuk, hogy véletlenül csöppentem a pártba, így a koncert által bevonzva oda.”*

E scenáriót bejáró fiatalok politikai cselekvésre való hajlama a gyermekkorban alapozódik meg. Ez a hatás azonban nem a szülőknek, hanem a nagyszülőknek tulajdonítható, akik erősen elkötelezettek, vagy

éppen tagjai is valamely politikai pártnak. A fiatalok gyermekként sok időt töltenek e nagyszülőknél, akik alapvető politikai ismeretekkel látják el az unokáikat és alkalomadtán magukkal viszik őket a különféle párteseményekre is. Ezek a politikai jellegű beszélgetések és cselekvések azonban nem folytatódnak sem a szűk családi körben, sem a politikától elhatárolódó általános- és középiskolai közegben. Ez utóbbiak tekintetében e forгатókönyv tehát hasonlatos a kortársak inspirálta csatlakozási szcenárióhoz azzal a különbséggel, hogy itt a serdülőkor érzékeny időszakában nem jelenik meg egyetlen olyan kortárs sem, amely előmozdítaná a fiatalok cselekvő részvételét. Megfelelő mobilizáló erő híján így a politikai aktivitásuk kimerül a közéleti-politikai tájékozódásban egészen addig, amíg a leendő pártjuk valamilyen csatornán keresztül el nem éri őket.

Alany9: *„Alapból az én családom nagyon keveset foglalkozott a politikával. Meg jelenleg is. Édesapám, meg édesanyám nagyon max így tőlem szokta kérdezni, hogy na meséljek már valamit, hogy mi a helyzet. Nem nagyon követik. 2018-ban is én vittem el szavazni őket, és én mondtam meg, hogy kire kell szavazni. (...) Viszont mikor kicsi voltam, akkor sokat vigyázott rám a nagymamám, és egyszer elvitt engem egy pártfórumra. És az megvan bennem, hogy én nagyon nem akartam menni, de azt mondta, hogy »Kisunokám nem hagyhatlak itthon, de én nagyon el szeretnék erre menni, úgyhogy téged is elviszlek«, és akkor elmentem ilyen nagy boldogtalanul, de aztán meg nagyon-nagyon élveztem. Tehát akkor már kialakult bennem egy nagyon pozitív kép, egy ilyen tudattalan löket.”*

Alany13: *„Az az érdekes, hogy a nagyszüleim nagyon, de a szüleim meg egyáltalán nem vonódnak be a politikába. Tehát ők pont az a generáció, ugye anyukám '73-ban született, apukám meg '70-ben, akik így abszolút nem. Tehát úgy képzeld el, hogy amíg én nem kezdtem el politizálni, anyám például szavazni se járt el, sose nézett híradót, és nem foglalkoztatta ez az egész. Én, engem azért kezdett el érdekelni, mert a nagyszüleim, akik egyébként tök okos emberek, tehát nagypapám egyetemi tanár, nagymamám anno a (minisztérium neve)ban dolgozott. És mikor hozzájuk mentem, mindig azt láttam, hogy folyton a politikával foglalkoznak, tehát, hogy nagyon érdekli őket, és amikor szórakoznak, akkor is a Heti Hetes megy, ami meg a politikának a szórakoztató része, tehát, hogy náluk én erre aludtam el esténként. Az apa felőli nagyszüleim meg nagyon (párt neve)sek, annyira, hogy a nagymamám buzgó aktivista, meg gyűjt a (párt neve)nek aláírásokat minden egyes választásokkor.”*

Alany14: *„Hát mint mondtam, a nagyapámtól elég sok lexikális tudást szereztem így az életem korábbi szakaszában, de másról, aki aktívan politizálna, nem tudok. A családban, a rokonságban semmiképp.”*

E fiatalok párthoz való csatlakozását nem előzi meg különösebb mérlegelési folyamat, a belépésről való döntésük relatíve gyorsan megszületik. S ugyanilyen gyorsasággal vonódnak be a párt munkájába és ragadják meg a szervezet nyújtotta karrierlehetőségeket.

A pártválasztásuk és a politikai szerepvállalásuk a családjaik, s különösen a nagyszüleik körében erőteljes ellenállásba ütközik. Ez azonban a civil szervezetekből a pártokba vezető szcenáriókat bejáró

fiatalokkal szemben nem az elbizonytalanodásukat, hanem éppen ellenkezőleg, a meggyőződésük és az elköteleződésük erősödését eredményezi.

- Alany13: *„Hát furi, mert nálunk ugye nem is annyira a szülők a parák, hanem a nagyszülők, mindkét oldalról. Mert a család ugye alapból megosztott, egyik oldalról ilyen keményvonalas baloldali, a másik meg nagyon jobboldali és nagyon (párt neve)s. És az egyik félnek az a baja, hogy túl radikálisak vagyunk, meg erőszakosak, de ezt még így próbálják betudni a fiatalágunknak. Hát a másik oldal meg aztán tökre ellenséges. Az apai nagyszüleim abszolút ki vannak akadva rajtam, és a páromat, aki szintén párttag, ugye őt se fogadják el. És pl. volt olyan, hogy szórólapot osztottunk, de meg se álltak, na most érted a saját nagyszüleim nem fogadták el tőlem a szórólapot. (...) A szüleim, hát úgy ahogy megbékéltek idővel, de azért mindig mondják, hogy vigyázzak magamra, mert a politika csúnya dolog.”*
- Alany14: *„Hát többször is megkérdezték, hogy »Te (név) biztosan ezt szeretnéd? Mit fogsz csinálni, ha támadni fognak, vagy ellehetetlenítenek?« Hát mondom, akkor így jártam. Szóval a szülők részéről inkább a féltés. Hát a (párt neve)s papám meg állandóan szid minket, állandóan nekem rója fel, hogy a pártom mit csinál.”*
- Alany15: *„Ööö, hát nagyon nem örültek. A mai napig sem és a mai napig is vannak vitáink, nézeteltéréseink ez ügyben. De hát úgy gondolom, hogy ez egy generációs probléma. A szüleim a Kádár-korszakban szocializálódtak, és onnan hozzák a politikától való félelem attitűdjét. Tehát ez nem egy egyedi eset, hogy félnek, és próbálnak visszafogni, meg tiltani. Én bízom benne, hogy a mi generációnk majd felülkerekedik ezen.”*

A párttag hallgatók közül a pártpolitikai mozgósítás motiválta csatlakozás forgatókönyvét bejáró fiatalok vállalják fel a leginkább a tagságukat az idegenek előtt, és ők vesznek részt a legaktívabban az újabb tagok toborzásában. Emellett ugyancsak ők azok, akik a leginkább a pártban, illetve a politikában tudják elképzelni a jövőjüket. Ennek megfelelően a párttagságuk legfőbb motívuma a karrierambíció, a képviselői karrier megalapozása és elérése, s a megfelelő területeken szerzett diplomát is e célból tartják szükségesnek.

- Alany10: *„Hát nyilván a cél az szerintem bármilyen fiatal számára, aki szereti a politikát és ambiciózus, az a parlament, az országgyűlési képviselőség. Tehát öt éven belül nekem leoptimistábban a parlament lenne a cél.”*
- Alany14: *„Én szeretnék önkormányzati képviselő lenni, aztán ha lesz lehetőségem, akkor szívesen dolgoznék az országgyűlésben akár képviselő mellett, vagy később majd képviselőként.”*
- Alany15: *„Abszolút, én határozottan hosszú távra tervezek. Nyilván most a kormányváltás az elsődleges cél, az egyéni ambíciókat tekintve pedig valamilyen képviselői tisztséget szeretnék betölteni, legyen az önkormányzati, megyei vagy országgyűlési, mindegy, de én nagyon szívesen kipróbálnám magamat képviselőként.”*

Összefoglalás

A tanulmány a pártpolitikai aktivizmus háttérében meghúzódó szocializációs mechanizmusokba kívánt betekintést nyerni egy olyan ifjúsági csoportban végzett vizsgálódás révén, amely a társadalmi és fejlődéslélektani sajátosságai miatt e kutatási cél szempontjából a lehető legadekvátabbnak bizonyul.

Az elemzés ugyanakkor nem maradt meg a pártpolitikai cselekvés potenciális szocializációs előzményeinek feltérképezésénél, hanem részint elméletileg meghatározott elemzési szempontokra, részint empirikus adatokra támaszkodva kísérletet tett a pártpolitikai részvételhez és szervezetekhez vezető ideáltipikus szocializációs forgatókönyvek felvázolására. E forgatókönyveket és legfőbb jellemzőiket az alábbi táblázat összegzi.

2. sz. táblázat. A pártpolitikai szervezetekbe vezető szocializációs pályák, szerepfelfogások és motívumok

Szocializációs scenárió	Pártpolitikai aktivizmus családi indíttatásra	Kortársak inspirálta csatlakozás	Civil szervezetekből a pártokba	Pártpolitikai mozgósítás motiválta csatlakozás
<i>Családi politikai érték- és cselekvésminták átörökítése</i>	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus konfliktusmentes 	<ul style="list-style-type: none"> diszkontinuus konfliktusmentes 	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus konfliktusmentes 	<ul style="list-style-type: none"> diszkontinuus konfliktusos
<i>Kortársi politikai szocializáció</i>	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a családi mintákat megerősítő 	<ul style="list-style-type: none"> diszkontinuus, a családi mintákat ellensúlyozó 	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a családi mintákat megerősítő 	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a szűk családi mintákat megerősítő
<i>Iskolai politikai szocializáció</i>	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a családi mintákat megerősítő 	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a családi mintákat megerősítő 	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a családi mintákat megerősítő 	<ul style="list-style-type: none"> kontinuus, a szűk családi mintákat megerősítő
<i>Szervezetek</i>	<ul style="list-style-type: none"> nem releváns 	<ul style="list-style-type: none"> nem releváns 	<ul style="list-style-type: none"> releváns 	<ul style="list-style-type: none"> nem releváns
<i>Pártpolitikai mozgósítás</i>	<ul style="list-style-type: none"> közvetetten, a családon keresztül 	<ul style="list-style-type: none"> közvetetten, a kortársakon keresztül 	<ul style="list-style-type: none"> közvetlenül 	<ul style="list-style-type: none"> közvetlenül
<i>Elköteleződés</i>	<ul style="list-style-type: none"> hosszú távú 	<ul style="list-style-type: none"> középtávú 	<ul style="list-style-type: none"> rövid távú 	<ul style="list-style-type: none"> hosszú távú
<i>Szerepfelfogás</i>	<ul style="list-style-type: none"> hivatás, misszió 	<ul style="list-style-type: none"> segítő 	<ul style="list-style-type: none"> alakító 	<ul style="list-style-type: none"> foglalkozás
<i>A pártpolitikai aktivizmus fő motívumai</i>	<ul style="list-style-type: none"> politikai közösség erősítése, segítése 	<ul style="list-style-type: none"> közösség valahová való tartozás 	<ul style="list-style-type: none"> ideológiai motívumok a párt formálása 	<ul style="list-style-type: none"> politikus karrierambíció

Ezek az ideáltípusok leegyszerűsítő jellegűek és korántsem fedik le a pártokba vezető összes lehetséges szocializációs életutat, de – amellet, hogy talán önmagukban is tanulságosak – alapot teremtenek egy nagyobb

mérvű, országos reprezentatív mintán alapuló kvantitatív adatfelvétel kidolgozásához. Ennek keretében – többek között – megbízhatóbban vizsgálható az a kérdés, hogy e szocializációs scenáriók milyen arányban valósulnak meg a pártpolitikailag aktivizálódó fiatalok között, illetve az is, hogyan alakulnak ezek az arányok az egyes pártok esetében, és milyen egyéb feltételek játszanak közre abban, hogy melyik scenárió valósul meg.

Függelék

1. sz. táblázat. Az interjúalanyok főbb jellemző

Álnév	Nem	Életkor	Település-típus*	Képzési terület*	Apa iskolai végz.	Anyai iskolai végz.	Tagság ideje
Alany01	nő	24	főváros	TÁRS	felsőfokú	felsőfokú	3
Alany02	férfi	26	középváros	GAZD	felsőfokú	felsőfokú	3
Alany03	férfi	27	középváros	TÁRS	felsőfokú	felsőfokú	5
Alany04	férfi	27	nagyváros	TÁRS	középfokú	középfokú	3
Alany05	férfi	23	nagyváros	TÁRS	középfokú	felsőfokú	3
Alany06	férfi	22	nagyváros	TÁRS	középfokú	középfokú	2
Alany07	férfi	21	kisváros	TERM	középfokú	középfokú	1
Alany08	férfi	25	nagyváros	TÁRS	felsőfokú	középfokú	7
Alany09	férfi	21	főváros	TÁRS	középfokú	középfokú	5
Alany10	férfi	21	főváros	TÁRS	felsőfokú	felsőfokú	2
Alany11	férfi	24	főváros	MŰV	felsőfokú	középfokú	8
Alany12	nő	21	főváros	TÁRS	felsőfokú	középfokú	1
Alany13	nő	22	kisváros	BÖLCS	felsőfokú	felsőfokú	4
Alany14	férfi	21	nagyváros	JOG	felsőfokú	középfokú	4
Alany15	férfi	21	nagyváros	JOG	felsőfokú	felsőfokú	3
Alany16	férfi	20	főváros	BÖLCS	felsőfokú	középfokú	3
Alany17	nő	22	főváros	TÁRS	középfokú	felsőfokú	1
Alany18	nő	24	főváros	TÁRS	felsőfokú	felsőfokú	2
Alany19	férfi	23	kisváros	BÖLCS	középfokú	középfokú	4
Alany20	férfi	21	főváros	TÁRS	felsőfokú	felsőfokú	1
Alany21	férfi	20	főváros	TÁRS	középfokú	középfokú	2
Alany22	férfi	27	nagyváros	GAZD	felsőfokú	felsőfokú	9
Alany23	férfi	23	főváros	TÁRS	középfokú	középfokú	3
Alany24	férfi	24	főváros	TÁRS	felsőfokú	felsőfokú	5
Alany25	férfi	19	főváros	JOG	felsőfokú	felsőfokú	3
Alany26	férfi	19	főváros	JOG	felsőfokú	felsőfokú	3
Alany27	férfi	20	főváros	JOG	középfokú	középfokú	3
Alany28	férfi	21	főváros	JOG	felsőfokú	felsőfokú	7

*A hazánkban alkalmazott kategorizálás szerint: 5 ezer fős népességszám alatt község, 5 és 20 ezer fő között kisváros, 20 és 100 ezer fő között középváros, 100 ezer fő felett nagyváros.

**Agrár (AGRÁR), bölcsészettudomány (BÖLCS), hitéleti (HIT), informatika (INFO), jogi és igazgatási (JOG), gazdaságtudományok (GAZD), műszaki (MŰSZ), művészet (MŰV), művészetközvetítés (MŰVK), nemzetvédelmi és katonai (KAT), orvos- és egészségtudomány (ORVOS), pedagógusképzés (PED), sporttudomány (SPORT), társadalomtudomány (TÁRS), természettudomány (TERM)

Felhasznált irodalom

Bale, Tim – Paul Webb – Monica Poletti (2020): *Footsoldiers: Political Party Membership in the 21st Century*. London – New York: Routledge.

Bauer Béla [et al.] (2016): *Magyar Ifjúságkutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok*. Budapest: Új Nemzedék Központ.

van Biezen, Ingrid – Mair, Peter – Pogunkte Thomas (2012): Going, going, ... gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51: 24–56.

Binder, Alice – Raffael Heiss – Jörg Matthes – Diana Sander (2020): Dealigned but Mobilized? Insights from a Citizen Science Study on Youth Political Engagement. *Journal of Youth Studies*, 2: 232–249.

Bognár Adrienn (2014): *A családi politikai szocializációs tényezők hatása a politikai aktivitásra*. PhD disszertáció. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola.

Bruter, Michael – Sarah Harrison (2009): *The Future of Our Democracies. Young Party Members in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.

Erdélyi Ágnes (2004): *A társadalmi világ ideáltipikus felépítése*. Budapest: Neumann Kht.

García-Albacete, Gema M. (2014) Young People's Political Participation in Western Europe. Continuity or Generational Change? London: Palgrave MacMillan.

Grasso, Maria (2018): Young People's Political Participation in Europe in Times of Crises. In: Pickard, Sarah – Judith Bessant (eds.): *Young People Re-Generating Politics in Times of Crises*. Cham: Palgrave MacMillan. 179–196.

Gomez, Raul – Luis Ramiro – Laura Morales – Jaime Aja (2019): Joining the Party: Incentives and Motivations of Memembers and Registered Sympathizers in Contemporary Multi-speed Membership Parties. *Party Politics*. <https://doi.org/10.1177/1354068819891047>

van Haute, Emilie – Anika Gauja (eds.) (2015): *Party Members and Activists*. London – New York: Routledge.

Kapelner Zsolt (2014): John Searle, Max Weber és a társadalom ontológiája. In: Bárány Tibor (et al.) (szerk.): *A megértés mint hivatás –*

Köszöntő kötet Erdélyi Ágnes 70. születésnapjára. Budapest: L'Harmattan. 102–116.

Kosiara-Pedersen, Karina (2016): Why are Members on the Way out of Their Political Youth Organization? *CERGU's Working Paper Series*, 8.

Kölln, Ann-Kristin (2016): Party Membership in Europe: Testing Party-Level Explanations of Decline. *Party Politics*, 4: 465–477.

Mitev Ariel (2015): Grounded theory. In. Horváth Dóra – Mitev Ariel: *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv.* Budapest: Alinea Kiadó. 85–128.

Muxel, Anne (1999): Az ifjúskor politikai moratóriuma. In. Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 100–124.

Norris, Pippa (2013): *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited.* Cambridge: Cambridge University Press.

Percheron, Annick (1999): Szocializáció és politikai szocializáció. In. Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 9–17.

Raby, Rebecca – Caroline Caron – Sophie Théwissen-LeBlanc – Jessica Prioletta – Claudia Mitchell (2018): Vlogging on YouTube: The Online, Political Engagement of Young Canadians Advocating for Social Change. *Journal of Youth Studies*, 21 (4): 495–512.

Rainsford, Emily (2013): What Makes Young Politically Active? Comparing Activists in Political Parties Youth Factions, Youth Councils and at Demonstrations. Presented at PSA General Conference, Cardiff. March, 2013.

Rainsford, Emily (2018): UK Political Parties' Youth Factions: A Glimpse at the Future of Political Parties. *Parliamentary Affairs*, 71 (4): 783–803.

Recchi, Ettore (1999): Politics as Occupational Choice. Youth Self-Selection for Party Careers in Italy. *European Sociological Review*, 15: 107–124.

Scarrow, Susan E. – Gezgor, Burcu (2010): Declining Memberships, Changing Members? European Political Party Members in a New Era. *Party Politics*, 16 (6): 823–843.

Sik Domonkos (2014): *Demokratikus kultúra és modernizáció. Állampolgári szocializáció 20 évvel a rendszerváltás után.* Budapest: L'Harmattan.

Schussman, Alan - Soule, Sarah A. (2005): Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation. *Social Forces*, 84 (2): 1083–1108.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. Előzmények az ifjúság politikai szocializációjának jellegzetességei a rendszer-transzformációt megelőzően és azt követően. In. Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan nemzedék. Ifjúság 2000-2010. Tanulmánykötet*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. 37–80.

Szabó Andrea (2019): *A hallgatók politikai integrációja, 2019*. Prága: Heinrich Böll Stiftung.

Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.) (2019): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest: TK-PTI – Heinrich Böll Stiftung.

Szabó Ildikó (1991): *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon*. Budapest: Tekintet Könyvek.

Weber, Regina (2017): Political Participation of Young People in Political Parties: A Literature Review of Influencing Factors on the Macro, Meso and Micro Level of Participation. *Z Politikwiss*, 27: 379–396.

Weber, Regina (2018): Why do Young People Join Parties? The Influence of Individual Resources on Motivation. *Party Politics*, 26 (4) 496–509.

Whiteley, Paul (2009): Party Membership and Activism in Comparative Perspective. In. Joan DeBardleben – Jon H. Pammett (eds.): *Activating the Citizen. Dilemmas of Participation in Europe and Canada*. New York: Palgrave MacMillan. 131–150.

Young, Lisa – Cross, William (2007): *A Group Apart: Young Party Members in Canada. Charting the Course for Youth Civic and Political Participation*. Canadian Policy Research Networks.

Pathways into Political Party Membership among Hungarian Students

Summary

According to youth scholars dealing with political participation, there has been too much focus on formal engagement and little has been said about alternative participation forms. Surprisingly however, the experience is rather different: we know actually little about those young people who continue to take part in political parties and their youth factions despite the proliferation of non-formal expression of interest. With regard to these, this paper aims to better understand, in the light of a qualitative research conducted among 28 Hungarian university student party (or party youth organization) members, what those factors that compose the socialization pathways leading to party-political activism are, and what those features are that distinguish young party members from one another.